

Рудолф Щайнер

СТОЙНОСТТА НА
МИСЛЕНЕТО ЗА ЕДНО
УДОВЛЕТВОРЯВАЩО
ЧОВЕКА ПОЗНАНИЕ

ОТНОШЕНИЕТО НА
ДУХОВНАТА НАУКА КЪМ
ЕСТЕСТВЕНАТА НАУКА

Поредица „Просветление“

*С благодарност към Преслав Павлов,
с чиято безвъзмездна помощ се преведе и издаде
българският превод
на този, непревеждан на английски, руски и други езици,
том от събраните съчинения на Рудолф Щайнер.*

Рудолф Щайнер

СТОЙНОСТТА НА МИСЛЕНЕТО
ЗА ЕДНО УДОВЛЕТВОРЯВАЩО
ЧОВЕКА ПОЗНАНИЕ

ОТНОШЕНИЕТО НА ДУХОВНАТА НАУКА
КЪМ ЕСТЕСТВЕНАТА НАУКА

Единадесет лекции, изнесени в Дорнах
на 20 август и между 17 септември и 9 октомври 1915 г.

Превод от немски
Катя Белопитова

Аб
Издателско
Ателие
София, 2018

По непрегледани от лектора записки на слушатели,
издадени от Събраните съчинения на Рудолф Щайнер
Изданиято е осигурено от Хела Висбергер,
при сътрудничеството на Ханс Хубер за част I
и Джан А. Байестер и Морис Мартин за част II

1-во издание, пълно издание, Дорнах 1984 г.
Частично издание, Дорнах, 17, 18, 19, 20 септември 1915 г.
«Стойността на мисленето за едно удовлетворяващо човека познание»,
Базел 1958 г.

Библиографски № 164

По отношение на рисунките виж текста в началото на указанията
Всички права в Rudolf Steiner-Nachlaßverwaltung, Дорнах/Швейцария
© 1984 by Rudolf Steiner-Nachlaßverwaltung, Dornach/Schweiz
Printed in Switzerland by Zbinden Druck und Verlag AG, Basel
ISBN 3-7274-1640-8

Всички права са запазени!

Не е разрешено публикуването на части от книгата под каквато и да е форма – електронна, механична, фотокопирна или по друг начин – без писменото разрешение на издателството.

© Рудолф Щайнер, автор
© Катя Белопитова, преводач
© Христо Маринов, технически редактор
© Издателско ателие А^б, 2018
ISBN 978-619-228-027-7

Указания относно публикуваните лекции на Рудолф Щайнер

Основа на антропософски ориентираната духовна наука представляват написаните и публикувани от Рудолф Щайнер (1861–1925) произведения. Редом с тях от 1900 до 1924 година той изнася многобройни лекции и курсове както за широката общественост, така и за членовете на Теософското общество, по късно Антропософското общество. Първоначално Рудолф Щайнер не е искал да се записват винаги свободно изнасяните лекции, понеже са били предвидени от него като «устни, непредназначени за печатане съобщения». След като се увеличават непълните и неточни записки, които се размножават и разпространяват сред слушателите, той се вижда принуден да се погрижи за стенографирането на лекциите. С тази задача натоварва Мари Щайнер фон Сиверс. Тя е била отговорна за поръчването на стенографите, съхраняването на преписите и необходимите за отпечатването корекции на текстовете. Тъй като поради липса на време Рудолф Щайнер само в редки случаи сам е коригирал стенографирания текст, по отношение на всички публикувани лекции трябва да се има предвид неговото изказване: «Предполага се, че в тези непрегледани от мен текстове могат да се намерят грешки».

Относно лекциите за членовете на обществото, които първоначално са били разпространявани като ръкописи, и относно публикуваните му произведения Р. Щайнер се произнася в «Моят жизнен път» (35-та глава). Казаното там същевременно важи и за всички семинари за различните професии, предназначени за участници, запознати с основните истини на духовната наука.

След смъртта на Мари Щайнер (1867–1948) започва издаването на Събраните съчинения на Рудолф Щайнер според нейните указания. Настоящият том спада към тези «Събрани съчинения». Доколкото се налага, в раздел «Бележки» се намират описания за произхода на текстовете.

Относно илюстрациите и текстовете на дъската. Оригиналните рисунки към лекциите в този том са запазени, понеже дъската е била покрита с черна хартия. Те са публикувани като допълнение към лекциите в том XXIII от поредицата «Рудолф Щайнер – Илюстрации към лекциите». Въпросните места се посочват чрез страничните забележки на ръба на текста.

СЪДЪРЖАНИЕ

I

СТОЙНОСТТА НА МИСЛЕНЕТО ЗА ЕДНО УДОВЛЕТВОРЯВАЩО ЧОВЕКА ПОЗНАНИЕ

ПЪРВА ЛЕКЦИЯ, *Дорнах, 17 СЕПТЕМВРИ 1915 г.* 13

Трудността да се поставим във връзка с духовния свят. Въпросът за стойността на мисленето. Човешкият път на познанието в смисъла на Аристотеловото изречение: няма нищо в интелигентността, което да не е в сетивата. Допълнението на Лайбниц. Мисленето, дейност на етерното тяло. Въпрос относно реалността на мислите. Интелектуалната дейност: мъртви образи. Забравените представи като стимулиращи и задържащи живота сили. Свят на възможността за спомняне: имагинации. Свят на несъзнавания живот на представите: инспирации.

ВТОРА ЛЕКЦИЯ, *18 СЕПТЕМВРИ 1915 г.* 31

Потъването на представите в несъзнаваното; един прагов процес. Спомнянето. Разликата между упражняването на ретроспекцията и обикновеното спомняне. Подвижните мисли в етерното тяло в примера на Гютевата мисъл за метаморфозата. Развитието от несъзнаваното имагинативно познание през физическото към съзнателното имагинативно познание: едно слизание и отново изкачване. Светът на възникването и отминаването и светът на гнева и на наказанието.

ТРЕТА ЛЕКЦИЯ, *19 СЕПТЕМВРИ 1915 г.* 51

Атавистичното, пророческо ясновиджане: връщане назад към старата лунна интелигентност. (Пример: Образът на Теодора в мистериите драми.) Имагинативно познание при Якоб Бьоме и Сен-Мартен. Вживяването в инспирирания свят: едно изживяване на фактите от Старото Слънце. Съществуването на Старата Луна, продължаващо да действа в ембриологията, съществуването на Слънцето в художествените инспирации. Интуитивното познание, връщане към съществуването на Стария Сатурн. Напредъкът от съществуването на Луната към земното развитие. Творческите

понятия на ангелите на Старата Луна и тяхната връзка с формите на днешното животинско царство. Напредването на земния човек към неемоционалните, обективни понятия.

ЧЕТВЪРТА ЛЕКЦИЯ, 20 СЕПТЕМВРИ 1915 г. 69

Обобщение на предшестващото: мъртво физическо познание, живо имагинативно познание, инспирирано познание и тяхната връзка със съществуването на Старата Луна и на Старото Слънце. Обективната закономерност на инспирационните преживявания. Усещането на природните дадености като работи на собственото сърце. Разграничаването на деянията от личността при оценката на човека. Погрешни тенденции в съвременната юриспруденция. Задача на духовния учен: да не осъжда деянието на един човек, а да го разбира. Необходимо усилие на душата, за да се стигне до по-висшето познание. Хуморът като противотежест. Свързаността на човешката организация с развитието на Старото Слънце чрез въздуха и топлината. Връзката между дишането и инспирацията.

II

ОТНОШЕНИЕТО НА ДУХОВНАТА НАУКА
КЪМ ЕСТЕСТВЕНАТА НАУКА

Обсъждане на брошурата на Ф. фон Врангел «Наука и теософия»
като пример, как могат да бъдат разисквани
произведения в антропософските групи

ПЪРВА ЛЕКЦИЯ, ДОРНАХ, 26 СЕПТЕМВРИ 1915 г. 89

Характеризиране на материалистично-механичния мироглед от Врангел. Духовно-научният метод на характеризирането чрез оставянето на фактите и личностите да говорят. Обсъждане на първите глави от произведението на Врангел: «Основните предположения на материалистично-механичния мироглед – Проверка на тези основни предположения – Свобода и нравственост – Мировата загадка – Произход на представата за закономерност – Свободата на волята не може да се докаже емпирично – Познавателно-теоретичен поглед назад.»

- ВТОРА ЛЕКЦИЯ, 27 СЕПТЕМВРИ 1915 г. 116
Поетичните творби, животът и личността на Мария Евгения деле Грацие като свидетелство за действителното вземане на сериозно на материалистично-механичното схващане за света. Обсъждане на следващите глави на Врангел: «Образуване на понятията – Представи за пространство и време – Принципът на причинността – Приложение на представата за произвол върху околната среда – Наблюдение на равномерно протичащите явления – Същност на цялата наука – Астрономията, най-древната наука – Равномерно движение – Измерването – Заложеният в часовниците принцип.»
- ТРЕТА ЛЕКЦИЯ, 2 ОКТОМВРИ 1915 г. 145
Рекапитулация на досегашното изложение. Обсъждане на следващите глави на Врангел: «Граница на грешките при измерването – Абсолютна валидност на логическите и математическите истини – Всички природни закони са взети от опита, затова имат само условна валидност – Химически закони – Физически закони – Познанието напредва от простото към сложното – Разширяване на механичната представа върху органичната – Разликата между безжизнените и оживените тела – Съзнанието – Духовните явления – Окултните способности на човека – Същност на учението на Исус».
- ЧЕТВЪРТА ЛЕКЦИЯ, 3 ОКТОМВРИ 1915 г. 181
Продължаване на обсъждането на главите на Врангел: «Същност на учението на Исус – Същност на теософските учения – Тайните учения – Разликата между сетивната наука и духовната наука – Теософията – една религия».
- ПЕТА ЛЕКЦИЯ, 4 ОКТОМВРИ 1915 г. 201
Значението на материалистичната култура с помощта на последните глави на Врангел: «Материализъм – Съмнение в материалистичния мироглед – Агностицизъм – Източниците на заблудата на окултните възприятия се намират както в субекта, така също и в обекта – По-нататъшното съществуване на душата след смъртта – Превъплъщаване и карма – Възгледът на Лесинг относно учението за прераждането – Кратко обобщение на хода на мислите.» – Атомистичната представа за света. Необходимостта от висше

училище за духовна наука. Занимаването със съвременната наука в публичните лекции на Рудолф Щайнер.

ШЕСТА ЛЕКЦИЯ, 9 ОКТОМВРИ 1915 г. 232

Изследванията на мозъците на престъпници от криминалния антрополог Мориц Бенедикт. Прекалено късият тилен лоб на главния мозък при престъпниците и корективът му чрез подходящо възпитание. Резултатите от психологически изследвания на школата на Авенариус: не истината на даден мироглед решава неговото приемане от хората, а емоционалното предопределение.

III

ЕПИЗОДИЧНО РАЗГЛЕЖДАНЕ НА ПРОСТРАНСТВО,
ВРЕМЕ, ДВИЖЕНИЕ

Дорнах, 20 АВГУСТ 1915 г. 253

Епизодично разглеждане на механичните понятия пространство, време и скорост. Разграничаване на два вида деления и дискусия на кинематичната формула: скорост = път/време. Понятията път и време са абстракции; скоростта е основно механично понятие, което е така присъщо на механичните неща, както животът на живите тела. Така процеси на движения със свръхсветлинна скорост или мисълта за един съкратен с няколко секунди или удължен до хилядолетия човешки живот са нереални понятия. Тъй като всяко тяло се намира във връзка със светлинния етер и той е този, който движи светлината, никое тяло не може да се движи по-бързо, отколкото със скоростта на светлината. Значими физици на настоящето (напр. Макс Планк) биват принудени въз основа на експерименталните резултати да прибегнат до представата: всъщност няма материя, а само дупки в един етер, на който не бива да се придават материални, а само духовни качества

Бележки 270

Рудолф Щайнер относно записките на лекциите 286

Рудолф Щайнер – живот и творчество 288

I
СТОЙНОСТТА НА МИСЛЕНЕТО
ЗА ЕДНО УДОВЛЕТВОРЯВАЩО
ЧОВЕКА ПОЗНАНИЕ

ПЪРВА ЛЕКЦИЯ

Дорнах, 17 септември 1915 г.

За изследването и размишляването във физическия свят може преди всичко да се каже, че е съкровено сърдечно дело на човека да се ориентира в отношенията на физическия свят, където той прекарва съществуването си между раждането и смъртта, с висшите светове, на които първоначално принадлежи. Ние сме съвсем наясно, че у човека живее, макар и неопределено, но все пак едно вътрешно присъщо ясно чувство, ясно усещане за това, че би трябвало под някаква форма да знае поне нещо за тези отношения. Защото колкото и неопределено той все още да мисли за висшите светове, колкото и поради различни причини да се отчайва, дали ще има възможност да узнае нещо за тях, все пак естествено и подобаващо за човешкото чувстване и усещане, е да влезе във връзка с един по-висш свят.

Със сигурност може да се възрази на това с твърдението, че все пак особено в днешната наша материалистична епоха има много хора, които или в някаква форма не приемат, че въобще има духовен свят, или най-малкото отричат, че човек би могъл да знае нещо за него. Основателно е обаче и да се твърди, че човек първо трябва да се научи да се отнася донякъде, така да се каже, «негативно» към духовния свят; защото не е «естествено» за него да отрича изобщо един духовен, един свръхсетивен свят. До такова нещо трябва да се стигне първо чрез всевъзможни теории; като би могло да се каже, че за да отрича в някаква степен сериозно духовния свят, той най-напред трябва да бъде «отучен». Така че ако се говори за естествения човек, присъщо за неговото усещане е по някакъв начин той да отправи душевен поглед нагоре към духовните светове.

Сега обаче, макар и само като възможност, трябва да има хора, които не искат нищичко да знаят за духовните светове и да има нещо в човешката природа, затрудняващо определя-

нето на връзката с духовния свят. Но трудно, трудно мисли-ма изглежда е тази връзка. Защото ние виждаме, че в хода на историята, която можем да проследим, са се появили много голям брой всякакви философи и мирогледи, които привидно си противоречат. Аз обаче вече често съм заявявал, че това е само привидно. Защото, ако би било толкова лесно за човека да определи своята връзка със свръхсетивния свят, то историята на мирогледите не би била изпълнена от привидно взаимно противоречащи си мирогледи. Следователно още оттук става ясно, че, така да се каже, е трудно да се определи връзката с духовния свят. И затова сега може да бъде повдигнат въпросът, откъде ли пък идва тази трудност, какво ли е това, което съществува в душата на човека, за да му е толкова непосилно да се постави във връзка с духовния свят.

И ако се проверят всички тези опити, които се правят преди всичко извън духовно-научния мироглед, а именно да кажем – в самата философия или във външната наука, човек ще се запита, накъде всъщност отиват тези опити, какво е залегнало в основата им? Тогава трябва да се каже: ако човек се занимава с тези начинания, ако се погледне главно, що за душевна сила използват хората, за да стигнат до връзката на физическия с духовния свят, ще се открие, че те отново и отново – бих искал да кажа, без да се взимат под внимание някои отделни опити – виждат преди всичко все пак в мисленето онази душевна способност, която, приложена правилно, би могла да доведе до това, да се твърди нещо, да се определи нещо за отношенията на човека със свръхсетивните светове. Следователно, така да се каже, е необходимо да се разгледа мисленето, мисловната работа на душата и да се постави въпросът: как всъщност мисленето и това „да-се-замисляме“ се отнасят към връзката на живеещия във физическия свят човек с духовните светове? Каква всъщност е тази обвързаност на мисленето с духовните светове?

Следователно въпросът е: как стоят нещата със стойността на мисленето за едно удовлетворяващо хората познание?

Ето именно тази тема бих желал днес да разгледам още веднъж предварително и подготвително, за да мога след това да обсъдя и други въпроси пред Вас. Бих желал да се подготвим, като отдадем заслужено внимание на разглеждането на темата за стойността на мисленето в интерес на самото познание.

Ние, така да се каже, разбираме мисленето, когато подходим по следния начин. Неслучайно в хода на последните лекции вече загатнахме, че е наложително да се разгледат известни своеобразности именно на мисленето или, още по-добре казано, на мислите. Аз обърнах внимание, че има много хора, които просто виждат грешка в цялото научно мислене, когато то е не само подобие на научно мислене, но и като че ли е мисловна фотография на една външна действителност. Защото същите тези хора казват: ако мисленето въобще трябва да има някаква връзка с реалното, с действителността, то не бива от само себе си да допринася абсолютно нищо към тази действителност; защото в мига, когато мисленето допринесе нещо към действителността, това вече няма нищо общо с изображение, с фотография на действителността, а с фантазия, с фантазен образ. И за да нямаме работа с подобен фантазен образ, трябва да държим стриктно на това, никой да не взима в мислите си нищо, освен само това, което е фотография на външната действителност.

И веднага чрез лесен ход на мислите вие ще стигнете до състоянието да си кажете: да, за външния физически свят, за нещото, което наричаме физически план, това и без друго ни се струва, че е съвсем правилно. Изглежда, че съответства на едно съвсем уместно усещане, че чрез мисленето не бива нищо да се прибавя към действителността, ако човек не желае вместо с изображение тя да е представена с фантазни образи. За физическия план може наистина да се каже, че е абсолютно правилно, човек да се въздържа от всякаква „добавка“ на мисленето към това, което се получава отвън навътре чрез възприятието.

Сега бих желал, по отношение на възгледа, който се на-

мира в току-що казаното, да ви обърна внимание на двама философи: на Аристотел и на Лайбниц.

Аристотел – така да се каже, обобщителят на гръцкия мироглед – е философ, самият той в някаква степен непосредствен в тайните на духовния свят, но живял във времето непосредствено след, бих желал да кажа, «епохата на посвещението». Преди това всички философи някак си са били все още докосвани от посвещението, щом са изразявали философски това, което са знаели като посветени. Платон например е бил в най-висока степен своего рода посветен, но се е произнасял философски. За Аристотел трябва да се каже, че при него вече няма ни следа от посвещение, но все още са налични всякакви последици от такова. Следователно той е философ, който говори само философски, без посвещение, без какъвто и да било инициационен импулс, но в неговата философия се намира по разумен начин онова, което посветените преди него, са предавали по духовен начин. Това следователно е Аристотел.

От Аристотел произлиза изразът, който искаме сега да разгледаме. [Пише се на дъската]:

Няма нищо в интелигентността, което да не е в сетивата.

Нека сега се спрем на този израз: Няма нищо – тук ние можем да допълним – в «човешката» интелигентност, което да не е в сетивата.

Този израз на Аристотел не бива по никакъв начин да бъде тълкуван материалистически, защото Аристотел е твърде отдалечен от какъвто и да било материалистически оцветен мироглед. Този израз при Аристотел следва да се разглежда не въз основа на мирогледа, а теоретично познавателно. Което означава, че Аристотел отказва да вярва в това, че биха могли да се получат отвътре навън познания за който и да било свят, а твърди, че всъщност съответните познания могат да се придобият само когато сетивата се насочат към външния свят, така че да се получат сетивни впечатления и след това чрез инте-

лекта да се направят понятия от тези сетивни впечатления. Но че със сетивните впечатления се усвоява вътрешно духовното, това той, разбира се, не отрича. Той е на мнение, че природата е проникната от духа; само че, така мисли той, не може да се стигне до духовното, ако не се погледне навън в природата.

Тук вие все пак забелязвате разликата с материалистите. Материалистът стига до следния извод: навън всичко е само материално и човек си изгражда понятия само от материалното. Аристотел мисли цялата природа за одухотворена, но пътят на човешката душа, за да стигне до духа като такъв, е, че трябва да се тръгне от сетивното съзерцаване и сетивните впечатления да се преработят в понятия. Ако самият Аристотел би бил все още докоснат от един инициационен импулс, той не би казал това; защото тогава би знаел, че когато човек се освободи от сетивното съзерцаване по описания от нас начин, той постига познание на духовния свят отвътре. Следователно Аристотел не иска да отрече духовния свят, а само да покаже пътя, по който човешкото познание трябва да поеме.

Този израз изиграва голяма роля в Средновековието и в материалистичната епоха бива материалистично преизтъкван. А в същия този израз на Аристотел – няма нищо в света за интелекта, което да не е в сетивата – е нужно само да се промени нещо дребно и тутакси получаваме от него материализъм. Нали така, нужно е само онова, което в смисъла на Аристотел е пътят на човешкото познание, да се превърне в принцип на мироглед и ето го тогава материализма.

С подобен израз се появява и Лайбниц, и него също възнамеряваме да го разгледаме. Лайбниц не е чак толкова много отдалечен от нас – живял е през 17-ти век. Нека сега този израз на Лайбниц да премине пред душите ни. И така Лайбниц казва: Няма нищо, можем отново да кажем, в «човешката» интелигентност – добавям само «човешката», – което да не е в сетивата, освен самата интелигентност, освен самия интелект. [Записва се на дъската]:

Няма нищо в човешката интелигентност, което да не е в сетивата, освен самата интелигентност, освен самия интелект.

Следователно интелектът, който дейният човек има в себе си, не е в сетивата. Тъкмо в тези два израза вие виждате верните класически примери за това, как човек може да бъде напълно съгласен с формулировката на даден израз и как изразът все пак може да бъде непълен.

Сега не желая да се впускам в това, до каква степен и тази мисъл на Лайбниц е философски непълна. Нека най-напред уточним, Лайбниц е имал възгледа, че самият интелект не се основава по някакъв начин в сетивата, а че човек би трябвало да добави към това, което те му дават, работата на интелекта. Така че може да се каже: самият интелект е една вътрешна дейност, която още не е минала през сетивата.

Ако сте проследили последните лекции, знаете, че тази вътрешна работа вече е освободена от сетивата и се осъществява в етерното тяло на човека. На нашия език ние можем да кажем: няма нищо от работещата в етерното тяло интелигентност, което не е в сетивата, освен самата работеща в етерното тяло интелигентност; защото това, което работи вътре, не произлиза от сетивата.

В действителност обаче мисленето като такова, ако бъде наблюдавано както трябва в истинско себепознание, е това работене в етерното тяло, което философите наричат интелект. Следователно това мислене е работа, можем дори да кажем – работене. И тъй като за нашето духовно-научно разбиране Лайбниц, дори и да няма абсолютно право, все пак има повече право от Аристотел, то можем да кажем: това мислене, казано по-добре, тази мисловна дейност, това мисловно работене в човека, което се извършва от етерното тяло, не се извършва във външната действителност на физическия план. Защото всъщност физическият план се изчерпва в това, което той ни позволява да познаем чрез сетивата. Следователно, поставяйки се като човек във физическия план, ние вкарваме в него ин-

телекта, без последният обаче да е вътре във физическия свят.

И тук сега стигаме до това, което затруднява онези философи, които искат чрез интелекта да разберат мировата загадка. Хората трябва да си кажат: ако обаче правилно размисля, тогава да, интелектът не принадлежи към сетивния свят; но сега изпадам в странно положение. Не знам за друг духовен свят, освен само за интелекта; той е духовен свят зад сетивността. Следователно какво имам от интелекта? Всъщност той не може нищо да помогне, не може да даде никакво съдържание, ако не се информира от външния физически свят чрез сетивата. Стои там сам за себе си. В такъв случай обаче философът се изправя пред едно наистина доста странно нещо. Той трябва да си помисли: у мен имам дейност, дейността на интелекта. Чрез тази дейност на интелекта аз искам да разбера тайните на сетивния свят. Но за това, което е там, навън, в сетивния свят, мога само да разсъждавам; тези мисли възникват обаче чрез нещо, което не принадлежи към сетивния свят. Следователно какво общо имат тези мисли всъщност със сетивния свят? Ако сега знам, че интелектът е духовен, аз трябва да се отчая от факта, че чрез духовното, което имам там, стигам до нещо, което е действителност.

Сега чрез сравнение искам да се опитам да се доближа до въпроса. Същия проблем разгледахме в последните лекции по друг начин. Изразихме го, като стигнахме до там, да установим, че в това, което постигаме чрез нашето мислене, имаме огледални образи на действителността, че същите тези огледални образи всъщност стигат до реалността, но самите те не са реалности.

Вижте, това е същата истина, която тук само философски се изразява по друг начин. Би трябвало да кажем: интелектът образува огледални образи. Тези огледални образи на отразяваната действителност са равнодушни на реалността, защото отразяваната действителност няма нужда от тях. Така че би могло да се стигне до съмнение въобще в цялата действителност, в цялата стойност на реалността на мисленето, на

интелигентността и да се запитаме: всъщност има ли мисленето реално значение? То не внася ли вече чрез това, каквото е, нещо към външната действителност? Има ли някоя отделна мисъл реална стойност, ако тя не е нищо друго по отношение на действителността, освен един огледален образ?

Сега обаче ще се постарая да потърсим както трябва реалността на мисълта. С други думи, искаме да отговорим на въпроса: дали сега мисълта е нещо наистина само въобразено, без никаква реална стойност? Или пък можем да се заемем с тази тема от друга страна: къде всъщност мисълта има реалност? Сега, както казах, искам да се опитам да направя това нагледно с помощта на сравнение. Тук има един часовник; аз го повдигам, сега той ми е в ръката. Всичко, което е на часовника, се намира извън мускулите и нервите на моята китка. Моята ръка и часовникът са две различни неща. Но нека сега приемем, че тук е тъмно, никога не съм виждал часовника и бих го възприел само чрез чувството. Тогава бих забелязал нещо от часовника, като протегна ръката си и го хвана. Насочите ли внимание към часовника, ще си кажете: за неговата реалност мога да науча нещо чрез това, че го държа в ръката си, че го хващам. Но нека първо хипотетично за момент приемем, че имам само една ръка, а не две, т.е. с втората ръка не бих могъл да хвана първата, както сега действително мога да я хвана. С едната си ръка бих могъл да хвана часовника, но самата ръка не бих могъл да хвана с другата ръка, най-много да докосна с носа, но сега това не ни интересува, нали? Въпреки това ръката е също толкова реална, колкото и часовникът. Как ще се убедя в реалността на часовника? Чрез това, че го взимам в ръка, че го докосвам. Как ще се убедя в реалността на ръката? Не бих могъл да се убедя чрез докосване, ако нямах втора ръка. Но все пак по силата на вътрешната увереност знам, че имам една ръка, че това, с което разполагам по мен, за да хвана часовника, го имам също така реално, както и реално мога да гарантирам за съществуването на часовника, когато го хвана. Забелязвате ли разликата между реалната ръка и ре-

алния часовник? Реалността на ръката аз трябва да узная по различен начин от реалността на часовника.

Същото сравнение вие можете да пренесете изцяло върху човешкото мислене, върху интелекта. Това, което схваща интелектът, вие никога не можете да го обхванете така непосредствено чрез самия него; и то дори толкова малко, колкото с една ръка можете да докоснете самата ръка. Интелектът не може сам да се възприеме така, както възприема другите неща; но той все пак е убеден в своята реалност чрез вътрешна увереност. Това е именно вътрешна увереност, чрез която интелектът е убеден в своята реалност. Но тогава този интелект, точно това работене на интелекта, е необходимо да се разбира като дейност на човешкия субект; човек трябва да е наясно, че духовно интелектът е като че ли само една ръка, която бива протегната, за да хване нещо. Всичко това е казано образно, но всъщност тези образи са съвсем реални. И също така, както, от една страна, моята ръка е в състояние да ме убеди в реалността на часовника – именно чрез това, че например съм в състояние да почувствам с ръка тежестта на часовника, гладката му повърхност, аз следователно съм в състояние, чрез естеството на моята ръка да науча всичко, което е реално в часовника. И така, от друга страна, чрез реалното на интелекта съм в състояние да научавам за нещата по-различно от това, което научават сетивата. Следователно интелектът е един осезателен орган в духовен смисъл, който ние трябва да възприемем вътре в себе си, а не във външния свят.

И вижте, в това се крие трудността за философите. Вярват, че когато получават мисли за света, те би трябвало да влизат в тях отвън и тогава забелязват – мислите съвсем не идват вътре отвън, а интелектът е този, който ги прави. И тъй като разглеждат интелекта като чужд на външната действителност, те всъщност следва да възприемат всички мисли като образи на фантазията. Но на интелекта трябва да се припише една субективна реалност – реалност, която е вътрешно изживяна. Тогава попадаме в областта на действителността, в която инте-

лектът се възприема. Така ние, като проверяваме същинското естество на интелекта, стигаме до възможността да си кажем: да, разбира се, всичко, което интелектът успява да постигне, може или има нужда само да бъде един огледален образ на външната действителност, но този огледален образ е възникнал чрез работата на реалния интелект. Това е човешка дейност. Нейната реалност се основава на това, че човекът работи, като чрез интелекта придобива познание за реалността на интелекта. Така че можем да кажем, интелектуалната дейност на човека работи в него, но първоначално тя действа така, че с право да се каже: това, което този интелект изработва, няма никакво значение за света, в който той работи – така както за часовника ръката няма никакво значение; на часовника му е абсолютно безразлично, дали е хванат от ръката или не. Това е нещо, което го има за човека и по човека, а именно, че чрез интелекта той може да си изгражда някакви образи за нещата. По отношение на тях обаче на физическия план всичко, което този интелект изработва, е нереално, огледален образ, мъртво, нищо живо. Ние можем да кажем: изработваните в интелекта образи на физическия свят са безжизнени, мъртви образи.

[Записва се на дъската]:

Интелектуална дейност – мъртви образи.

Така и образите, които човек си изгражда за физическия свят, са мъртви образи. Същинската природа на това съдържание на интелекта ще бъде недооценена, ако му се припише нещо различно от това, че то може да бъде подобие на физическия свят.

Но въпросът веднага изцяло се променя, ако човек стигне до това, да живее във времето с преживяванията на собственото си съществуване. Ако се изправим срещу нещата на външния свят и чрез интелекта си изградим образи за тях, ще получим мъртви понятия. Но когато оставим тези понятия да присъстват в нашата душа, след известно време, щом прежи-

вяването, за което сме си изградили образ, отдавна е отминало, тогава чрез спомнянето, както казваме, именно от спомнянето, изкарваме горе образа на това преживяване. Можем да кажем: да, сега не знам нищо за преживяването, но ако си го спомня, тогава то идва горе. Наистина, преди да си го бях спомнил, то не беше в моето съзнание, но то е там, несъзнавано, някъде в моята душа долу, и само трябва да го повдигна по-горе от несъзнаваното.

Следователно образът на едно преминало преживяване, което съм видял в миналото, се намира там долу в несъзнаваното. Хубаво, то е там долу, ще го повдигна горе. Но там долу то не е толкова незначително. Нужно е само да отчетете съвсем обичайната разлика между представа, приета от преживяване, което ни е зарадвало, което ни е извисило, и представата за някакво преживяване, което не ни е доставило никаква радост. Сега можем да изтласкаме надолу в несъзнаваното представа, която ни е зарадвала и можем да изтласкаме надолу в несъзнаваното представа, която не ни е зарадвала. Това, което вече трябва да се каже за разликата между доставяща радост и доставяща болка представа, е нещо, за което се замислят най-малко хората. Но разликата е огромна. И тя се появява по-специално, щом човек се опита да разбере действителната стойност на подобни представи, които всъщност вече са изчезнали от нормалното спомняне.

Следователно ние желаем да се спрем на представа, която наистина е зарадвала много човека, но той не е имал повод да си спомни за нея в по-късния си живот, или пък да се отнесем към представа, от която го е заболяло, и за която този човек също не е имал повод да си спомня. И двете не се повдигат в съзнанието му, но играят роля в несъзнавания душевен живот. Ако хората желяеха да разберат само от духовната наука, какво означават запомнените в душата представи, дори и когато те са напълно забравени. Всъщност ние винаги сме резултатът от нашите преживявания. Какъв е нашият лик, който носим, именно в по-интимния жест, ето това действително

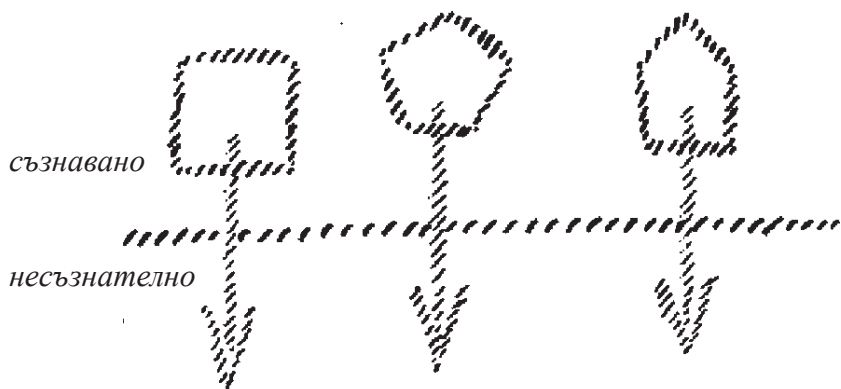
е подобие на онова, което сме изживели в тази наша инкарнация. Човек може да прочете по лицата на хората, че в детството си те са преживели много тъга. Следователно това, което се случва там, долу, с други думи, участва в жизнените процеси на човека. Това, което бива изтласкано в забрава надолу в несъзнаваното като задържащи, тъжни представи, ни изтощава, прекъсва жизнената ни сила. А това, което сме изживели като радост, извисяване, то вече ни вдъхва живот. И когато се изследва съдбата на живота на нашите представи в несъзнаваното, тогава се открива колко много настоящото настроение, цялото физическо и духовно-душевно състояние на един човек зависи от почиващото долу в неговото несъзнавано.

Сега сравнете представите на спомените: тези, които тогава вече са влезли в несъзнавания душевен живот, с онези представи, които имаме понастоящем в съзнанието. Тогава ще си кажете: представите, които имаме понастоящем в съзнанието, са мъртви. Мъртвите представи не взимат участие в нашия жизнен процес. Едва когато се потопят в несъзнаваното, започват да участват в жизнения процес и тогава стават стимулиращи или задържащи живота представи. Така че те започват да живеят истински едва когато биват изтласкани надолу в по-дълбоките основи на душата. В лекциите, които съм държал на различни места относно скритите причини на душевния живот, съм обръщал винаги внимание на това. Следователно представите, които първоначално са мъртви, започват да живеят, едва когато те биват посадени в нашия душевен живот; но те живеят толкова повече, колкото по-несъзнавани стават за нас.

Когато сега с духовно-научното познание се проследи процесът, тогава в него се случва нещо много странно, което всъщност мога да обознача само така [рисува]:

Приемете, че тук се намира границата между съзнаваното и несъзнателното и нека тази линия, тази черта бъде границата между «съзнаваното», което е горе и «несъзнателното», което е долу. И сега в нашето съзнание ние сме си създали вся-

какви представи. Бих желал схематично да ги обознача чрез всякакви фигури. Ние сами сме си създали тези представи; нека приемем, че те потъват в несъзнаваното. Да, те потъват там [рисуват стрелките].

Забележете, когато сега тези представи, които потъват там, бъдат проследени с духовно-научното изследване, тогава те се преобразуват. Външно ние видяхме, че ще се превърнат в стимулиращи или потискащи живота; но вътрешно чрез духовно-научното изследване се показва, че те, докато сякаш се плъзват под повърхността, се превръщат в имажинации. Там в несъзнаваното или подсъзнателното, там всичко, което слиза, става имажинация, всичко става образ. Във вашето обикновено дневно съзнание вие можете да имате и най-абстрактните представи, но когато слезете под прага на обикновеното дневно съзнание, всичко става имажинация. Което означава, че в човека протича процес, сбор от процеси, който, поради това, че мъртвите представи на земното, обикновеното, материалистично съзнание отиват в подсъзнателното, винаги във всеки човек се стреми, преди той да стигне до имажинативното познание, всички негови представи на съзнанието да превърне в несъзнаваното в образи, в имажинации.

С други думи, ако желаем да обозначим това, което имаме в несъзнаваното за живота на нашите представи, ако же-

лаем да го опознаем, тогава ние всъщност трябва да кажем: всичко това се състои от несъзнавани имагинации и всички представи, които ние отново можем да издигнем от несъзнаваното в съзнанието, трябва да занесем горе чрез дейност, която остава несъзнателна за нас. Ние трябва отново да ги върнем в съзнанието, но да ги разсъблечем от техния образен характер, да ги превърнем обратно в абстрактни, в необразни представи. И когато сте вътре в тази дейност, да се замислите: ах, там преживях нещо, само че какво ли беше то? И да се постараете – всъщност вие всички познавате процеса – да си спомните за нещо, тогава то ще е усилието, което трябва да положите, за да разсъблечете заседналия там долу образ от образния му характер и отново да го превърнете обратно в представна форма на съзнанието.

От това обаче вие ще направите извода, че когато ги изтласкаме в несъзнаваното, представите стават по-духовни. Следователно трябва да кажем: ако приемем в несъзнаваното това, което ни предлага интелектът, тогава трябва да характеризираме света на представите, който се намира там в нас и който сме бутнали долу, като по-висш, като по-духовен свят. С други думи ние трябва да кажем: относно света на възможността за спомняне – моля, обърнете внимание, че казвам, светът на възможността за спомняне – наистина не е нужно всички представи, които отиват там долу, отново да бъдат спомняни, но всички те са долу в несъзнавания душевен живот. Именно светът на възможността за спомняне се състои всъщност от имагинации, от несъзнавани имагинации.

[Записва на дъската]:

Свят на възможността за спомняне – имагинации.

Сега за нормалното съзнание на човека съществува понякога вероятност – и за други подобни възможности ще успеем може би да поговорим през следващите дни – тези образи, които иначе никога не биха преминали от възможността за

спомняне към действителността на спомнянето, да ги получим горе в съзнанието. Вземете опитностите, които изживяват понякога даещите се! И ако бихте могли да ги сравните с натрупания опит на хора, преминали през портата на смъртта, бихте открили, че дори там някоя представа, за която усилието в обикновения физически живот не е достатъчно да я издигне нагоре, се изкачва тогава като от само себе си нагоре. Но в обикновения сънищен свят се изнасят по-горе и епизоди или отделни части. И сънят, както пристъпва към нас, е една сложна действителност, защото това, което се преживява, често всъщност е зад нещата. Но пък представите, които поставяме отгоре, са взети от спомнянето. Следователно сънят, опитностите на борещите се със смъртта, като даещи се и други подобни, а и опитностите, които са преживени непосредствено след преминаването през портата на смъртта, ни показват този свят на имагинацията, който е свят по-духовен от света на обикновената човешка интелигентност на физически план.

Ако обаче се вгледате в описаното преди малко, как тези представи, които са преминали в областта на възможността за спомняне, работят, импулсирайки или потискайки живота, вие ще си кажете: да, там има някакъв живот. Докато представите на обикновения интелект са мъртви, там наистина влиза някакъв живот, но това в тях не е особено силен живот. А и там вече обикновеният опит може да предложи нещо, което би ви показало, че все пак това, което се случва с тези пристъпващи надолу в несъзнаваната област представи, може да означава един още по-силен живот.

Вече подчертах съвсем обикновения факт, че хора, които трябва да научат нещо наизуст, за да го изпълнят на глас, да го рецитират, го заучават и преспиват после и че преспиването им е част от целта, да се направи паметта по-способна. Това наистина е само тихо указание за нещо, което духовната наука показва много по-ясно. Да, напълно ясно, а именно че целият наш свят на представите, докато го формираме и изтласкваме надолу в подсъзнателното, става в подсъзнателното все по-

жив и по-жив, докато в съзнанието той е мъртъв.

Сега обаче представите, които отново се качват горе, вече съвсем не са онези, които най-много участват в насърчаването или потискането на живота, а са тези, които много по-съкровено се свързват с нас. Представи, които ние често дори приемаме като съпровождащи живота, дори и не им обръщаме извънредно силно внимание в битието ни и те се свързват в много по-силна степен с нашите насърчаващи или потискащи живота сили. Нека приемем, че някой се занимава с духовната наука. Първоначално той възприема тази духовна наука като изработена от физическия интелект. Нали оттам той трябва да тръгне? За нас ще е по-добре да се свържем с това, което физическият интелект възприема чрез сетивата. В противен случай съвсем не бих могъл да говоря за духовния свят, защото езикът е предназначен тук за физическия свят. Но все пак има разлика, по какъв начин ние възприемаме един подобен представен свят.

Допуснете сега, че един човек възприема истините на духовната наука сериозно и с достойнство, сякаш чувства, че при това има сериозност, и то дълбока сериозност. Друг човек се отнася към представите на духовната наука така, като че ли всъщност ги изслушва само теоретично, без да ги оставя сериозно да се приближат до него. Единият ги възприема сякаш в атмосфера на повърхностност, другият – в атмосфера на сериозност. Дори не е необходимо силно да стигне до съзнанието ни, как ние ги възприемаме. По-скоро това е свързано с начина, по който се върви през живота, без винаги да се мисли за същото. Който е предразположен или е свикнал да взема нещата, които трябва да се взимат сериозно, тъкмо сериозно, а не лекомислено или цинично, той не мисли винаги сериозно, как да ги разбира, а се държи сериозно и естествено. Също така този, който е предразположен само повърхностно, ги възприема повърхностно; не може другояче. С това ние придружаваме нашия представен живот с нещо, което не си представяме – нещо, което наистина си върви едновременно

наред със съзнателното. Но това, което си върви едновременно наред със съзнанието, отива много по-дълбоко в несъзнаваното от онова, за което мислим съвсем съзнателно. Начинът, по който следователно образуваме нашите представи, отива в несъзнаваното много по-дълбоко от всичко онова, което мислим съзнателно. И когато човек спи и неговото астрално тяло и неговият Аз са извън физическото и етерното тяло, тогава в астралното тяло и Аза този начин да си образуваме представи играе безкрайно голяма роля. Тогава може да се каже: който възприема с необходимата сериозност някакви представи, той има тези представи в своето астрално тяло и в своя Аз така, че вътре те са като живителната слънчева сила за растението. Те са действително живителни сили в най-висша степен. И той взима в тези представи това, което е живително, живително и излизащо извън настоящата инкарнация, а също така и създаващо предварителните условия за следващата инкарнация. Тук вече се показва чрез създаващата душа, че вие имате в подсъзнателното нещо, което е по-духовно от това, което може да бъде извлечено нагоре чрез съня.

Там ние имаме свят на несъзнавания живот на представите, свързан с цялата най-съкровена същност на човека. Като че ли този начин да се приема животът нахлува в нашите духовни жизнени сили и все едно е несъзнаваната инспирация.

[Записана на дъската]:

Свят на несъзнавания живот на представите – инспирации.

После ще ви представя – днес няма да има повече време за това – как още обикновеният живот показва, че тези несъзнавани инспирации все пак действат след това несъзнателно в човека, дори също и в инкарнацията, в която те са образувани, но именно в несъзнателното. А по-нататък ще ви покажа, че за човека има един още по-висш свят. Но вие виждате от представеното днес, че човешкият душевен живот има вътрешно движение, че онова, което бива изживяно на физически план

чрез физическата интелигентност, продължава да бъде изживявано долу. А също и че след това то се изкачва в по-духовни области, че и в още по-духовните области накрая, отколкото го изживяваме на физическия план. [Чертаят се стрелките.] Следователно представният живот е във вътрешно движение, в издигащо се нагоре движение. И сега си спомнете за това, което ви нарисовах вчера: как известни процеси на човека бяха представени в издигащо се нагоре движение. Така че вие можете да си кажете: ако имам предвид човека пред мен, то в него е налице едно слизащо надолу течение, както и едно изкачващо се нагоре течение. Те двете действат заедно. Но как действат заедно, ще бъде обсъдено утре.

[Схема на дъската]:

Свят на несъзнавания живот на представите: инспирации

Свят на възможностите за спомняне: имагинации

Интелектуална дейност: мъртви образи

ВТОРА ЛЕКЦИЯ

Дорнах, 18 септември 1915 г.

Вчера говорих за един вид възходящо движение, присъщо на човешката природа. И по принцип чрез разглеждането на това възходящо движение ние отново открихме всичко онова, което вече познаваме: а именно на най-ниското стъпало на познанието, приложимо само за фактите на физическия план – физическото познание, наречено в «Как се постигат познания за висшите светове?» предметно познание. И така, днес искам да го определя като физическо познание. След това се запознахме със следващата по-висша степен на познанието, така нареченото имагинативно познание. Но го разгледахме като несъзнавано имагинативно познание; тъй като съзнателно имагинативно познание може всъщност да има само при човека, който се опитва да си проправи път към него по посочения в книгата «Как се постигат познания за висшите светове?» начин. [Думите «физическо познание», «несъзнавано имагинативно познание», «съзнателно имагинативно познание» биват изписани на дъската, виж схемата на страница 47.]

Но като факт съдържанието на имагинативното познание, което означава всъщност това на имагинациите, се намира във всеки човек. Така че развитието на човешката душа в тази връзка не е нищо друго освен разширяване на съзнанието в една област, която е винаги вътре в човешката душа. Следователно може да се каже: с това имагинативно познание не става нищо по-различно, отколкото примерно с предметите, които се намират първоначално в една тъмна стая. Защото в дълбините на човешката душа всички имагинации, за които става дума на първо място при човека, са налични по същия начин, както и предметите в една тъмна стая. И както те не се увеличават дори с един-единствен, когато там нахлуе светлината, а си остават толкова на брой, колкото са, само дето вече са осветлени, така по същия начин, след като съзнанието се е

събудило за имагинативното познание, в душата няма съдържания, различни от тези, които са били преди това; само дето те се озаряват от светлината на съзнанието. Следователно, така да се каже, чрез проправянето ни нагоре към степента на имагинативното познание, ние не научаваме нищо по-различно от това, което отдавна е налице в душата ни като сбор от имагинации.

Ако още веднъж погледнем назад към онова, което ни стана ясно вчера, то това, което ние знаем, е, че когато представите ни, които придобиваме от предметите наоколо чрез нашите физически възприятия, се гмурнат в областта на възможностите за спомняне, т.е. бъдат потопени в несъзнаваното, така че за известно време имаме възможността да не знаем нищо за тях, без все пак да сме ги загубили, а можем отново да ги извадим нагоре от душата, то тогава трябва да кажем, че в несъзнаваното ние потапяме онова, което имаме в обикновеното физическо съзнание. Следователно светът на представите, които придобиваме чрез физическото познание за външния свят, се възприема постоянно от нашето духовно, от свръхсетивното; той се промъква непрекъснато в свръхсетивното. Във всеки момент става така, че от външния свят придобиваме чрез физическите възприятия представи, и точно те се предават на нашата свръхсетивна природа. Няма да ви е трудно да премислите това след всичко, което беше обсъждано в течение на годините, защото тъкмо тук става дума за най-повърхностния свръхсетивен процес, който само е възможен, процес, който непрекъснато се осъществява: преходът на обикновените представи в представи, за които ние можем да си спомним. Близко до ума е да се помисли, което според духовното изследване е и истинно, че всичко случващо се, когато ние възприемаме външния свят, е един процес на физическия план. Дори когато образуваме представи по външния физически свят, това все още е процес на физическия план. В този миг обаче, когато оставим представите да потънат в несъзнаваното, ние вече се намираме пред входа към свръхсетивния свят.

Това дори е една много важна точка, която трябва да бъде взета под внимание от всеки, който не чрез всевъзможни празни окултни дрънканици, а чрез сериозно човешко душевно усилие желае да придобие разбиране за окултния свят. Защото един много съществен факт се крие в сентенцията, която току-що приложих: когато ние като хора се изправим срещу нещата от външния свят и си образуваме представи, то това е процес на физическия план. В момента, щом представата потъне в несъзнаваното и се съхранява там, докато отново бъде вдигната горе чрез спомняне, се осъществява свръхсетивен процес, един истински свръхсетивен процес. Така че вие можете да си кажете: ако човек е в състояние да проследи същия този процес, при който една мисъл, била горе в съзнанието, но потънала в подсъзнателното и там долу налична като образ, може да се проследи като представа, каквато тя е долу в несъзнаваното, тогава всъщност вече се започва плъзгането в областта на свръхсетивното. Защото – помислете си само – ако осъществите обикновения процес на спомнянето, то първо представата трябва да се качи горе в съзнанието и едва тогава я съзирате тук горе в съзнанието, но никога долу в несъзнаваното. Вие трябва да различавате обикновеното спомняне от преследването на представите долу чак в несъзнаваното. Това, което се намира в спомнянето, можете да го сравните с плувец, който се потапя под водата и когото вие не виждате, докато е съвсем потопен. Сега той е долу и вие повече не го откривате. Когато обаче отново се качи горе, започвате пак да го съзирате! [Рисува се.] Същото е с човешките представи, вие ги имате, докато те са на физическия план. Слязат ли надолу, вече сте ги забравили; спомните ли си пак за тях, те отново се появяват като плувеца отгоре. Но този процес, който имам сега предвид, вече указва към имажинативното познание. Той би могъл да бъде сравнен с това, самите вие да се потопите и така сами да можете да видите плувеца и долу във водата, а и той да не се губи от вашия поглед, когато се потопи.

Оттук обаче следва нещо не по-малко от обстоятелство-

то, че самата линия, която преди това ви начертах като екви-
потенциална повърхност – под която представата потъва надолу
в несъзнаваното, във възможността за спомняне, – е прагът на
духовния свят, първият праг на духовния свят. Това следва от-
тук като абсолютна необходимост и всъщност е първият праг
на духовния свят! Помислете само, колко близо стои човекът
до този праг на духовния свят. [Думите «праг на духовния
свят» биват изписани до схемата.]

А сега вземете един процес, чрез който човек може да се
опита правилно да слезе там долу, да се потопи. Именно с този
процес вие ще се постараете да проследите представите чак
долу до несъзнаваното. Това може да стане само чрез проб-
ване. Може да се случи, като се направи примерно следното.
Човек си създава представа за външния свят; опитва се неза-
висимо от външния свят изкуствено да предизвика процеса на
спомняне. Да кажем, както се препоръчва в «Как се постигат
познания за висшите светове?» и спазвайте посоченото там
съвсем обикновено правило на погледа назад към събитията
от деня. Когато се вгледате ретроспективно към преживява-
нията от деня, тогава сякаш се упражнявате в това, да влизате
в пътищата, които самата представа прокарва, като е потъна-
ла и отново се издига нагоре. Следователно целият процес на
обратното спомняне е заложен върху това, да се върви след
представите, потънали под прага на съзнанието.

Но освен споменатото досега в «Как се постигат познания за висшите светове?», се казва, че човек ще направи добре да проследи обратно назад представите, които си е създал, а именно от края към началото. И когато иска да обхване с поглед деня, нека проследи обратно потока на събитията от вечерта към сутринта назад. По този начин той ще напегне силите по-различно, отколкото го прави по пътя на обикновените спомени. И това по-различно напегане на силите довежда човека до там, че, така да се каже, под прага на съзнанието той да разбере това, което е имал като представа за преживяването. И в хода на пробването се стига до това, да се усеща, вътрешно да се изживява как се догонват представите, как се тича след тях под този праг на съзнанието. Това тук наистина е процес на вътрешно пробване в съответствие с преживяването, който се взима под внимание. Но все пак става дума този поглед назад да се прави наистина сериозно, а не така, че след известно време да се получи отслабване по отношение на сериозността на въпроса. Тогава обаче, ако този процес на ретроспекция се прави по-дълго време или въобще процесът на извеждането горе от спомена на дадено преживяване, на изживения свят на представата, се прави така, че нещото се представя обратно, с други думи се прилага по-голяма сила, отколкото трябва да се приложи, когато човек си спомня в обичайната последователност, тогава се изживява и това, че от известен момент нататък човек вече не е в състояние да разбере представата така, както я е схванал в обикновения живот тъкмо на физическия план.

Именно на физическия план споменът се изживява така (а за спомена на физически план най-доброто е да бъде изживян така), че когато човек получи горе представата, за която иска или би трябвало да си спомни вярно на контекста на живота, то той я получава горе така, както тя се е образувала тъкмо на физическия план. Ако обаче постепенно чрез посоченото пробване човек свикне като че ли да тича след представите под прага на съзнанието, то той не ги открива там долу така, както са в живота. Това всъщност е грешката, която хора-

та правят винаги, когато вярват, че в духовния свят ще намерят едно подобие на това, което е във физическия свят. Вие трябва да допуснете, че представите там долу ще изглеждат друго-яче. В действителност под прага на съзнанието те изглеждат сякаш са свалили от себе си всичко онова, което имат като характерно за тях на физическия план. Там долу те се превръщат изцяло в образи и там те стават изцяло такива, че в тях усещаме живота. Да, живота усещаме ние в тях. Това е много съществено, поради което нека да обмислим тъкмо следното изречение: живота усещаме ние в тях. Вие можете да се убедите, че действително сте гонили една представа там долу, под прага на съзнанието, едва след като имате чувството, че тя започва да живее, да мърда. Когато сравних изкачването към имагинативното познание с пъхането на главата в мравуняк, аз обясних това от друга гледна точка. Аз казах тогава: всичко започва да мърда, всичко става подвижно.

Вземете като пример, че през деня – искам да посоча едно съвсем обикновено преживяване – вие сте били седнали на маса и сте държали в ръката си книга. Сега, по някое време вечерта, вие оживено си представяте как е било всичко: масата, книгата, при това вие сте седнали, все едно се намирате извън себе си. Винаги е добре да си представяте всичко това образно от самото начало, а не в абстрактни мисли, защото абстракцията, способността към абстракция няма никакво значение за имагинативния свят. И така, представете си този образ: себе си, както седите на маса с книга в ръката. – Споменавам маса и книга, защото просто искам да кажа: представете си по възможност толкова живо някакъв отрязък от вашия всекидневен живот. Тогава, когато наистина оставите вашия душевен поглед да почива върху този образ, когато вие действително интензивно медитирате си представите точно това, тогава от един определен момент нататък ще се почувствате по-различно от обикновено. Да, аз като сравнение искам да го изрека, все едно, че сте взели в ръката си едно живо същество.

Ако хванете мъртъв предмет, тогава ще имате чувството,

че предметът е спокоен, че не пълзи и не лази в ръката ви. Дори и когато имате подвижен мъртъв предмет в дланта си, вие се успокоявате чрез чувството, че животът всъщност си е такъв, че той не изхожда от предмета, а му е отреден механично. Нещо различно е, когато имате жив предмет, да кажем случайно мишка в ръката си. Да вземем като пример, че сте бръкнали в един шкаф и вярвате, че хващате някакъв предмет, а всъщност откривате, че в ръката си сте получили мишка. И тогава, нали, тогава вие усещате пълзенето и лазенето на мишката във вашата ръка! Има хора, те започват силно да пищят, ако почувстват, че са докоснали внезапно мишка. И пищенето не е по-малко, ако още не виждат, какво пълзи и лази в ръката им. Следователно има разлика, дали човек държи в дланта си мъртъв или жив предмет. Той първо трябва да свикне с живия предмет, за да може в известен смисъл да го понесе. Та нали хората са привикнали да докосват кучета и котки, но те все пак първо трябва да се адаптират към това. Ако обаче през нощта, през тъмната нощ, някому в ръката бъде подадено едно живо същество, без да бъде предупреден, той се оказва и шокиран.

Разликата, която чувствате между докосването на мъртъв и жив предмет, вие ще трябва да си я обясните. Когато докоснете мъртъв предмет, имате чувство, различно от това при докосването на живо същество. Ако сега имате представа на физическия план, чувството ви е, че можете да го сравните с докосването на мъртъв предмет. Но щом действително слезете под прага на съзнанието, нещата се променят. Така че получавате усещането как мисълта има свой вътрешен живот, как тя започва да мърда. Това е същото откритие, което правите – като сравнение за душевното чувство, – когато, да кажем, сте хванали мишка: всъщност мисълта е тази, която пълзи и лази.

Много е важно да обърнем внимание на това чувство, когато трябва да получим понятие за имагинативното познание. Защото сме в имагинативния свят в този момент, когато мислите, които изваждаме горе от подсъзнателното, започнат да пълзят и лазят, започнат всъщност да се държат така, че да

имаме чувството: там долу, под прага, там всъщност всичко ври и кипи. И докато там, горе, в мансардата всичко е съвсем спокойно и мислите могат толкова добре да бъдат овладявани, така както биват овладявани машините, става тъкмо обратното, долу мислите препускат една след друга, там се пълзи и лази, там мислите врят и кипят. Там, долу, те внезапно се превръщат в съвсем подвижен свят. Важно е човек да усвои това чувство, тъй като в този момент, когато започне да се усеща животът на света на мислите, човек вече се намира вътре в имажинативния или елементарен свят. Тогава той е вътре в него! И може толкова лесно да се влезе там, стига само да се следват най-най-простите правила, дадени в «Как се постигат познания за висшите светове?»; стига само човек да се опита да следва пътя на всякакви набелязани през последните дни «практики». Той може действително да влезе вътре толкова лесно. Само си помислете за нещо, посочено ясно най-отпред в книгата «Как се постигат познания за висшите светове?», а именно, че човек би трябвало например да се опита да проследи живота на едно растение: как то расте лека-полека, и как то отново вехне лека-полека. Да, ако вие действително проследите това, трябва в мислите си да преминете през този живот на растението. Там вие първо ще имате мисълта за съвсем малкото семенно зрънце и ако не успеете да я направите подвижна, няма да можете да проследите растението в растежа му. Вие ще трябва да направите мисълта подвижна. И след това отново, когато мислите как растението се обезлистява, постепенно отмирайки, вехнейки, тогава вие отново ще трябва да си помислите за свиването, за сбръчкването. Щом започнете да мислите за живота, ще трябва да направите самата мисъл подвижна. Тя, мисълта, трябва да започне да получава вътрешна подвижност чрез собствената ви сила.

Има две изящни стихотворения на Гьоте. Едното се казва «Метаморфозата на растението», а другото – «Метаморфозата на животните». Тези две творения могат да бъдат прочетени, вероятно човек да ги хареса, но е възможно да се направи и

следното. Читателят да се опита да мисли мисълта в тези стихотворения наистина така, както я е мислил и самият Гьоте, от първия ред до последния, и тогава ще се установи: когато човек направи това, мисълта ще може да се движи вътрешно от началото до края. И който не успее да проследи мисълта на тези стихотворения така, той не е разбрал метаморфозата. Който обаче е проследил мисълта така и след това е оставил тя да потъне в несъзнаваното, а после отново, след като е направил това много пъти, си спомни тъкмо за тази мисъл на метаморфозата (защото това не е някакво друго мислене, различно от това, което трябва да преследвате в «Как се постигат познания за висшите светове?»), та който следователно изпълни този процес, като потопаи долу тази мисъл и после се постарее да направи това петдесет, шестдесет, сто пъти и може би ще се нуждае от сто и един пъти – отведнъж ще я получи горе. Тогава обаче тази мисъл, която той е практикувал по този начин, ще бъде подвижна мисъл. Човек ще изживее, че тя не идва горе, да кажем, като една малка машина, а – извинете ме още веднъж за примера – като малка мишка. Човек ще изживее как самата тя е вътрешно подвижен, жив елемент.

Аз казах, в този елементарен свят може да се потъне толкова лесно, само ако съвсем мъничко се освободим от склонността на всички хора към абстрактните мисли. А именно, да имаме ограничени, абстрактни умозаклучения вместо вътрешно подвижни мисли. Същата тази склонност е ужасно голяма. Нали хората изхождат от навика, при всичко да казват какво е това или онова, и какво е имано предвид, като са доволни, когато могат да допълнят, че това или онова е имано предвид, защото така им се дава една мисъл, която не се движи, също като машината. И в обикновения живот хората стават направо ужасно нетърпеливи, когато с всички средства се прави опит да им се предават подвижни, а не такива абстрактни и сложни съставни мисли. Защото целият външен живот на физическия план и целият живот на външната наука се състоят от подобни мъртви сложни съставни мисли и съждения, от вложени една

в друга мисли. Колко често трябваше да изживявам, хората да ме питат при това или онова: „Е, как е това? Какво е това?“ Те просто искат да имат завършена, закръглена мисъл, която да могат да си запишат. С цел да си я четат отново и отново, да могат да си я повтарят толкова често, колкото искат, докато стремежът трябва да бъде човек да има една вътрешно подвижна мисъл. Мисъл, която продължава да живее, истински продължава да живее.

Но виждате ли, работата с мишката има и своята съвсем сериозна страна. Защо някои хора пицят, когато открият, че са бръкнали в шкаф и в ръката им се е озовала мишка? Защото се страхуват! И това чувство действително се появява в момента, когато се забележи, истински се забележи: ето, мисълта живее! Тогава човек започва да се страхува! И тъкмо в това се състои добрата подготовка за работата – да се разделим със страха от живата мисъл. Материалистите не искат да стигат до подобни живи мисли, това съм го подчертавал често. Защо? Защото се страхуват. Да, майсторът на материализма, Ариман, се появява веднъж в мистериината драма с изреча «страх». Там е мястото в мистериите, където е загатнато какво се усеща, когато мислите започват да стават подвижни. Сега обаче, ако бъдат следвани всички указания в «Как се постигат познания за висшите светове?», те водят тъкмо до това, да се разделим с този страх от подвижната, от живата мисъл, наистина да отвикнем от него.

Следователно вие виждате, стига се до един съвсем различен свят. Попадаме именно в свят, на чийто праг трябва да се остави абстрактното мислене, което владее целия физически план, наистина трябва да се остави. Стремежът на хората, които искат да влязат с известно удобство в окултния свят, се състои винаги в това, че желаят да вземат там вътре със себе си обикновеното мислене на физическия план. Това не е възможно. Не може в окултния свят да се внесе обикновеното физическо мислене. Трябва да се вземе подвижното мислене. Цялото мислене трябва да стане живо, подвижно. Ако човек не усети

това в себе си (и както беше казано, то не се прави както трябва, щом не бъде усетено сравнително скоро), ако не се обърне внимание на това, което казах сега, тогава много лесно ще се стигне до ситуацията да не се разбере тъкмо своеобразността на духовния свят. А човек би трябвало да я проумее, ако изобщо желае да се занимава с духовния свят.

Виждате ли, толкова е трудно да се борите в тази област с човешката абстрактност; защото ако сте разбрали подвижността на мисълта, тогава и ще проумеете, че една подвижна мисъл не е в състояние по произволен начин да се появи тук и там. Вие например не можете да откриете едно сухоземно животно във водата; не ще смогнете да привикнете пригодената за въздуха птица да живее дълбоко долу във водата. Ако се обърнете към живото, не можете другояче, освен да свикнете с представата, че то не бива да бъде изваждано от неговия елемент. Трябва да се има предвид това.

Опитах веднъж по напълно стриктен начин, първо в малка област – винаги се старая да правя така, но сега искам само да го приведа като пример – с една много важна мисъл, тъкмо с помощта на един пример да покажа нагледно какви трябва да бъдат нещата, когато се разчита на този вътрешен живот на мисълта. В Копенхаген държах малък цикъл от лекции относно «Духовното ръководство на човека и човечеството», който сега е наличен и вече е отпечатан. На определено място в този цикъл от лекции обърнах внимание върху тайната на двете момчета Исус. Сега вижте как е представено това там. Ние имаме цикъл от лекции, който започва по определен начин. В него най-напред се обръща внимание на това, как човек вече може да усвои известни познания, когато се опитва да погледне към първите години от развитието на детето, да погледне назад към тези неща. Цялото е формирано. Тогава се продължава нататък. Представя се делът на йерархиите в напредъка на човечеството (книгата е отпечатана, вероятно се намира в ръцете на всички, следователно аз говоря за нещо напълно известно), след това в известен смисъл, на съвсем определено

място става дума за двете момчета Исус. Част от обсъждането им е и това, че то се случва на определено място. И който казва: „Да, защо пък да не може да се извади това обсъждане на двете момчета Исус и така изтръгнато то да бъде екзотерично поднесено?“, всъщност той поставя същия въпрос, като някой, който пита: защо пък китката трябва да стои точно тук на ръката, на тази част от тялото? Той дори би могъл да каже: „Защо китката да не се намира на коляното? Може би тя би могла и да бъде там?“ Той не разбира целия организъм като живо същество, а вярва, че китката би могла да стои и някъде другаде, нали? Не, точно тя не би могла да стои никъде другаде на ръката! Така в тази връзка мисълта за двете момчета Исус не може да бъде на друго място, защото е направен опитът, работата да се оформи така, че вътре в представянето е залегнала живата мисъл.

И сега идва някой си, пише едно съчинение, грубо изважда тази мисъл и я поставя във връзка с други умувания, с които тя въобще няма нищо общо! Но това не означава нищо по-различно от поставяне на китката към коляното! Какво прави този, който постъпва така? Да, към един организъм това няма да може да бъде сторено, но би могло да бъде нарисувано. Хартията е търпелива, някой просто може да изобрази една човешка фигура, тук подпряна, а двете колене – така, че китките израстват от тях. [Тази рисунка липсва в записките.] Нали така, някой би могъл да нарисува това, но тогава обаче той би изобразил един невъзможен организъм и би доказал, че не разбира нищо от действителния живот! Би могло да се използва сравнението, че той е потопил орела – птицата, предназначена за въздуха – в дълбините на морето или нещо подобно.

Какво всъщност се е опитал един такъв човек? Да, виждате ли, неговият опит може спокойно да се осъществи с всички неща, които се отнасят за познанията на физическия план. Един професор вероятно ще напише книга, като започне с едно, другият – с друго и не става дума за това: в подобен случай могат да се изваждат неща и така нататък. Но там няма нищо общо с живото същество, а с мисловни машини. Ето кое

е същественото.

Следователно човек, който прави такова нещо, като изтръгва нещо подобно от контекста и влага в него невъзможен контекст, е доказал, че ни най-малко не е запознат със същественото, което пронизва с пламък и жар цялото наше духовнонаучно течение от самото му начало, защото се опитва да разглежда и духовното според съвсем обикновената материалистична схема. Това е много съществено. Извънредно важно е да се преосмислят тези неща, иначе няма да бъде разбран отвътре нервът на по-висшите познания. Не може всяко нещо да се казва на всяко произволно място. И наистина, по отношение на екзотеричното, донякъде граничещо с езотеричното, вече е казано от Хегел, че една мисъл трябва да се намира на своето място в контекста. Наскоро обърнах внимание на същото, когато на рождения ден на Хегел се опитах да загатна няколко неща в тази посока. Следователно по този начин се стига до нещо не по-малко от това, че с мисленето се потъва надолу в живота, докато иначе винаги се живее в мъртвото; потъва се надолу в живота.

По такъв начин обаче пред човек се разкрива и нещо, което преди това въобще не е можело да бъде разпознато и което въобще не може да се провери на физическия план, а именно – възникването и отмирането. Това също вие можете да видите в «Как се постигат познания за висшите светове?». Та на физически план не може да се наблюдава нищо друго освен това, което е възникнало. Възникването съвсем не може да бъде наблюдавано, а само което е възникнало може да бъде наблюдавано на физическия план. И отмирането не може да бъде наблюдавано, защото когато предметът премине към отмирането, той вече не е на физическия план, или най-малкото си отива от физическия план.

Следователно на физическия план не могат да се наблюдават възникването и отмирането. Последицата от това е, че можем да кажем: ние пристъпваме в един съвсем нов елемент на света, когато открием подвижната мисъл, а именно – в све-

та на живота и това е светът на възникването и отмирането.

Окултно казано, това би могло да бъде изразено и по следния начин: през епохата на Старата Луна човекът е бил вътре в света на възникването и отмирането, но само в сънищно съзнание. Тогава той не е виждал възникналото първо със сетивата си, защото сетивата му още не са били развити за сетивно съзерцание, а се е намирал вътре в нещата. Той, разбира се, си е представял сънищно, но образите, които си е представял сънищно, те са му позволявали действително да проследява възникването и отмирането. И това е, към което той тепърва отново ще трябва да се въземе, като стигне до подвижните мисли. Така изкачването към имагинативното познание е същевременно връщане, само че връщане на степенята на съзнанието. Ние поемаме обратно към нещо, от което сме израснали; ние наистина се връщаме назад.

Така че можем да кажем: това имагинативно познание е връщането в света на възникването и отмирането. Следователно тях ние откриваме, когато се връщаме. И нищо не можем да научим за възникването и отмирането, ако въобще не стигнем до имагинативното познание. Напълно е невъзможно да разберем нещо за тях, без да стигнем именно до имагинативното познание.

Оттук това, което Гьоте е писал за метаморфозата на растенията и на животните, е толкова безкрайно важно, защото Гьоте го е разгледал действително от гледна точка на имагинативното познание. И затова хората не можаха да разберат какво всъщност е означавало това, когато писах моите коментари към «Гьотевите естественонаучни трудове», които и в най-различните фразеологични изрази постоянно изразяват, че изобщо не е важно да се мерят по съвременните естественонаучни познания тези на Гьоте. Ние сами трябва да се задълбочим в тези естественонаучни познания на Гьоте и в тях да видим нещо изключително превъзходно, нещо съвсем различно от съвременните естественонаучни познания. Затова обърнах внимание върху едно изречение, което Гьоте е изре-

къл толкова прекрасно и в което той е загатнал за какво става дума при него. Гьоте е осъществил пътуването си в Италия и при това с интерес е проследил не само изкуството, а и природата. Вижда се, когато се чете «Пътешествие из Италия», как той стъпка по стъпка се задълбочава във всичко, което е могло да му предложи минералното, растителното и така нататък. И тогава, когато пристига в Сицилия, казва, че след наблюдаването там, би желал да направи и едно пътуване до Индия, не за да открие ново, а за да погледне вече откритото от други по своя си начин. С други думи, да погледне с подвижни понятия! Това е, за което става дума: да погледне с подвижни понятия откритото от други. Това е безкрайно важното, а именно, че Гьоте въвежда тези подвижни понятия в научния живот.

Затова за този, който разбира окултно, следното е факт, иначе недооценяван. Ернст Хекел и други материалистични или, както също се казва, монистични учени се изказват много одобрително за Гьотевата метаморфоза на растенията и на животните. Но това, че те могат да се произнесат положително, почива върху един много странен процес, който искам да ви обясня и чрез едно сравнение.

Приемете, че имате пред себе си растение в саксия или дори, което е още по-добре, навън в градината и искате да се насладите на това растение. Вие излизате в градината, за да го полеете, за да влезете във връзка с него. И сега си представете, че има човек, който не може да направи нищо с растението. И когато се запитаме защо, тогава откриваме, че всъщност на него му пречи животът! И затова той си прави една отливка на растението, много фина, така че сега то е съвсем като истинското, но е от папие-маше. Тогава човекът си го поставя в стаята и сега му се радва. Пречел му е животът и едва сега изпитва радост от растението!

Не мога да ви опиша какви мъки изпитвах като момче при сравнението, което е и характерно за възгледите на хората, когато често ми се налагаше да чувам на тази си ранна възраст, че някой искаше да подчертае красотата на розата, като

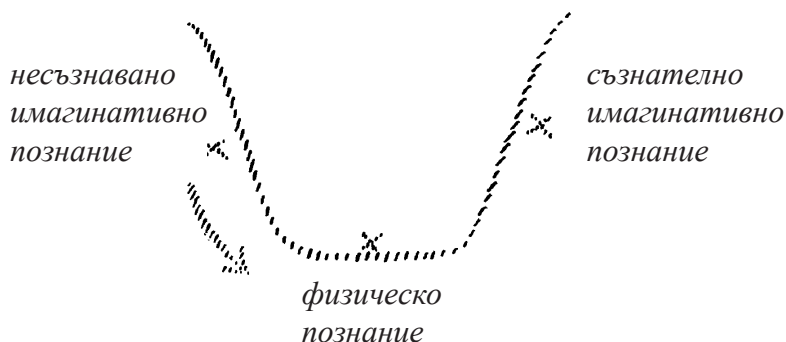
казваше: наистина, тя е като от възсък! Направо да си излезеш от кожата от яд! Но го има. Наистина го има това, някой да подчертава превъзходството на нещо живо, казвайки, че било като нещо мъртво. Това наистина съществува. За този, който има усет за тази работа, такова нещо е ужасно. Но ако няма подобен усет, той не може истински да продължи да се развива в съответствие с реалността.

И сега при Ернст Хекел се случва следното. Гьоте пише «Метаморфозата на растенията» и «Метаморфозата на животните», Хекел ги прочита и Ариман му превръща живото, което Гьоте е написал, в сполучливи имитации, в нещо, което всъщност е от папие-маше и това той го проумява. Всъщност дори му харесва. Така че в нещата, които хвали, той съвсем не оценява високо това, което Гьоте наистина е имал предвид, а Хекел първо си ги превръща в нещо механично. Тук между Гьоте и Хекел пристъпва Ариман, който превръща живото в мъртво.

И сега, както вече казах, това съзнателно извисяване към имагинативното познание е едно връщане. В началото на лекцията споменах: всъщност имагинациите вече са в нас, те са в нас от епохата на Луната, а земното развитие се състои в това, че отгоре са поставени слоевете на обикновеното съзнание. Сега ние отново се връщаме назад чрез това, което сме усвоили в обикновеното земно съзнание. Става въпрос за едно истинско връщане.

И вече можем да си зададем въпроса: как да се нарече цялото това нещо? Уместно е да се каже: става въпрос за слизане и отново за изкачване. Едва сега имаме право въобще да прокараме тази линия [изписаните вече на дъската думи се свързват с линия, виж схемата]; да я начертая от самото начало не би имало никакъв смисъл. И едва сега може да се говори за степенята на обикновеното физическо познание, където човек се намира долу. Тук е несъзнаваното имагинативно познание, което сега седи долу в нашата природа и има нещо общо със силите на възникването и отмирането. От друга страна, при изкачването, се намира съзнателното имагинативно познание.

[Двете се отбелязват с кръстче на дъската.]

Ако сега като близък пример се вземе тъкмо Гьоте – разглеждам го само като пример, – може да се каже: при Гьоте в по-ново време идва моментът, в който външното развитие на човечеството разбира имагинативното познание, където то действително бива въведено в науката.

И ето, уместно е да си зададем въпроса: сега може да се изследва, дали с това не са свързани съвсем странни неща? Да, те са свързани, защото по принцип целият начин на мислене на Гьоте е напълно различен от този на другите хора. И Шилер, който също не може да развие тъкмо този начин на мислене и затова той успява да разбере Гьоте само след извънредно голямо усилие, както може да се види от кореспонденцията между двамата на мястото, което често цитирам и където Шилер пише на Гьоте на 23 август 1794 г.:

«... От дълго време вече, макар и от значителна далечина, наблюдавах развитието на Вашия дух и откривах пътя, който сте си предназначтали, винаги с ново и ново учудване. Вие търсите необходимото в природата, но го търсите по най-трудния път, от който всяка по-незначителна сила наистина ще се пази. Вие обхващате цялата природа, за да осветлите единичното явление, вие откривате в целостта на нейните начини на изява основата за обяснението на индивида. Вие се издигате от материалите на цялото мироздание стъпка по стъпка, от прос-

тия организъм към по-развитите, за да изградите генетически най-сетне най-сложния от всички, човека. Чрез това, че вие създавате човека, така да се каже, според природата, се опитвате да проникнете в неговата скрита техника. Голяма и наистина героична идея, която достатъчно показва как Вашият дух поддържа богатата цялост на човешките представи в красиво единство. Вие никога не бихте могли да се надявате, че Вашият живот ще достигне до такава цел, но да се върви също само по такъв път има по-голяма стойност, отколкото да минете по всеки друг – и вие сте избрали като Ахил в „Илиада“ пътя между Фтия и безсмъртието. Ако бяхте родени като грък, да, дори като италианец, и ако ви заобикаляше още от люлката подобрена природа и идеализиращо изкуство, то Вашият път би бил безкрайно скъсен, може би би бил съвсем излишен. Тогава още с първото интуитивно възприемане на нещата бихте възприели формата на необходимото и с Вашите първи опити би се развил у Вас големият стил. Но тъй като сте се родили немец, тъй като Вашият гръцки дух се е вплъттил в това северно творение, не ви остава никакъв друг избор, освен сам да станете северен творец или чрез помощта на мисловната сила да замените на въображението си това, от което действителността го е лишила, и, така да се каже, от вътре навън и по рационален път да се роди една Гърция. През онази епоха на живота, когато душата от външния свят си създаваше свой вътрешен, обкръжен от несвършени образи, вие бихте възприели в себе си една дива и северна природа, когато Вашият победен гений, превъзхождащ собствената си природа, беше убеден в това, откри тази липса отвътре и отвън чрез запознанството с гръцката природа. Сега трябваше да коригирате старата, по-лоша природа, натрапена на Вашето въображение според по-добрия образец, който си създаде творческият ви дух, и това може да стане, разбира се, не по друг начин, а по ръководещи понятия. Но това логическо направление, което духът е принуден да поеме при рефлексията, не хармонира добре с естетическото, чрез което той само твори. Следовател-

но вие извършвате една работа повече, защото тъй като преминавате от възприятието към абстракцията, трябва да превръщате понятия обратно отново в интуиция и мисли, в чувства, защото геният може да твори само чрез тях... »¹

Шилер смята Гьоте за един преместен в северния свят грък и така нататък. Да, ето тук вие виждате цялата трудност на Шилер да разбере Гьоте! Оттук именно някои хора, които вярват, че са в състояние мигновено да разберат Гьоте и с това да се издигнат над Шилер, биха могли да се поучат на нещо. А и Шилер съвсем не е бил глупав в сравнение с онези хора, които така много си вярват, че ще успеят толкова лесно да разберат Гьоте!

Но странното, което може да бъде открито, е това, че Гьоте и по отношение на други области има съвсем странно отклоняващо се схващане – например във връзка с етичното развитие на човека, а именно да мисли какво той заслужава или не като награда или наказание.

Още от самото начало не можем с лекота да разберем Гьоте в действията му, ако не проумеем неговия, бих казал, отклоняващ се от цялата му среда начин да мисли за човека по отношение на наградата и наказанието. Прочетете стихотворението «Прометей», където той се бунтува дори срещу боговете. Прометей, това естествено е бунт срещу начина на мислене на хората относно наградата и наказанието. За Гьоте съществува възможността да си сътвори много специални понятия за наградата и наказанието. И в своя «Вилхелм Майстер» той наистина се опитва да ни представи и внуши същото, бих казал, че чудесно прониква в тайните на света. Човек не разбира «Вилхелм Майстер», ако не проумее това.

Къде е причината? Тя идва оттам, че в областта на физическото познание човек въобще не може да си изгради пред-

¹ Фридрих Шилер, Йохан Волфганг Гьоте, *Избрани писма*, „Народна култура“, София, 1978, 17-18, подбор и превод от немски на проф. Стефан Ив. Станчев.

става какво наказание или каква награда следва да се определи по отношение на света за нещо човешко, защото това може да се разбере едва в областта на имагинацията. Затова и окултистите винаги са казвали: когато човек се изкачи в имажинативното познание, се изживява не само елементарният свят, но и – както те са се изразявали – «светът на гнева и на наказанието». Следователно тук не само има едно връщане в света на възникването и отмирането, а в същото време и изкачване нагоре към света на гнева и наказанието. [Думите «връщането в света на възникването и отмирането» и «света на гнева и наказанието» биват записани на дъската.]

Затова своеобразната възможност за преплитане между това, кое във връзка с Вселената има стойност и кое не, ще може да получи истинското си осветляване едва от духовната наука. Всяко друго «оправдаване» в света е подготвително в тази връзка.

Тук стигнахме до една важна точка, от която искам утре да продължа.

ТРЕТА ЛЕКЦИЯ

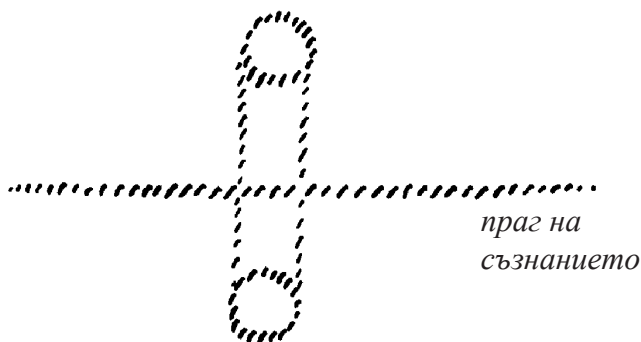
Дорнах, 19 септември 1915 г.

Това, което разглеждахме вчера от известна гледна точка, ни доведе до характеристиката на имажинативното познание. Важно беше да подчертаем, че всичко онова, което понастоящем човек прави съзнателно чрез имажинативното познание в своето съзнание, всъщност го има непрекъснато в себе си. Използвах сравнението, че в една стая, която е тъмна, се намират различни предмети, да кажем също, и хора, които не могат да бъдат видени с физически очи в една такава тъмнина. А после се внася светлина и всичко, което е вътре, се осветява; там няма нищо ново, всичко си е било вътре и преди това. Разликата е само тази, че после нещата се виждат, възприемат, а преди това – не. Така е и с предлаганото ни от имажинативното познание. Всичко, което имажинативното познание носи в съзнанието, е налично у човека, разпорежда се и действа там долу в скритите му душевни дълбини; то принадлежи на това, което живее и тече у него. И особено важното за човека на физическия план е, че непрекъснато по някакъв начин силите му се увеличават или намаляват чрез това, което в живота си той приема, узнава и остава да потъне от представния му живот в дълбините на съзнанието.

По-късно по друг повод ще ви кажа нещо по-точно в тази връзка; защото процесът ще се характеризира много непълно, ако се каже, че тук [чертае се] е прагът на съзнанието; тук е една представа, тя потъва в подсъзнателното и сега отдолу е като живо същество. Както вече казах, процесът ще бъде описан доста непълно. Само че ние искаме първо бавно и постепенно да се издигнем до истинското фактическо положение в тази област.

Това, което желая да кажа днес, е, че ние забелязваме как тези факти на имажинативното познание наистина, както можете да видите от обсъденото досега, наистина са свързани

основно и дълбоко с всички условия на живот на човека и на физическия план от раждането до смъртта. Но те спадат към несъзнаваните или подсъзнателните условия на живот. Така че и от това, което разгледахме, може да се придобие важната истина, че човекът така, както живее на Земята, е зависим от условия, невлизащи в светлото ни дневно съзнание, което имаме от раждането до смъртта, освен когато спим. Следователно ние зависим от фактори на живота, които не могат да бъдат опознати с обикновеното нормално съзнание.

Но по начина, тъй както го представих, тези фактори на живота, господстващи там долу, а вчера казахме – в етерното тяло, са все пак доста близки на човека, толкова близки, че като сродни, се свързват с нещата от света на представите му, които човек непрекъснато оставя да потънат. Защото той може, така да се каже, когато преобразува своите мисли в представи на спомнянето, сам да преобразува своите мисли в субстанцията, намираща се там долу в подсъзнателното. Та това [субстанциално] е съвсем същото, като това, което мислим. Ако това, което мислим, е долу, тъймо то е един объркан, гъмжащ напред-назад миши свят, като това, което живее и тъче там долу и което всъщност е живият живот на мислите. Това обаче е етерното тяло, това е влязло от Космоса в етерното тяло. И защото е сродно на несъзнателния живот на мислите, то все още е много близко до човека. И така, както то [днес у нас в несъз-

наваното] живее и тъче, така всъщност то е било изцяло налице по време на съществуването на Старата Луна. То [лунното мислене] е протичало – ако си го представим като в сън, ако си мислим, че съвсем е потънало в сънищния живот – така, като че ли сънуваме, но в съня възприемаме живота тъкане на мисълта. С това имаме представянето на Старата Луна. Само че при нас по време на Земното съществуване се добавя още, че трябва да се напрегнем да имаме мисли, да образуваме мисли чрез собствено напъгане. Тези мисли чрез собствени усилия обитателят на Старата Луна не ги е образувал. Той е живеел в сънищни картини. Само че те не са били толкова мъртви като нашите мисли, а са били именно тъчащ живот, образотъчащ живот.

От това, което ви представих, можете да видите, че когато се вживяваме в имагинативния свят, печелим нещо и същевременно губим нещо. Успокоението, земното спокойно изживяване на мислите, това ние го губим; то вече не ни е подвластно, защото самите мисли са живи вътрешни власти. В обикновения живот се чувстваме като владетели на нашите мисли; но в имагинативния свят не е така; затова пък хващаме живот, който е живот. Мислите, които имаме във физическия живот, са мъртви; а това, което хващаме там, то живее и тъче. И така е било за хората още по време на съществуването на Старата Луна, само че те са го имали сякаш в сън, а не съзнателно. Към съзнателното те са се изкачили по-късно [в Земното развитие]. А от съзнателното познаване на онова, което по време на съществуването на Старата Луна е било сякаш в сън, произхожда имагинативното познание като първата степен на това, от което трябва да бъде взето духовно-научното познание. Сродно на човека, и то доста, е – с други думи – все още това имагинативно познание.

И така, аз казах, че човек печели нещо и губи нещо. С първото, с печеленето на нещо, хората биха били съгласни; но с губенето, там не са съгласни. И отгук следват безбройни заблуждения; много, твърде много заблуждения следват от

това. Вижте, не е много лесно, ако не се положи старание да си представим как всъщност е било това имагинативно представяне като в сън по време на Лунната епоха. Щом като живеем тук на земята, поради епохата на физическото развитие е неудобно винаги да се налага да си създаваме представи и мисли първо въз основа на земните факти. Тъкмо това е неудобното на изучаването. Човек трябва наистина да премисля фактите, да ги преценява, да ги свързва и чрез собствено усилие бавно да си пробива път през световите на мислите и представите, които именно като земен човек той владее със земната си воля. Така някои усещат като нещо много по-удобно за тях, ако светът на живите мисли просто ей-така им бъде даден и да им е достатъчно просто само да го изчакат: получат ли «просветлението» от това, тогава то ще влезе в техния душевен живот и тогава няма да им се налага повече да развиват мисли. Така си мислят те; но така не могат да стигнат по-далече от това, което представляват. Защото земният човек е на по-високо ниво от лунния човек; тъй като е продължил да се развива. Спрямо лунното имагиниране като в сън един земен човек, който комбинира фактите и със своята разумна преценка от опита си в живота образува понятия, е много по-издигнат от лунния, а и от мечтаещия си за това някогашно съществуване на лунния човек, което да се състои от несътворени от мисли просветления.

Там могат да бъдат преживени странни неща. Не че човек, когато се потопи обратно в това лунно познаване, въобще не би имал мисли там. Той ще ги притежава; но те ще идват от само себе си и няма да е необходимо той да извършва работата [на фактическото мислене]. Това наистина изглежда от своя страна доста удобно. То определено може отново и отново да бъде преживяно като много важно преживяване – определено преживяване, което трябва да се има предвид, когато човек иска въобще да разбере правилно тези неща.

Има хора, които стигат до известно пророческо ясновиждане. Това сънищно имагиниране, това пророческо ясновиж-

дане винаги представлява падане назад в лунната същност. Защото действителното, желаното за Земята ясновиждане трябва да почива на една по-висша степен, на постигането с още повече труд през мисловния свят, отколкото познаването на физическия план. Потъването назад не е издигане, не е развитие на човека нагоре, а едно „спускане надолу“, едно „ставане на по-неинтелигентен“, отколкото е обикновеният земен човек. И там тогава се стига до странното преживяване, което човек може да има отново и отново. Има хора с известно пророческо ясновиждане, които всъщност съвсем не са интелигентни. Да, тъкмо тяхното ясновиждане е свързано с това, че избягват интелигентността, че съвсем не им се нрави да развиват интелигентността, която човек следва да развие на Земята. Тъкмо приглушеното състояние на обикновената земна интелигентност се намира много често свързано с известна степен пророческо ясновиждане, атавистично като на Луната. И тук вероятно се получава следното: подобни хора могат в такъв случай да направят записки за техните образи. Такива записки не са никак лишени от мисли, а са изтъкани с разсъждения – мислите идват с образите – и вътре в тях са въткани духовити, съвсем одухотворени образи. И тогава може да възникне загадката: да, тук има човек, който описва в образи, и то в много красиви образи, Атлантида или и други неща, които му се струват пророчески и това е абсолютно логично и интелигентно. Но подобна интелигентна логика не съм възприел никога при такъв един човек, когато му се налага да обясни нещо за нещата на физическия план; тогава той я няма. Той не е станал достатъчно земен човек. А когато може да падне назад към лунната интелигентност, тогава се появява и интелигентността. Но пък и тогава това не е неговата интелигентност, той просто вече е медиум за лунната интелигентност, тогава тя действа вътре в него. Човек може да получи чудно хубави описания за духовните светове от хора, потънали обратно до лунната степен и които, когато желаят да приложат тяхната земно изработена интелигентност, сами съвсем не могат

да разберат какво всъщност са създали. Но пък и най-често те съвсем не го желаят.

Аз казах, че при изкачването към имагинативното познание нещо трябва да се спечели и нещо да се загуби и че хората най-често не желаят да губят нищо. Вече обърнах внимание на това, че тези, които имат дух, не желаят да се простят с него. Но това не са онези, които обичат пророческото ясновижда-не, именно те искат да загубят обикновената интелигентност, обикновеното мислене. А има и една друга група, която не иска да се лиши от тази интелигентност. Ще ѝ се да получи интелигентността, каквато е на физическия план, но без да я развива по-нататък. По отношение на тази интелигентност споменатата група не желае да я разработва по-нататък, така че човек стига до употреба на понятията по-свободно, отколкото те биват употребявани при процесите на физическия план. И тогава подобни хора стигат до едно алегоризиране, до едно символизиране, което всъщност си е само дейност на физическия план, защото не усъвършенства по-нататък мисленето, а го оставя да тъпче на едно място и тогава го прикрива с външни мисли от всякакви отбрани окултни неща. Много е важно това също да бъде взето под внимание.

И виждате ли, това вече е било в съзнанието на онези, които бавно и постепенно са се издигали с труд нагоре – или просто са имали желание за това – до гледните точки, които днес ние трябва да имаме в духовната наука. Днес ние в духовната наука трябва наистина да донесем на човечеството нещо от ясното мислене, свързано с възможността да се знае нещо за духовните светове, но в едно ясно, в едно напълно ясно мислене. Действително е продължило дълго, докато се появи възможността – и да се надяваме, че тя сега е тук – да прозрем така тези неща. И много хора са си пробрили с труд път към това. Хора с такава голяма яснота, като например Гьоте, са стигнали много близо до пълната яснота. Но много са тези, които са си пробрили път с труд. Само си помислете как е успял Якоб Бьоме от преходната точка на материалистичната епоха,

изхождайки от хаотично виещите се, подвижни, объркани и гъмжащи понятия – които той вече е имал, – да се пребори, действително да си пробие път с труд. За да се появи най-после това, което именно при Якоб Бьоме се среща все пак като дълбокомислено осветляване на някои тайни на духовния свят.

Един друг човек пък е изрекъл чудно хубаво изречение, бих искал да кажа, прекрасно осветляващо ползрението като в зората на по-новата епоха, от което се вижда или поне от иначе постигнатото от него може да се види как той наистина не е успял да проникне с напълно ясен поглед до това, което днес би трябвало да бъде духовната наука, но все пак е стигнал толкова далече, че да представи най-важния нерв. А мъжът, за когото говоря сега, е разбрал през 18 век: ако се желае опознаването на човека, трябва да се проникне през тъмнините, през хаоса на външното материално познание. Щом вече се намираме на първата степен на имажинативното познание, това е необходимо. Защото ние видяхме, че каквото тъче там долу в дълбините на душата, въобще не може да бъде постигнато с физическото познание. Там трябва да се проникне през тъмнината. Но не е единственото, което трябва да се направи. Към познанието е нужно да се проникне и през хаоса на обикновените понятия, като този хаос трябва да бъде разпръснат. Следователно задължително е да се излезе над обичайното, действащо на физическия план мислене.

И същият този мъж образува едно много хубаво изречение. Първата част на това изречение се следва с удоволствие, а втората – почти никак. Но е важно тя да бъде приложена на дело. Вижте, това си го признават повечето хора, които по някакъв начин в някоя област стават или искат да бъдат мистици, а именно, че трябва да бъде снето сетивното, материалното, че се налага да бъде отстранен хаосът на материалното, за да се проникне в духовното. Но че трябва да бъдат свалени и формите на духовното, прилепнали към понятийното мислене, почти никой не иска да си го признае; защото искат да си ги вземат, желаят да боравят с тях също като на физически план,

искат там долу, в подсъзнателното, да намерят мисълта като възможност за спомняне тъкмо в същата форма, която тя има и там горе.

Но би било заблуждение, ако искаме да повярваме, че ако ясновиждащият погледне в човешката душевност, ще открие отново там тъкмо мислите, както ги има този, който ги държи в главата си. Това не е вярно. Там долу те са преобразувани, те са живи същества, елементарен свят. Светът на мислите, който човек има тук, на физическия план, не се съдържа в духовния свят. Затова онзи мъж създава едно красиво изречение, което искам да ви запиша. Да, то наистина може да бъде разглеждано като своего рода пробване в собствената душевност: а именно как може да се стигне до това, да се знае нещо за световете, които се намират извън земния свят?

В него той казва [пише се на дъската]:

Dissipez vos ténèbres matérielles et vous trouverez l'homme

С тази част на изречението: „Да се разпръснат материалните тъмнини и хаосът“ – хората, които искат да бъдат мистици, са съгласни. Втората част на изречението обаче хората все още и днес едва ли разбират [записва се на дъската]:

Dissipez vos ténèbres spirituelles et vous trouverez Dieu,

при което за Бог – «Dieu», – тъй като това все пак е оцветено от религиозни представи – трябва да си представим цялото съдържание на духовната наука. Наистина, той още не е могъл да открие израза, който може да бъде намерен днес.

Сега вие сигурно ще си помислите, ако днес някой прочете изречението: «Dissipez vos ténèbres matérielles et vous trouverez l'homme», че ще каже: да, хубаво, там именно влизам в духовния свят, това все пак го искам. Но при «Dissipez vos ténèbres spirituelles et vous trouverez Dieu» той ще каже: да, какво ми остава след това, та нали тогава вече няма да имам

нищо?

Да, какво всъщност продължава да бъде там? Там остава тъкмо съдържанието на съвременната духовна наука. Необходимо е следното: това, за което обикновено се вярва, че е единственото правилно съдържание на познанието на физическия план, трябва да бъде разпръснато – също както трябва да бъде отстранен и материалният мрак. Сега забележете, какво внимание се обръща на това в нашата духовна наука ... [празнота в копието].

Това изречение от така наречения «philosophe inconnu»², е на Сен-Мартен, който се смята за ученик на Якоб Бьомер.

Така още при Сен-Мартен ние намираме дълбок копнеж към това, което би трябвало да излезе наяве в духовната наука. Но той се нарича «philosophe inconnu», неизвестният философ, защото това, което носи във вътрешната си същност – макар естествено хората, които са го виждали, да са забелязвали носа и ръцете му, да са чували изреченията от него слова, – си е останало чуждо за тях. Същинският философ Сен-Мартен също е останал непознат за тях, твърде непознат.

Следователно усвояването на имажинативното познание след заниманията, които споменахме вчера, е връщане, и то съзнателно връщане към начина, по който човек се е свързвал със света през Лунната епоха. Така че можем да кажем и вие си спомнете, че това вече го представихме от една друга страна тъкмо тук в лекциите: ще рече, и днес още в човека властват, но свръхсетивно, като духовно-свръхсетивно, събития, които на Земята всъщност не са нормални събития, а са били нормални по време на Лунната епоха. Човекът е съхранил тези лунни събития; в известен смисъл той може да падне назад. Тогава е създавал познанията по съвсем различен начин, отколкото може да ги придобие човекът на Земята. Той може да стигне до пророческо ясновиждане, да има приглушена интелигентност и дори някому да зададе загадката, за която

² неизвестен философ – бел.прев.

говорих преди малко, а именно, че ако би бил накаран да работи разумно научно или също да прави разумни заключения за най-обикновените всекидневни събития, той няма да може това, той няма да се справи; но ако пише нещо си, идващо от видението, дори и за процеси, които са се разигравали по време на мистерията на Голгота, той, разбира се, ще записва само образи, ще е останал в лунния живот, но пък ще се изразява ужасно умно. А това, което той пише, въобще няма да съответства на иначе познатото за човека. Следователно теоретично той няма да може нищо, но като медиум ще пише много умно, така че човек би могъл да се удивлява относно умното. Това обаче не е развитие напред на човека, а връщане назад. Разбира се, не е изключено чрез подобен човек да излязат наяве и истини, защото все пак от своя страна той стои в земното битие и е свързан със земното съществуване, но към това има в себе си и този още подвижен лунен живот.

Опитах се да представя различните типове хора в мистериите драми и също да нарисувам една подобна фигура, която изостава в лунното, която следователно на физическия план не е интелигентна и все пак може да разкрива правилни неща, която следователно стои под нивото на нормалния земен човек: това е Теодора. Теодора е един образ, тъкмо при който е имано предвид, че тя е връщане назад към лунното съзнание. Нещо, което наистина става много ясно. Бих искал да кажа, там съвсем понятно е указано, какво е то, когато на мястото, където се появява Теодора, се изрича: «Теодора, една ясновидка. При нея волевият елемент е превърнат в наивно ясновидство.» Наивно ясновидство означава именно лунно ясновидство, естествено. Това е едно наивно ясновидство и така е изпълнен и образът. И по тази причина всъщност в последната мистерия на самата Теодора ѝ е невъзможно да се появи, а само на душата ѝ, защото тя не може да участва в определени неща. Тъкмо тези мистериини драми би трябвало да бъдат приемани много, много точно. Може би някои от вас ще бъдат в състояние да разберат, че едва ли има нещо, което се е разиграло тук през

последните дни и което да не е могло вече да бъде прочетено в мистериите под някаква форма. Ако те биха били прочетени така, както би трябвало да бъдат четени нещата, то нямаше да е необходимо да се стига до тези обърквания.

Така че нека да обобщим. Това, което се изживява като имагинативен свят, то все още се намира относително доста близко до човека. Не чак толкова близко до него е онова, което се изживява като инспириран свят. Защото, когато най-напред се свиква с инспирирания свят, той обхваща онези факти, които са се разигравали не по време на съществуването на Луната, а още по време на съществуването на Старото Слънце и които човек е запазил. Следователно, когато човек си пробива път към инспирирания свят, се навлиза в още по-големи дълбини на човешката душа. А инспирираният свят, с който човек най-напред се среща, има едно [определено] своеобразие.

Виждате ли, когато човек си пробива път към имагинативния свят, се сблъсква с факти, които са се разигравали по време на съществуването на Луната. Ако си представите Старата Луна във фазите, когато тя е била разделена от тогавашното Слънце – това вие можете да прочетете в «Тайната наука», – в определени времена човекът е живял на тази разделена от Слънцето Луна. И с това, което човекът е изживявал там, той се сблъсква първоначално, когато се връща към старото, сънищно, имагинативно ясновиждане. Когато обаче се влезе в инспирирания свят, тогава във връщането се изживява не едно разделено от Слънцето съществуване, а съществуване директно вътре в Слънцето; следователно фактите, които човекът е изживявал заедно със Слънцето. Изживяват се действително истински слънчеви факти. И тези слънчеви факти, виждате ли, сега всъщност те вече не са сродни на човека. Защото такъв, какъвто е той понастоящем, по време на земното съществуване, ако не се вглежда в дълбините на своята душа, ако не се вглежда в това, което се намира в дълбоко скритите ѝ основи, човекът всъщност чрез това, което представлява на Земята, е в действителност по-скоро една обвивка. Той не е истинско чо-

вешко същество, той е по-скоро обвивка. Най-напред по принцип той има своята физическа форма; така, както се появява на физическия план пред очите ни, тя наистина е възникнала по време на земното съществуване. Но вътре действат сили, които не могат да бъдат видени и които сегашната наука дори още не търси.

На един от нашите приятели беше дадена идеята, да търси в тази посока с намиращия му се на разположение биологичен материал. Той положи много усилия и вероятно след известно време – защото изучаването на подобни неща продължава дълго – ще може да открие възможност да прехвърли мост към тези скрити части от човешката природа. Но за целта е необходимо да се изследват основно тъкмо тези биологични факти, които не се взимат под внимание от съвременната наука, които съвременният експериментиращ изследовател като че ли просто забравя. Следователно препаратите трябва да бъдат основно изследвани за това, което съвсем не интересува другите изследователи, което те изоставят. Там, разбира се, липсва още много и трябва да се правят голям брой нови изследвания. Лесно тази изследователска работа може да се превърне в многогодишен труд, докато бъде завършена. Но това би било в най-висша степен важно усилие, защото би могло да ни покаже какво със средствата на физическата наука е все още достижимо от живеещото в човешката природа от Старата Луна. Ще се получи една съвсем нова ембриология, една нова част, една нова страна от ембриологията. И е необходимо това да бъде направено някога. Но тогава нещата ще приключат; няма какво повече да бъде открито, ако се гледа само на човека отвън. Защото това, което днес може да бъде намерено за човека отвън, всъщност не е по-старо, дори не е толкова древно, колкото най-древното време от съществуването на Старата Луна. Но и от подобни изследвания, за които току-що говорих, ще могат да бъдат направени заключения за процеси на съществуването на Старата Луна. Те ще са в съгласие с това, което е описано в «Тайната наука». Но, както

казах, не може да се стигне много далече назад, ако човек бъде разглеждан такъв, какъвто е той днес; не и в началото на съществуването на Старата Луна, камо ли до съществуването на Старото Слънце.

Ако човек поиска да се върне до съществуването на Старото Слънце, тогава просто трябва да бъде взето нещо доста, доста по-малко материално в човека, отколкото може да бъде взето от науката, за която току-що говорих. Защото това, за което става дума, а именно, че всъщност нещо напират да влезе в човешката природа, което човек може, но не е необходимо да доведе до откровение на земята. Той може, но не е необходимо да довежда нещо до откровение. Ако например при художника, при поета действително дойдат инспирации, тогава те идват последно – стига да са наистина инспирации – от духовния свят на съществуването на Старото Слънце. Те действително идват от духовния свят на съществуването на Старото Слънце. Само че нашето време е толкова ужасяващо духовно бедно, че се отхвърля идващото от инспирациите на съществуването на Старото Слънце и всъщност желанието винаги е насочено само към създаване на натуралистичното, на придържане към модела, т.е. към земното, докато онова, което може да дойде от модела, е само материалът за това, което трябва да бъде създадено. Изкуствата, които предпазват отделния художник от привързването му към модела и от попадането му във властта на материалното, това са архитектурата и музиката. Архитектурата всъщност не може да имитира нищо; е, често го прави, и то доста неумело. И музиката не може също така нищо да имитира, защото, когато се имитират птичите трели и котешкото мяукане, това не е истинска музика, както примерно в живописата се имитират модели и така нататък. В музиката може да се вземе само най-висшият материал на тона. Но така би трябвало да бъде във всяко изкуство. Точно толкова, колкото музикантът взема от музиката, точно толкова трябва да взема и художникът. Каквото за музиканта са тоновете, трябва да бъдат за художника формата, цветът. Моделът не бива да му дава

повече от материала. Следователно художественото не може да бъде извадено от модела, а всъщност извира от инспирацията, която пък води назад към съществуването на Старото Слънце. Оттук и това, че за Земята са чужди действително великите творби на изкуството. Аз казах, човекът е в състояние да живее без художествените инспирации, той може, той наистина може да ги внесе в живота, но без това да е необходимо. Необразованият човек, съвременният ботокуде³, нали, казва: човек може да живее и без изкуството.

Сега обаче вие – а онези, които винаги участват в нещата с по-дълбок смисъл, все ще го направят рано или късно – можете да повдигнете един важен, изконно важен въпрос, а именно: да, когато имаме съществуването на Сатурн, съществуването на Слънцето, съществуването на Луната, Земното съществуване, всички с определени факти и се върнем към съществуването на Луната в имагинативното познание, към съществуването на Старото Слънце в инспиративното познание, то от това наистина следва, че в интуитивното познание ние се отправяме назад към съществуването на Сатурн; да, и ако нямаме никакви нови факти, а се връщаме към старите, защо тогава е необходимо човек въобще да продължава да се развива?

Следователно някой би могъл да повдигне този въпрос: защо ли тогава да продължава развитието? Защо ли въобще е цялото земно съществуване, което ни освобождава от фактите, чрез които ние сме се развили, така че познанията потъват надолу в несъзнаваното и познавайки се, ние отново да трябва да се изкатерваме към тях? Защо ли е всичко това?

Да, виждате ли, защото само така ставаме истински хора, защото само чрез това можем действително да завършим истинската си природа. Нещо, което е възможно да се види и външно, когато действително се изучават подобни личности, имали нещо от подвижните понятия, от тази понятийна миш-

³ 1. член на индианско племе; 2. необразован човек с лошо поведение – бел.прев.

ка, както го изложих пред вас например в «Метаморфозата на растенията» и в «Метаморфозата на животните» на Гьоте. Подобни натури трябва да бъдат изучавани. И именно те показват същевременно, че ако вътрешно са напълно истински, се намират в съвсем определени отношения спрямо един все още различен свят на душата. Тъкмо при Гьоте се показва това. Изследвайте «Вилхелм Майстер», изследвайте всички стихотворения на Гьоте и тогава ще откриете, че при него по един забележителен начин се явява определен начин да се съди за света, да се преценява светът. Именно ако се впуснете в тези неща, вие ще откриете, че в същата степен, в която при Гьоте се развива идеята за метаморфозата, се развива при него и една действително истинска, велика вътрешна душевна толерантност. Една прекрасна толерантност в душата се развива при него, един забележителен начин да се подходи спрямо света и спрямо живота, една душевна толерантност! И това е свързано със съвсем дълбоки факти.

Виждате ли, когато обгръщаме с поглед животинския свят, този животински свят има най-различни форми. Когато например сравним хиената, която на лицето си носи своя копнеж към мършата, която носи своя начин в цялостното си поведение на тялото, ако я сравним с лъва, с вълка и когато отново съпоставим тези животни с орела и орела с лешояда, а след това ги сравним с костенурките, змиите, червеите, различните насекоми и накрая вземем всички тези различни животински форми, трябва все пак да се запитаме: как всичко това е свързано с духовния свят?

Това може да се изучава само когато предмет на нашето изследване стане и съществуването на Старата Луна. Но защо? Вижте, докато е съществувал на Старата Луна, човекът всъщност още не е бил в днешната си форма. Съответните форми, които са се намирали на човешката степен, са били Ангелите. При Ангелите, Ангелите, е имало съвсем други преценки, съвсем друг начин на мислене [различен от този, който имаме днес]. Тогава Ангелите са се намирали на същата степен,

на която днес са човешките същества, но не са били в подобно физическо тяло, в каквото са днес хората на земята. Те са били в едно съвсем меко, подвижно тяло, защото Духовете на формата още не са участвали, за да образуват твърдата форма на тялото. И така по онова време – следователно не сега, по време на епохата на Земята, а по време на епохата на Луната – тези Ангелои са мислели в понятия, които, сравнени с нашите земни понятия, са били много по-живи. Освен живостта обаче тези понятия са имали и още нещо много своеобразно. Били са до голяма степен пропити с душевни импулси. Подбуждани под влиянието на Архангелоите, на Архаите, на Духовете на формата, на Духовете на движението и така нагоре, Ангелите са формулирали по време на епохата на Луната понятия. Но това са били живи, импулсивни понятия; много по-импулсивни, отколкото ги срещаме днес при съвременните хора, които стават ту «възхитителното момче», ту «злобното момче», в зависимост от това, какви емоции влагат в преценката си за живота. Има такива и те могат да бъдат най-добрите люде, но те ще бъдат ту възхитителни, склонни на възхищение към нещо, т.е. ще бъдат «възхитителното момче» или пък – съвсем отявлени «злобни момчета», така че в изговаряното от тях да е вложена цялата душа и цялото да се проявява в понятията, нали? Ето, точно това е било налично в много по-висока степен – директно творческо, креативно – при тези Ангели на Луната.

Нека сега да си представим подобно мислещ обитател на Луната! Той си казва: да, ето, трябва да формулирам дадено понятие. Инспирацията ми внушава едно: жалка твар, носеща нарастваща отзад напред гърбица, с отблъскваща от копнежа по мършата физиономия! – И там възниква това същество, което бива осъдено да бъде хиена. Ето го и креативното понятие. Формите на животинското царство се намират в дълбока вътрешна връзка с това творческо мислене, което създава според принципа на доброто и злото. И цялото животинско царство в своите различни форми представлява едно такова

оформяне на доброто и на злото.

Хората [на Земята] не би трябвало да учат това. Някой, който не е искал да се откаже от лунната култура, е изкушавал хората за това, да не разпознават доброто и злото във формата, както той го е изживявал по време на епохата на Луната. Той... [липсва в записките] преценявал така; но затова пък хората би трябвало да се научат да преценяват по различен начин. Това толкова силно влагане на емоциите в понятията не би трябвало да потъва в по-дълбоките душевни основи. То би трябвало да бъде отхвърлено, би трябвало да направи място на една по-обективна, една по-спокойна форма. Затова на човека се е наложило да се премести напред от лунното към земното развитие. И сега, когато той продължава да се премества напред, ще стане още по-толерантен. Един такъв лунен ангел, да, той е мразел хиената по един невероятен начин, защото за него тя е била злото. Мразел е и змията, защото е мразел това, което е било грозно, и е обичал това, което е било красиво. Доброто и злото са били част от областта на креативния живот. Нещо, от което човек трябва да отвикне. Той не би могъл да развива земна наука, ако примерно би разделял животните по начина, както са го правили лунните ангели – на красиви и грозни. Та нали ние ги разграничаваме по друг начин, според обективни понятия – на прилични и неприлични животни, на закачливи, на рафинирани животни и така нататък? Всичко това са имали лунните ангели. Но днес не би било научно например, ако в книгата на учен би стояло написано: «Невестулката – качество: рафинирана.» Това може да се случи в сатирично стихотворение, но в науката днес то трябва да бъде изтласкано назад. Днес не може да бъде така.

Следователно, за да се напредне в тази област, човек трябва да може да се издигне до степен, на която това, срещу което той има най-силните емоции в земния живот, да го разглежда толкова естественонаучно, както днес се разглежда естественонаучно без емоции животинското царство. Нещо, което ние можем да видим в тази своеобразна характерна осо-

беност на Гьотевия дух. За него човешкият живот е в много по-голяма степен един спокоен поток, който той разглежда както природните явления. Тъкмо това е най-прекрасната вътрешна невъзмутимост на житейските възгледи на Гьоте, че за него част от човешкия живот също се влива в потока на природните дадености. Именно по този начин той съумява да бъде толкова обективен.

Сега, от този момент нататък, ние все пак ще трябва отново да се заемем с темата ни и да продължим разглеждането ѝ утре.

ЧЕТВЪРТА ЛЕКЦИЯ

Дорнах, 20 септември 1915 г.

През последните дни ви говорих за това как познанието на човека, което той като земен човек трябва да придобие на физическия план, е преди всичко своего рода мъртво познание, познание, отнасящо се спрямо това, което трябва да наречем познание на следващия по-висш свят, както мъртвото се отнася спрямо живото. Опитах се да онагледя как това мъртво, сякаш механично познание на физическия земен човек става живо, когато желяем да се издигнем нагоре към онези степени на познанието, чрез които човек може да научи нещо от така наречените висши светове.

Мъртво познание! Толкова мъртво, колкото е познанието днес, което и като физическо земно познание наистина не е било винаги такова, а се е превърнало в такова. И всъщност всички вие познавате времето, в което човешкото земно познание е станало толкова мъртво. Често, когато се връщаме към древните времена, към времената на земното развитие, преди да се случи мистерията на Голгота, съм ви споменавал как тогава и обикновеното земно познание е било по-живо, защото е съществувала своего рода древна наследственост [на по-висше познание]. В обичайното земно познание винаги се е примесвало нещо от древната наследственост на едно по-висше познание. Вие можете да проследите това в най-различни познавателни и религиозни документи на човечеството. Вижте само как в Библията, в Стария завет, там, където става дума за свръхсетивните светове, се говори винаги или за сън или за внезапни мисли, просветления на пророците. Там неизменно се среща с едно естествено връщане към живото познание. В хората още не е било изчезнало останалото им от Луната старо атавистично наследство на ясновиждането. То изчезва по време на мистерията на Голгота.

Моля ви да приемете доста буквално това изречение. За-

щото ако някой от вас го разпространи като съобщение, в което съм казал, че чрез мистерията на Голгота е изчезнало древното атавистично познание, то той ще каже точно обратното на това, което споменах току-що. По време на мистерията на Голгота това познание изчезва поради съвсем естествения ход на продължаване на развитието на човечеството, а мистерията на Голгота всъщност донася замяна на това, което постепенно се губи, като влива живота в човешката душа от една по-различна страна. Така че днес сме изправени пред следния факт: може да се върнем назад към древните земни човешки предания, там ще се намерят всякакви научни познания и от времето преди мистерията на Голгота. Но древните хора не са предполагали, че в тези научни познания има нещо от познанието на най-висшето, на най-важното за човека, а са вярвали, че нещата, които са научавали по този начин, всъщност са били второстепенни. Всичко важно, всичко отнасящо се за свръхсетивните светове е било обяснявано с една древна мъдрост – мъдрост, която сякаш се е давала на човечеството чрез праоткровение. Това е изразено в една от нашите четири мистерии. И то представяно като наследство, предавано по-нататък от поколение на поколение в школите на мъдростта. Още в книгата «Християнството като мистичен факт» вие ще откриете, че сме се опитали да познаем как чрез мистерията на Голгота е била създадена замяна на това умиращо древно мъдро благо, а именно как прамистерията се е превърнала в исторически факт на Голгота и как чрез това, че кръстът на инициацията е бил поставен на Голгота така, че да може да бъде възприет от всички хора, е трябвало да се влее живот в човешката душа. Така че оттогава може да се твърди: нашето мъртво познание, което човек придобива чрез собствените си усилия на физическия план, го има, а наред с това съществува нещо, което тече в човешката душа благодарение на факта, че чрез мистерията на Голгота субстанциалното, което трябваше да навлезе чрез Христос в земната аура, е изтекло в нея и сега се втича като втори източник на човешкото познание в човешката душа.

Така че да го кажем: от духовно-научна гледна точка въпросът може да се разбере така, че физическото земно познание на човека е мъртво, но в него навлиза живот, щом човек остави същото физическо земно познание да се оплоди чрез това, което за него може да бъде мистерията на Голгота. И тогава имаме следващата по-висша степен на познание, която наричаме имагинативно познание. То сега вече е живо, действително живо. И при това живо познаване, при това имагинативно познаване става дума всъщност за неща, които ние разгледахме през последните дни.

Като важно бих искал днес още веднъж да изтъкна това, което вече казах вчера, че имагинативното познание е все още сродно на природата на човешката душа. То е едно връщане към епохата на Луната. И то дотолкова се родее с естеството на нашата душа, че в човешката природа и днес още, както го представих вчера, може атавистично да се появи отново древното сънищно лунно познание и че някои от нещата, които се познават и чрез едно по-висше ясновиждащо изкуство – ако лунният ясновиждащ има необходимата скромност, – могат да се съберат с това, което се получава чрез атавизма.

Освен това обаче [освен имагинативното познание] пред човека е всичко онова, което влиза в неговата душа по инспиративен път, чрез инспирация. Защото според субстанциалното точно това са фактите от развитието на Старото Слънце, с които човек е бил свързан. И приетото от него по време на развитието на Старото Слънце като жизнен елемент, е [съхранено] там долу в дълбините на човешката природа. А то трябва да бъде осветено чрез осъзнато познание, когато трябва да се стигне до инспирация.

Вчера загатнах, че при действителното, при истинското изкуство се осъществява едно несъзнавано изтегляне нагоре на тези неща, спадаци към фактите от Старото Слънце и съхранени от човека като наследство; че когато намиращото се дълбоко в скритите основи на душата бъде издигнато нагоре в съзнателния душевен живот, то може да бъде осъзнато като

художествена инспирация на човека. Тогава човек живее само в последиците, които идват горе отдолу; той не живее в причините. Щом вече трябваше да ви загатна, че мисълта под прага на съзнанието е много по-различна от тази, която имаме, когато чрез спомнянето отново носим горе [в съзнанието] нещо от подсъзнателните мисли, то трябва да се подчертае, че живеещото в дълбините на душата на художника наистина е много по-различно, радикално по-различно от изкачващото се след това нагоре в съзнанието му.

И така, ако въобще желаем да разберем инспирацията в нейната цялост, трябва да си запишем в душата доста отчетливо едно своеобразие. Вижте, за човека, до когото се приближава инспирацията, няма разлика между един обективен природен закон и онова, което той изпитва в своята душа като мисъл, като душевно изживяване. Природния закон той усеща като нещо принадлежащо му, като това, което живее в собствената му душа. Нека да кажа така: когато човек, до когото се доближава инспирацията, се реши на нещо и когато поради някакъв мотив той направи нещо, в основата му е залегнала една закономерност. Първоначално човек има правото да я усеща като закономерност в собствените гърди, като собствено преживяване. Но усещането е в същата обективност, както съвсем обективно и закономерно се усеща изгревът на слънцето. Мога да го кажа и така: ако хвана часовника, аз гледам на това като на моя работа на физическия план. При физическото познание, когато слънцето изгрява сутрин, аз няма да го усещам като моя работа. По отношение обаче на получаваното действително като импулс от инспиративния свят това, което се случва в природата, се усеща като нещо принадлежащо ни.

Действително човешкият интерес към нещата в природата се разширява. Нещата там се превръщат в собствени интереси на човека. Докато животът на растението не се усети толкова познат, колкото са преживяванията на собственото сърце, дотогава в инспирацията не може да има истина. Докато един падащ камък, който отскача по повърхността на

водата и предизвиква пръскащи капки, не се усети по същия начин, както може да се усети онова, което се случва в собствената същност, дотогава инспирацията не съответства на истината. Бих могъл също така да кажа: всичко, което у човека му е по-близо от природата в нейното изобилие, не спада към инспирираните истини. Но би било пълна глупост да се вярва, че инспирираният, ако някой му счупи черепа, би усетил това също така обективно, както ще усети изригването на вулкан. Субективно той естествено ще направи тази разлика; но именно в този момент, когато някой му чупи черепа, той не е собственик на инспирация. За всичко обаче, което в този смисъл е област на инспирация, неговият интерес е разширен навън над цялата природа. И аз вече обърнах внимание на това в цикъла лекции в Хага, където изясних как разширението на интереса е това, за което въобще става дума при разширеното познание. Който поне за кратък период от време не може да се освободи от отнасящото се само до самия него, той естествено не може да стигне до никаква инспирация. Той не винаги ще има нужда от нея; дори напротив, ще направи добре да разграничи отчетливо своите собствени интереси от това, което би трябвало да стане предмет на неговата инспирация. Но ако човек разшири интереса си извън обективността, ако се опита да усети живота на растението в развитието му така, както усеща случващото се в своя живот, и ако това, което расте и поклъва, развива се и отмира, му е толкова интимно познато като живота в собствената му същност, тогава той е инспириран по отношение на всичко, което така се приближава към него.

Но тогава този начин, човекът да има интерес, е свързан по необходимост с едно изкачване стъпка по стъпка към подобна оценка на човека, каквато постепенно става загатнатата от нас гьотеанистична оценка на човека. Гьоте се е научил чрез полаганите от него усилия [за живите мисли] да разграничава извършената работа на човека от самата негова същност. Ето нещо изключително, изключително важно! Това, което ние правим или сме правили, принадлежи на обективния свят, то

е реализираната карма; а това, което ние сме като личност, е в непрекъснато развитие. Докато преценката, която правим за нещо извършено от даден човек, всъщност трябва да стои на съвсем друг лист, различен от този на преценката, която имаме за стойността или незначителността на определена човешка личност. Ако желаем да се доближим до висшите светове, ние трябва да се научим да можем да се отнасяме толкова обективно спрямо човешката личност, колкото обективно е нашето отношение към едно растение или към един камък. Налага се ние да се научим да можем да съчувстваме и на личността на онези хора, извършили деяния, които може би в най-висша степен трябва да осъдим. Тъкмо това отделяне на човека от неговите дела, отделянето му и от неговата карма, трябва да може да бъде постигнато, ако искаме да бъдем в състояние да спечелим правилно отношение спрямо висшите светове.

И тук ние трябва, ако наистина искаме да се поставим в основите на духовната наука, да видим от своя страна, че това е един от случаите, в които отчетливо влизаме в противоречие с материалистичното мислене на нашата епоха. Именно това материалистично мислене на нашето време има в себе си тенденцията все повече и повече да въвлеча личността на човека в осъждането на неговите дела. Помислете само, че напоследък в областта на външната юриспруденция все повече и повече се очертава практиката да не трябва само когато даден човек е извършил определено деяние, то да бъде осъждано, а обезателно да се наблюдава и цялата човешка природа, да трябва да се вземе под внимание каква е душата на човека, как той е стигнал до това [да извърши деянието], дали е непълноценен или пълноценен и други подобни. А известни кръгове дори изискват вече от външната юриспруденция като вещи лица по отношение на преценката относно провинението и престъплението да не бъдат привлечани само лекари, а дори и психолози. Но е високомерие да се подлага на съд същността на човека, вместо да бъдат съдени деянията му, отнасящи се само и единствено до външния живот.

Сред по-новите философи един-единствен обръща някакво внимание на тази област. Ще го намерите посочен в моята книга «Загадки на философията», но от други гледни точки. Това е Дилтай, който обръща внимание на това, че юриспруденцията от своя страна трябва да се отърве от психологическата юриспруденция и от всичко подобно.

Онова, което прави човекът, се отнася за две области: първо неговата карма. Това вече от само себе си осъжда чрез своята причинност, но въобще не се отнася за другите хора. Самият Христос не порицава греха на прелюбодейката, а го записва на земята, защото в хода на кармата той ще бъде изживян. На второ място човешкото деяние се отнася за човешкото съжителство и само от тази гледна точка следва то да бъде преценявано. На външния обществен ред въобще не му се полага да съди за човека като такъв.

Но духовната наука постепенно ще се въземе нагоре към нещо различно от осъждането; тя ще се издигне нагоре към разбирането. И тези психолози, които днес биха могли да бъдат призовани, за да функционират като вещи лица, когато трябва да бъде съдено за външните деяния на човека, те няма да бъдат полезни, защото все пак не ще знаят нищо за душата на дадения човек. Преценката на човека не бива да съответства на осъждането, а на разбирането; защото при всички обстоятелства тенденцията трябва да бъде да се помага, а не да се осъжда. Да се помага, а не да се осъжда! Може обаче да се помага, само ако човек има разбирането за онова, което се случва в една човешка душа.

Във всеки случай, ако в истина, а не в лъжа човек има тенденцията да помага, той най-често ще бъде непризнат от света. Защото онзи, на когото трябва да бъде оказана помощ, ще бъде най-малкото склонен да прецени, и то по правилен начин този, който иска да помогне по правилния начин. Онзи, комуто трябва да се помогне, ще иска да му се стори това по неговия начин, както той си го мисли! Това обаче може би ще бъде най-лошата помощ, която му се предоставя, ако му се по-

могне така, както той самият си го мисли. Разбиране, придобито въз основа на душевния и духовен живот, често ще ни доведе до това, да не направим за човека, на когото искаме да помогнем, тъкмо това, което той предполага, а нещо съвсем различно. Може би дори понякога «да се оттеглиш» от подобен човек ще е много по-добрата помощ, отколкото да го ласкаеш; рязкото отхвърляне на нещо ще е много по-добра, по-изпълнена с любов помощ от ласкателната отзивчивост и занимаване тъкмо с това, което в момента съответният човек иска. Този, който евентуално се отнася строго, може да се окаже изпълнен с много повече любов към човешкото същество, отколкото този, който му отстъпва по всякакъв начин. И естествено в тази област няма да се мине без недооценяване, това се разбира от само себе си. Може би тъкмо този, който най-много се стареа да вникне по такъв начин в душата на даден човек, бива най-много недооценен. Но не това е важното, а търсенето при всякакви обстоятелства на разбирането, а не упражняването на «съдийство».

Във връзка с нашите духовно-научни лекции често се налагаше да говорим за Ариман и Луцифер. Естествено тъкмо след изложените теми, с които се занимавахме през последно време, се разбира как човешката природа може да бъде по-силно или по-слабо обхваната от Ариман и Луцифер. Защото всъщност животът като такъв е въобще едно люшкане насам и натам между ариманичните и луциферичните импулси. Само дето самото съществуване на света се стреми към запазване на състоянието на равновесие, а и животът се състои тъкмо в запазване на това състояние на равновесие. Но сега погледнете към една голяма, една невероятна разлика. Могат да се направят две неща: да се прецени, че някакво действие на човека е било повлияно ариманично или луциферично и след това той да бъде осъден. Или да бъде направено другото: да се разбере, че действието на човека е повлияно ариманично или луциферично и да се направи опит за разбиране на човека, като се изхожда от този факт. И между тези две присъди се намира

най-голямата мислима разлика. Защото да се отсъди, че нещо у човека е ариманично или луциферично, изисква никога да не се дава присъда от друга гледна точка, освен от тази: благодарение на познанието, че у човека живеят Ариман и Луцифер, хората също да не бъдат съдени както и не се осъжда някое растение затова, че цъфти червено, а не синьо. От представата, че нещо у човека било ариманично или луциферично, трябва да се изключи каквато и да било съдийска присъда, така както от нашата присъда трябва да бъде премахнато даването на каквото и да било оценъчно решение, щом искаме да опознаем растението, било то червено или синьо.

Преди всичко ние трябва да търсим, да пазим познанието чисто от всякаква емоция, от всякакъв субективизъм. И в степената, в която все повече се опитваме така да правим това, колкото повече ние наистина се стремим да приемаме действително с най-дълбока сериозност подобни неща, като тези, за които току-що говорихме, толкова повече ще можем това.

Гъоте например се е стараел тъкмо в най-зрелия си период да установи между хората явления, подобни на природните такива. Разбира се, не от гледна точка на това, че сякаш в човешкото общуване се крие същата механична необходимост като в природните взаимоотношения. Не може и да става дума за подобно нещо. А отношението на човешката душа спрямо събитията в човешкия живот постепенно ще става такова, че със същата обективна любов, както се наблюдават природните явления, да бъдат признати за познанието и събитията в човешкия живот. Това дава онази вътрешна толерантност, която произлиза от самото познание.

По такъв начин обаче се придобива възможността в познанието да се остави постепенно да се влее онова, което иначе не бива да се влива в него: а именно – терминологията, която е от чувството и от волята. Когато ви представих психоанализата, приключихме в един ден тъкмо със споменаването на една преценяваща дума за нея; но първо доказахме, че това следва от самата тема. И защо тази преценка можа да бъде дадена?

Тук е редно да се каже и нещо субективно. Защо ли бих могъл да си позволя да изрека една привидно съвсем субективна преценка за психоанализата? Защото се постарях – сега изразявам нещо субективно, но именно тогава нещата може би се разбират най-лесно – да изуча психоанализата така, както изучавам нещо, което ми е много приятно и много симпатично. Това означава: да проявя както спрямо едното, така и спрямо другото същата обективна любов. И за да постигнем това, ние трябва постепенно да се преборим, действително да се преборим; в противен случай в познанието ние и не търсим нещо различно от сензацията, а само приятното в него. Но човек никога няма познание, ако търси в него само приятното!

За нашия физически живот слънчевото никога не достига в съзнанието на човека по друг начин, освен че го радва или отблъсква. От слънчевото вътре в нас навлизат само чувства, а ние трябва да им откликнем с нашето разбиране, трябва да проникнем надолу в иначе чуждото на човека. Казахме го вече, лунното е сродно на човека, слънчевото обаче – вече не. Ние трябва да внесем, да занесем надолу в области, в които иначе не проникваме, нашето разбиране, искаме ли да приближим до нас слънчевото на инспирацията.

Истинското познаване на висшите светове изисква действително една подготовка в цялото настроение на нашата душа и без него не може да се проникне във висшите светове, като сега нямам предвид, че само ясновиждащо трябва да се проникне, а и да се изследва с разбиране по същество. Нещата, разказани в «Тайната наука», не могат да бъдат разбрани, ако желанието е те да бъдат приети вътрешно с душевното състояние за нещо външно безразлично, искам да кажа, за нещо математическо или нещо от този род; и те могат да бъдат приети само след подготовка в съответното душевно състояние за това. Този, който желае да приеме в себе си с обикновеното разбиране на физическия план инспирираните познания, прилича на човек, вярващ, че би могъл със своето физическо тяло да пропълзи в едно растение и така да се окаже в него-

вия живот. Ето защо винаги е имало стремеж хората първо да бъдат подготвени, преди да им бъде предадено познанието на висшите светове, първо, бавно да бъдат предразположени, настроението на душата да е станало такова, че това познание за висшите светове да може по правилен начин да въздейства върху душевността им. То би трябвало да ѝ повлияе, защото този своеобразен начин на заставане спрямо по-висшия свят изисква все пак известно напрегане на душевността, известно единение, събиране на вътрешните душевни сили. Той налага преди всичко човек да не се удивлява на необходимостта от известно напрегане на вътрешните сили, за да застане по правилния начин спрямо познанията на висшите светове.

Затова е необходимо човек да създаде противотежест на това, да създаде правилна противотежест, и то такава, че, казано с други думи, везната в душата му да се наклони на другата страна. Налага се ние съвсем точно да наблюдаваме това.

Когато се напрегне душата – а тя трябва да го направи, щом наистина иска да обхване духовните светове, та дори само това, което се дава от самите тях; защото нали въобще не може да се слуша лекция за духовните светове, ако не се чува много добре, ако не се напрегне собствената душа, – когато действително се положат усилия да се разбере това, което се казва за духовния свят, се получава усещане, че човек трябва да се напрегне. Тогава това не бива да е изненада. Не трябва да се казва: да, напруга ме, защото е съвсем естествено това да ме напруга! Но когато човек положи усилие, тогава, докато сме земни хора, съвсем естествено ще настъпи едно последвало го явление. И точно това явление е, че ще бъде възбуден егоизмът у човека. Колкото повече усещаме вътре в себе си, толкова по-силен е нашият егоизъм. Вземете само едно най-обикновено явление. Докато някой върви здрав през света, по отношение на физическото тяло той е неегоистичен; но в мига, когато се разболе, когато всичко го боли, той става по отношение на външното тяло егоистичен. Това е съвсем естествено. И е просто безсмислено да се поиска от болния да не бъде егоис-

тичен по отношение на своята болест. Това е просто глупост. И ако някой каже: наистина аз съм болен, но приемам моята болест безкористно, това естествено е само едно разкрсяване с неистинни приказки.

Но същото е, когато в душата се полага усилието, необходимо, за да се стигне чрез работа, чрез изкачване нагоре във висшите светове. И тук се влиза в егоистичното. Човек не трябва да се залъгва, а тъкмо когато иска да проникне в този свят, да изтъква истината. Налага се той да си каже: сега, когато искаш да се издигнеш към висшите светове, чрез работата си ти проникваш в настроението на егоизма, защото трябва да усетиш тези усилия във вътрешната си същност.

Бих искал да сравня това влизане чрез работа във висшите светове с нещо. Бих желал да го сравня със своего рода своеобразен вид художествена дейност, каквато е имало при нашия приятел Кристиан Моргенщерн. Този определен своеобразен вид – често съм го изтъквал – е бил при Моргенщерн по-различен, отколкото при други поети. Когато е навлизал чрез работа в сериозното, при него това е ставало по начин, различаващ се от този при колегите му, в много по-висока степен издигащо го в областта на сериозното. Ето защо той се е нуждаел от противовес, нещо като песента под бесилото:

Самотна невестулка
засвири на цигулка
под ледена висулка.
Кажете, тази твар
защо тъй стори?
В нощта ми отговори
небесният стражар
със жар неповторима:
Тоз авангарден звяр
го стори, за да има рима.⁴

⁴ „Естетическата невестулка“ от Кристиан Моргенщерн, 1905 г. превод на Венцеслав Константинов.

От цитираните леки сатирични стихове Моргенщерн се нуждае като противовес, за баланс. Тези, които винаги могат примерно поетично да «се нацупят», сантиментално поглеждат нагоре към висшите светове, не те са истинските поети. Истинските са онези, които се нуждаят от противовеса, от антипода.

Сега ние наистина търсим във всеки случай навсякъде възможността да разбираме това, което трябва да придружава като явление на егоизма стремежа нагоре към висшите светове. Не бива да се осъжда егоизмът, когато се появи в подобна област, защото той трябва да бъде разбран като природен феномен. Не е необходимо човек да има егоизъм, или винаги да желае да се освободи от него, защото тогава това няма да е истината. Ние например успяваме да създадем антипода по отношение на някои неща [чрез упражненията] в «Как се постигат познания за висшите светове?»; първоначално вътрешните антиподи. Но и в това, което създадохме като евритмия, има своего рода антипод в този своеобразен начин етерното тяло да се приведе в уместните за него движения и да се добие разбиране за целия този език на човека. Тя ще задържи тъкмо младежта по един естествен начин към вживяването в духовното.

Но нещо, което трябва да бъде подчертано при този повод, е това, че от човек, искащ действително да спечели правилно отношение към духовните светове, би трябвало по-специално да се търси един елемент, а именно – не се учудвайте, но наистина поне веднъж ясно или най-малкото по-разбираемо, отколкото това винаги се е случвало, трябва да бъде изречено – елементът на хумора. Действително не бива без хумор да заставаме изправени пред стремежа към по-висшия свят! Това наше изправяне насреща без хумор е нещото, повличащо след себе си ужасни извращения. Защото ако на онзи, който си въобрази, че е Омир или Сократ, или Гьоте, му хрумне колко безкрайно комичен ще трябва да изглежда той в тази роля, тогава това би му помогнало невероятно за оздравяването на

неговите възгледи! Но до подобни неща не може всъщност да стигне само онзи, който държи хумора далече от своя неистински, сантиментален живот. Защото ако някой действително, да, бих искал все пак да кажа, би трябвало да е имал «нещастieto» да е бил Омир и чрез правилно познаване се сети в една по-късна инкарнация, че е било така, тогава това познание действително първоначално би му се явило в хумористична светлина. Тъкмо, ако е истина, първоначално то би му се явило наистина в хумористична светлина. Най-напред човек всъщност би се надсмял над самия себе си!

Трудно е именно накратко да се говори по правилен начин за тази глава. Но да държим душата си свободна и отворена за хумора, е едно добро средство да се вземе сериозното действително сериозно. Иначе човек се замърсява, излъгва сериозното чрез сантименталността, а тя е най-злият враг на действително сериозното за сериозните неща на живота. Бих могъл дори да си представя, че някому, който – както каза веднъж една чуждестранна дама – желае само да се изправя винаги «с печална гримаса» пред сериозното на духовно-научното познание, би могло да се стори неприятно, че през тези дни аз говорих за мислите, които изглеждат като мишка в ръката. Но човек се освобождава от сериозното на фактите, като се опитва да ги представи в една подобна форма. Защото лесно се фалшифицират факти, когато се пристъпва към тях само със сантименталност, тъй като тогава именно в сантименталността човек се чувства достатъчно издигнат до висшите светове и не вярва, че би трябвало да се издигне горе в духовните светове и чрез своето гъвкаво, еластично, подвижно разбиране. Наистина по-лесно е да се говори, че елементарният свят бива завладян, когато човек е «безкористен, твърде безкористен». По-постижимо е по този начин да се получат някакви смътни представи за елементарния свят, отколкото нещата да се направят толкова пластични, че да се получи преходът на мисълта от един мъртъв предмет към едно живо същество. Нагледното характеризирание – ето, към това трябва да бъде

стремежът. Така че ние постепенно се тренираме да се издигаме нагоре в духовните светове без всякаква сантименталност. Сериозното така или иначе ще дойде. Усилието се получава тъкмо от усиленото „постигане на нещо с труд“ на духовната наука. И важното е, че придобиваме силата да разберем положението на духовно-научния миروглед в рамките на днешния материализъм по правилен начин и чрез тази сила да се превърнем в безупречен член на духовно-научното движение. Същата тази сила ние не придобиваме по път, различен от този, да се опитваме по правилен начин нагледно да разберем как тези духовни светове могат да бъдат облечени в думи, в представи, и то взети от физическия свят, въпреки че самите духовни светове толкова малко приличат на физическия свят.

Инспирацията по същество разказва за онези вътрешни факти в човешката природа, останали в наследство от развитието на Старото Слънце и свързани с всичко, което прави човека годен да постига в света това, което е от небето, което истински е от небето. За тази цел обаче човек трябва не само да размишлява върху онова, което може да бъде постигнато с труд в отделния живот в рамките на онази душевна работа, налице между раждането и смъртта. Но той трябва да размишлява върху онова, което в скритите основи на душата му е такова, че божествените светове да работят в неговата организация. Онзи, който трябва да бъде лирик в света, трябва да има мозък на поет, което означава неговият мозък да бъде подготвен от духовния свят за тази цел. Онзи, който иска да бъде художник, трябва да има мозък на художник. И за да се придаде на човека един художнически или поетичен мозък, в човешката природа трябва да работят онези сили и импулси, които са били субстанциални още по време на космическото развитие в епохата на Старото Слънце и са били свързани с човешката природа, когато самият човек още не е бил приблизително толкова уплътнен, колкото е на земята, когато самият той е бил стигнал само до плътността на въздуха. Помислете си, че по време на епохата на Старото Слънце човекът се е със-

тоял само от топлина и въздух. В работещото по човека като топлина и въздух се намира в наследство от епохата на Старото Слънце това, което може да подготви мозъка на човека така, че да се развие в художнически, поетичен мозък.

Като следствие обаче вие виждате как чрез разглеждането на това, което се съзира в човека и което влиза от микрокосмоса в макрокосмоса, трябва да кажем: чрез наследството на Старото Слънце човекът е едно цяло със своето обкръжение; защото въздух и топлина има както навън, така и вътре. Често съм обръщал внимание на следното: количеството въздух, което имам сега у мен, е в следващия миг извън мен; то винаги излиза и влиза, издишване, вдишване. Въздухът има моята фигура и в момента, когато го издишвам, това е същият въздух; само че тогава той е навън, извън човека. Но така истински, както моите кости са Аз, така истински от момента на вдишване до момента на издишване въздушната фигура е онова, което принадлежи на моята собствена същност. Както истински костите ми принадлежат от моето раждане до моята смърт, така ми принадлежи и въздушният поток от момента, когато бъде вдишан, до момента, когато бъде издишан. Той също е Аз, както Аз са моите кости, само дето съществуването на Аза на онзи въздушен поток продължава от едно вдишване до издишването, а съществуването на Аза на моите кости – приблизително от раждането до смъртта. Единствено по време тези неща различни, защото въздушният човек умира при издишването и се ражда при вдишването. И както е вярно, че нашите кости се раждат преди нашето физическо раждане и постепенно бавно загиват, така е вярно, че нещо в нас се ражда, когато вдишваме, както и че нещо в нас умира, когато издишваме. Това, което се ражда в нас, когато вдишваме, умира, когато издишваме; само то то спада към наследството чак от Старото Слънце, било е заложено по онова време.

Ние виждаме как човешката област се разширява навън в Космоса, как човекът се сраства със същия. Но ние трябва да се научим да разбираме как човекът живее въобще вътре в

духовното. Нашата епоха дори няма таланта по най-примитивен начин да прецени това съвместно пребиваване на човека с духовното. И до това трябва също отново да стигнем. На човек от древните времена дори не би му хрумнало да образува подобни думи, каквито днес се употребяват, когато е необходимо да се създаде термин за някаква сложна субстанция. Най-много химиците търсят да намерят сега съответни подходящи според хипотетични предпоставки названия, щом нещо трябва да бъде наречено в съответствие с принципите на химията. Тези названия, разбира се, са крайно неприятни на хората, понякога са съставени от ужасно много срички! Нека ви осведомят например онези сред нашите приятели, които са химици! Където обаче не се назовава според тези принципи, там имената не са свързани с нещата.

Това не винаги е било така. Днес аз ви говорих за инспирацията; показах ви как тя връща обратно към старото слънчево благо на човека. На Слънцето обаче човекът е стигнал до дишането. Това означава, че онова, което сега е дишане и което живее във въздушния елемент, е било предразположено за същото. Следователно е необходимо да има връзка между дишането на човека и инспирацията. Само трябва да си помислите какво всъщност означава първоначално думата инспирация. В нея вече е изразено вътрешното сродство на дишането с «инспирацията», защото това всъщност е думата за вдишвам. Онези, които искат да отрекат духовете, трябва само да погледнат към развитието на езика. Това вече го загатнахме и от друга страна. Духовете на езика биха могли да бъдат открити, но би се открил и начинът, по който тези Духове на езика действат в човешката природа! Тогава ще открием как сме вложени в духовните светове, как Духовете работят с нас, как при всичко, което правим в живота, участват и Духовете. И ние по реален начин ще почувстваме: как нашето Себе е разширено до великото Себе на света. Ще се превърне в усещане нещото, което е теория. И това е пътят, за да може действително да се влезе в духовните светове.

Но ние трябва действително и да се занимаем с тези неща. Трябва подробно да ги разгледаме, да се опитаме да се отнесем наистина сериозно с тях, да ги приемем отговорно заедно с някои от нещата, които току-що бяха казани относно връзката на човека с духовните светове по отношение на най-простите положения.

Това е, на което бих искал да ви обърна внимание тъкмо в края на тези лекции, които би трябвало да ви покажат от известна гледна точка как у човека са налични едно низходящо и едно възходящо течение и как той стои вътре във възходящото и низходящото течение.

И когато Фауст отваря книгата и произнася думите:

«Небесните сили с ведрата от злато
възлизат и слизат по вечния път!⁵»

там вие имате същото възлизане и слизане на небесните сили, което се опитвах да ви загатна през тези дни – това, в което Фауст първоначално само се втренчва и което не може да разбере. Но в тази поетична творба за Фауст се изрича, че вече можем да видим в едноименната книга към какво трябва да се устремим новото време. Трябва да ни е доста близко до ума, че ние с нашата духовна наука искаме това, към което би трябвало да се стремят хората. И ни остава само да разберем, че духовната наука трябва да се превърне в духовното наследство на човечеството. И щом стигнем до сътрудничество в създаването на новото духовно наследство, трябва да направим всичко, за да се осъществи постигането на тази цел от човечеството.

И с това смятам тези разглеждания засега за завършени.

⁵ превод Димитър Статков, издание на Фауст от 1997 г.

II

ОТНОШЕНИЕТО НА ДУХОВНАТА НАУКА КЪМ ЕСТЕСТВЕНАТА НАУКА

Обсъждане на брошурата на Ф. фон Врангел «Наука и теософия»
като пример, как могат да бъдат разисквани
произведения в антропософските групи

ПЪРВА ЛЕКЦИЯ

Дорнах, 26 септември 1915 г.

Днес няма да изнеса нито доклад, нито лекция, а ще разгледаме някои неща по начин, който, както вярвам, все още липсва в нашите групи. В тази връзка ще тръгна от брошурата «Наука и теософия» от Ф. фон Врангел, излязла в Лайпциг в издателството на Макс Алтман през 1914 г.¹ Така именно бих искал да покажа как би могъл да се обсъжда един подобен труд.

Със заглавието «Наука и теософия» очевидно тук се докосва въпрос, чието основно премисляне е важно за нас, защото много често ще се озоваваме в положението да чуваме възражения срещу нашето движение, че не било научно или че ученият не знаел какво точно да прави с него. Накратко, да се занимава по някакъв начин с наука, със сигурност за един или друг сред нас това ще се налага много често, тъй като ще трябва да се отвърне на това възражение, а може би и да се обърне внимание на някои отделни неща. Затова ще бъде добре да се позовем на размишленията на един мъж, който смята за себе си, че се намира изцяло в научния дух на настоящето и за когото, когато сме прочели брошурата, без друго ще можем да кажем, че се е занимавал с връзката между наука и теософия по един много проникателен начин, и то така, че създава връзка, каквато тъкмо някои, заели се със съвременна научна дейност, се опитват да създадат. И ние или поне известен брой сред нас ще трябва да можем да проследяваме хода на мислене на такива желаещи да създадат връзка между наука и теософия хора.

И защото освен това брошурата е написана добронамерено към теософията и не се налага първоначално да влизаме в полемика и в критика, а към мислите на автора можем да добавим някои неща, което идва от спецификата на нашите духовни стремежи. Разбира се, ако някой от нас би написал

¹ Въмъкнатите в тази и следващите лекции цитати възпроизвеждат целия текст на брошурата на Врангел.

подобна брошура, вероятно според различната опитност, придобита при подобно занимание, дори би избегнал заглавието «теософия». Това е въпрос, който може би в хода на четене на брошурата ще бъде още по-отблизо осветлен.

Брошурата е разделена на отделни, лесно обозрими глави и като мото носи една мисъл на Кант, която гласи:

«Не е правилно да се казва, макар и в аудиториите на мъдростта да става дума винаги за същото, че в метафизичен смисъл не би могъл да съществува повече от един-единствен свят.» Кант

Така извадена от контекста, със сигурност не може кой знае колко да се вземе от тази мисъл на Кант. Авторът на този труд обаче желае да се позове на мнението му затова, защото с тази мисъл е искал да каже: представата за света, която нахвърля външната наука, не би трябвало да се разглежда като единствената възможна. Тук може би мнението на Кант не е точно налучкано от автора на това кратко съчинение, защото Кант в контекста си по принцип има предвид нещо съвсем друго. А то е: когато се размисли, и то метафизично, човек може да си мисли за различни действителни светове и тогава възниква въпросът защо от тези различни мислими възможни светове за нас съществува точно този, в който ние живеем, докато за автора на това кратко съчинение въпросът е: съществува ли възможност освен материалистичната представа за света, да има и други такива за същия? Разбира се, при това той смята, че тъкмо една друга, духовна представа за света би трябвало също да се отнася за нашия свят.

След това трудът започва с първата си статия, която носи заглавието:

Въведение

Мощно духовно движение е обхванало понастоящем европейския културен свят, за разлика от материалистичното

духовно течение, което около средата на 19. век е било преобладаващо във водещите духовни кръгове.

Авторът поглежда, така да се каже, към оживеното движение на духовната работа около себе си и намира, че нещата са се променили в сравнение със средата на 19. век. И че около средата на 19. век научното спасение е било откривано тъкмо в материализма, докато сега – във времето, в което е било публикувано това писание, 1914 г. – едно мощно духовно движение е обхванало европейската култура.

И той казва по-нататък:

Какви са вътрешните причини на това насрещно течение? Струва ми се, че не се крият само в метафизическата необходимост на хората, а също, поне отчасти, често в събудилото се съзнание относно опасността за цивилизоваността на човечеството, свързана с господството на един материалистичен мироглед.

Следователно авторът на това писание принадлежи към онези, които не само вярват, че с 20. век се е събудила метафизическата необходимост на човечеството, но и са убедени, че съществува известна морална опасност в това, материалистичният мироглед да обхване душевно-духовните пориви на хората.

С нарастваща скорост материалистическото духовно течение се излива през многобройни канали от интелектуалните висоти в низините на човешкото общество и изтласква там базираните на страхопочитанието религиозни убеждения, предлагали здравите устои на нравствения живот на народа. Все по-ясно става за мнозина, че победата на материалистическия светоглед води след себе си като неминуема последица до материалистическо схващане за живота и до такъв начин на съществуване, който като единствена своя разумна степен за краткия си срок вижда живота във възможно повече наслада.

И в по-ранни времена, когато установената, основана върху традицията и авторитета сграда на морала бива повалена от разлагащата критика на разума, гонитбата към сурова сентивна наслада обхваща човечеството и го повежда по съдбоносни пътища, отклоняващи го от това, което ние усещаме като най-присъщо негово предназначение.

На това не противоречи фактът, че някои от мъжете, вдъхновени от безусловна любов към истината, оповестяват резултатите от своите изследвания и мислене на ближните си, без да взимат под внимание до какви последици биха могли те да доведат след себе си. Мнозина, ако не повечето сред тях, са извънредно извисени морално и биват задвижвани от благородни, безкористни подбуди, с пълното убеждение, че така служат на човечеството.

Следователно тук авторът ни указва, че известни опасности за нравствения живот на хората трябва да възникнат като последица от един материалистичен мироглед и допълва: не може да се реагира на такава опасност само с възражението, че самите тези хора, които теоретично признават материалистическия мироглед като техен и като правилен, са извисени и водят морален живот.

От своето наблюдение авторът докосва един момент, към който съм указвал в нашата духовна наука нееднократно, и то, наистина мога да кажа, от една по-извисена гледна точка. А именно, ако се каже, че тъй като един толкова забележителен теоретично материалистично действащ дух, като например Хекел, застъпва високи нравствени идеали за живота и показва в своето съществуване едно по-висше разбиране за нравственото битие, не би било необходимо материалистическият мироглед да предполага материалистически начин на живот. Но се забравя едно – към това съм указвал в различни лекции, които съм изнасял, – а именно, забравя се, че в развитието на човечеството чувствата и мислите се движат с различна скорост.

Само ако се обгърне с поглед малка част от историческото развитие на човечеството, тогава се вижда, че мислите се движат относително бързо. Материалистическото мислене и изживяването на човешкото теоретизиране в цялата му пълнота в материалистични мисли се развиват бързо след 15., 16. век, като всички науки постепенно биват теоретично проникнати от материалистични мисловни форми. Нравственият живот, който се онагледява в чувствата, еволюира не толкова бързо. Най-малкото хората все още показват в своите стари усещания и чувства, че чувстването пристъпва отзад не чак толкова бързо. Затова те днес живеят все още в смисъла на моралните чувства, произтичащи от предишния миросглед и затова понастоящем е налице раздвоение между материалистичното мислене и – още в стария смисъл – нематериалистичния живот, всъщност нематериалистичния начин на живот. Но приближава времето, когато ще трябва да се направят изводите от материалистическо-теоретичния миросглед, така че се намираме на прага, нравственият живот да бъде залят от последиците на материалистичния миросглед. И така разбирането за различните скорости, които имат чувствата и мислите, може съществено да бъде задълбочено, бъде ли разгледано духовно-научно.

И по-нататък продължава:

Ако обаче крайният резултат на тази духовна работа е такъв, че ни изглежда като да се намира в противоречие с предназначението на човека, тогава е основателен въпросът, дали все пак в мнимо толкова стабилната структура на критичния ход на мислите няма принципна грешка?

Следователно авторът е убеден, че от теоретичния материализъм би трябвало да следва безнравственост и че той може да очаква спасението за човечеството само от нравствеността. И така авторът се пита, дали един материалистически миросглед, който по необходимост трябва да доведе до безнравственост,

не само показва грешка, но и в себе си съдържа грешка, ако бъде разгледан критично. И така той пише по-нататък:

Засвидетелства ли се тази грешка само чрез чувството или може да бъде открита и по разумен начин? И мен ме занимаваше този въпрос и бих желал самият аз да се опитам по-нататък да си създам яснота. Надявам се, че ходът на моите мисли ще заинтересува и някой читател, който също като мен е убеден, че е по-ефективно да се пребори една заблуда на разума с неговите собствени оръжия, отколкото срещу него да се призове на помощ само чувството. За да характеризирам моята научна гледна точка, споменавам, че според това, което съм завършил, съм астроном и че моите самостоятелни трудове са в областта на теоретичната метеорология и физическата география. Както и че от ранната си младост съм се движил почти само в академични среди, а и уважението ми към строгата, обоснована върху критичното мислене наука ми е влязло, така да се каже, в кръвта.

С това авторът във всеки случай може да оправдае, че има да каже нещо за отношенията между науката и теософията, защото показва, че познава науката в определен момент и поради това неговата преценка трябва да струва безкрайно много повече, отколкото преценката на някой, който например чете Кант и казва: всичко това си е глупост, ние, теософите, нямаме нужда да четем Кант, като така само издава, че самият той може би не е прочел сериозно и премислил дори и пет реда от Кант. По-нататък се казва:

Имам твърдото убеждение, че един мироглед, който не може да устои пред строгата критика на разума, едва ли дълго ще просъществува, дори и да обещава толкова много на чувствата.

Тези уводни думи би трябвало да осведомят читателя относно това, коя задача си поставих в това съчинение и от

каква гледна точка съм мислил да я разгледам.

В следващата статия се описва сега с няколко изречения какво е материалистично-механичният светоглед – онзи мироглед, който в хода на последната половина на 19. век възниква така, че има мнозина, имало е мнозина, а и днес все още има такива, които смятат за единствения възможен научен светоглед това, което тук авторът описва с няколко изречения. Нека разгледаме какво пише той:

Основните предположения на материалистично-механичния мироглед

Да си припомним първо съществените основни положения на един материалистично-механичен мироглед. Те могат да бъдат обобщени в следните теории: 1. Всичко случващо се, което ние наблюдаваме и мисловно възприемаме чрез нашите сетива, протича закономерно, т.е. всяко състояние на космоса се обуславя неизбежно от предходното по време и има също така неизбежно като последица следващите го състояния. Всички промени, т.е. всичко случващо се, са неминуеми последици от намиращите се в космоса сили.

Сега това, което тук авторът се опитва да анализира като основно положение на материалистично-механичния светоглед, често е било казвано и в хода на нашите лекции. Но ако сравните това, което авторът споменава тук, с начина, по който се говори в нашите лекции, тогава ще забележите разликата. И за тези, които искат да свикнат с нашето духовно-научно съзнание, е добре, ако осъзнаят веднъж тази разлика.

Който изчете тази първа точка, с която по хубав, остроумен и научно сведущ начин се характеризира материалистично-механичният мироглед, той ще види: това е много добре; това се отнася за материалистично-механичния мироглед. Но когато в лекциите, които се изнасят за целите на нашето движение, се опитаме да дадем подобна характеристика, тъкмо

това става другояче и би било добре, ако се помисли какъв е другият начин на процедиране при нас в подобни неща.

Нали г-н фон Врангел описва какво може да бъде наречено материалистично-механичен миросглед? Там той казва няколко изречения от себе си, в които обобщава какво е получил като впечатления по темата. Ще сте забелязали – ако въобще изхождате от това да установявате подобни неща, – че по принцип аз не правя така, а го правя по съвсем различен начин. По начало тръгвам от нещо, което го има, което действително се съдържа в хода на историята като резултат. И така, когато съм искал да характеризирам тази точка, не съм казвал просто от себе си подобни изречения, а съм избирал някого сред основните, и то добри автори, за да изрека с думите и по начина на подобен мислител това, което представлява съответната тема.

Така често с името на д-р Боа-Реймон съм свързвал онава, което при моите лекции е могло да послужи като основа. Може би често сте придобивали поради това впечатлението, ако не сте виждали цялото в контекста, че съм искал да критикувам д-р Боа-Реймон. Аз обаче никога не желая да критикувам, а само да подбера един характерен представител, така че не аз да говоря, а той. Това е, което може да бъде наречено необходимия ни смисъл на фактите, смисъла на това, че ние не представяме просто твърдения, а оставяме фактите да говорят. Така аз често съм разказвал, че д-р Боа-Реймон е изнасял през 1872 година доклад на събранието на природоизследователите в Лайпциг върху природопознанието. Тогава той е говорил и за начина, как е стигнал от научните си изследвания до разбирането си за света.

По своята специална област на изследване д-р Боа-Реймон е физиолог. Основната му работа е в областта на физиологията на нервите. Често се е произнасял в умела форма относно разбирането на природоизследователите за света. И така той се е изказал и на това събрание на природоизследователите в Лайпциг през 1872 година за границите на природонаучния миросглед, именно относно границите на опознаване-

то на природата, като при това той е говорил също и за главата на Лаплас. Какво е това? Дю Боа-Реймон го е характеризирал тогава. Тази глава на Лаплас е този, който познава много добре математиката, физиката, биологията, химията и така нататък на настоящето и си формира представа за света въз основа на тези науки. Следователно една подобна глава на Лаплас стига до това, да си създаде представа за света, която изхожда от така наречените астрономически познания на действителността.

Сега бихме могли да се запитаме какво е астрономическо познание на действителността, всъщност какво е астрономическо познание? С няколко думи ние можем да си го обясним.

Астрономът си представя: слънцето, планетите, луната, земята; той си представя планетите обикалящи около слънцето или движещи се около него по елипси, представя си притегателната сила, гравитацията, действаща върху планетите, представя си една центробежна сила. И като изхожда от тази центробежна сила, той си представя, че планетите обикалят около слънцето.

Така астрономът има предвид, че би могъл да проследи какво се случва около него в мировото пространство като велики събития; че би могъл да ги проследи, изхождайки от материалните същности, които се виждат в пространството, както и от силите, които те упражняват една върху друга в пространството. Поради това, че именно същностите упражняват материални сили една върху друга, се задвижват нещата. Кое то пък означава, че нещата започват да се движат, когато човек си представи слънчевата система така и поглежда към нея така. Той има образ за нещата, които са разпрострени в пространството, и за събитията, които протичат в хода на времето.

Сега този, който иска да си създаде представа за света в смисъла на Дю Боа-Реймон и намираща се на висотата на настоящето, казва следното: ние трябва да приемем, че цялата материя е изградена от най-малките частици, от атоми. Така, както една слънчева система се състои от слънцето, от луната и от планетите, така и най-малката частица материя се състои

от нещо подобно на слънцето с планетите. И както слънцето упражнява сили, и както планетите изпращат помежду си сили и действат една върху друга, така си взаимодействат също и силите на отделните атоми. По този начин те се задвижват. Там, във вътрешността на всяка една материална частица, има движение. Атомите се движат, както слънцето и планетите. Наистина тези движенията са малки, но все пак такива, че можем да ги сравним с големите движения, които се упражняват навън в пространството от небесните тела. Следователно, ако вземем най-малката частица материя, ще можем да видим, че там вътре се случва нещо като това, което астрономът си представя навън във вселената. И сега изследването на природата стигна до извода да си представим всичко това така, като че ли навсякъде, където нещо действително е в движение, то се дължи на факта, че атомите се ръководят от техните сили.

През втората половина на 19. век по-специално учението за топлината, както то беше създадено от Юлиус Роберт Майер, Джаул, Тиндал и Хелмхолц, развито по-нататък от Клаузиус и други, допринесе за изграждането на тази представа за света. И така, когато се докосне едно тяло и се усети топлина, се казва: това, което човек има там като усещане «топло», е само привидно. Това, което действително съществува навън, е, че най-малките частици, атомите на съответната субстанция, са в движение; а едно топлинно състояние се познава, когато човек знае как атомите са в движение, когато – за да се каже с думите на дю Боа-Реймон – някой има астрономическо познаване за това. Идеалът на главата на Лаплас е, когато човек би успял да каже: какво ме засяга топлината? Моята представа за света зависи от това, че откривам подвижността на атомите, които причиняват чрез движението всичко, което имаме като топлина, светлина и така нататък. Тази глава на Лаплас следователно си създава една представа за света, която се състои от пространство и материя с техните ефективни сили и от движение. И така дю Боа-Реймон издига в онзи доклад, който той изнася относно границите на опознаване на природата на

събранието на природоизследователите в Лайпциг, този идеал на главата на Лаплас и пита: какво би могла една подобна глава на Лаплас?

Виждате ли, неговият идеал е астрономическото познание на света. Ако един математик вземе образа на нашата слънчева система, какъвто е той в някакъв момент от времето, ще трябва само да положи в своята формула известни числа и ще получи образ на това, каква е била тя преди един час, преди три часа, преди десет години, преди векове. Как се прави това, когато човек иска да изчисли дали през първото десетилетие на нашето летоброене в определено време е имало слънчево или лунно затъмнение? Налице са съставени според настоящото ниво на науката формули. Необходимо е само да се положат съответните числа във формулата и може да бъде изчислено всяко отделно състояние. Възможно е да се пресметне кога, да кажем, през 1970 или през 2728 година, ще има слънчево затъмнение. Накратко, може да се установи всяко предходно или последвало във времето състояние. И сега главата на Лаплас би трябвало да има формулата, която обхваща цялата тази слънчева система. И така този, който би разполагал с тази глава на Лаплас, обхващаща атомите, които са в пространството, и всички състояния на движение, би могъл – а това го казва и дю Боа-Реймон – например от формулата на света, която притежава за атомите и техните настоящи състояния на движение, да изчисли кога Цезар е преминал Рубикона. Би му трябвало единствено да постави необходимото във формулата. Важно би било само как са били разположени атомите по онова време и от това би трябвало да следва фактът: Цезар преминава Рубикона. Когато във формулата се поставят определени стойности, би трябвало да се получи известен образ на настоящото ниво на атомите и тогава например би могла да се разпознае битката при Саламин. Би било нужно само да се продължи от диференциал към диференциал и би могло да се реконструира цялото сражение там. Това е идеалът на главата на Лаплас: едно мирово познание, което се нарича астрономично.

От време на време може само някакъв елемент да се добави към тези неща. Сега искам да спомена за тези, които слушат внимателно, мое малко преживяване. Като момче ми попадна веднъж една учебна програма. Подобни такива се отпечатват. В тях обикновено има една статия, написана от някой от учителите. Не ми беше съвсем лесно по онова време да разбере тази статия, защото заглавието ѝ беше «Притегателната сила, разгледана като въздействие на движението». Още тогава вече имах работа с автор, който, така да се каже, си беше поставил отпред също идеала на главата на Лаплас; а и още някои други неща той беше изпълнил в същата насока.

Ако вземете всичко това, ще видите, че не се опитах да разисквам само относно голата идея за астрономическо-материалистическото разбиране за света, а оставих фактите и личностите сами да говорят, така че действително в известен смисъл стремежът ми беше да се погрижа за един стил на представяне, който изключва личното. Защото ако ви разказах, какво е говорил д-р Боа-Реймон при един специален повод, аз го оставям той да се изказва, а не аз. Моята задача е само да последвам това, което са твърдели личностите; опитвам се да оставя света да говори. Това е опитът, да изключиш себе си, да не разказваш за своите собствени възгледи, а за факти. Тъкмо при четенето на тази Врангелова точка човек би трябвало да осъзнае, още по начина на представяне от нашата духовна наука, че стремежът е към смисъла на фактите – към смисъла, но не нещата да се въртят само около обективното, а към смисъла, човек да се задълбочава във фактите, да се потапя действително в тях.

Сега вие ще познаете отново това, което е «обелено» от фактите, когато оставите още веднъж да ви въздействат следните редове от краткото съчинение: «Всичко случващо се, което ние наблюдаваме и мисловно възприемаме чрез нашите сетива, протича закономерно, т.е. всяко състояние на космоса се обуславя неизбежно от предходното по време и има също така неизбежно като последица следващите го състояния. Всички

промени, т.е. всичко случващо се, са неминуеми последствия от намиращите се в космоса сили.» И продължава по-нататък ето така:

Същността на въпроса не се засяга от това, дали – заради по-добрата нагледност – носителят на силите бива наречен «вещество» или според монистите човек си въобразява понятието «енергия» като единствено ефективното, което наистина представя на човешките сетива различни форми на проява, но по принцип представлява неизменен сбор от латентни или актуални възможности за движение.

И едно подобно изречение бих оформил така в най-редки случаи, и то само тогава, ако все пак е обобщено по друг начин. Спомнете си, че и аз говорих вече веднъж какво се изразява в това изречение. Там се казва: «Същността на въпроса не се засяга от това дали – заради по-добрата нагледност – носителят на силите бива наречен «вещество», или според монистите човек си въобразява понятието «енергия» като единствено ефективното...». Не бих казал така, а действително бих посочил учениците на Хекел и на Бюхнер, които преди всичко гледат към веществото, разпространено в пространството. Това са, според израза на швабата Фишер, «търсачите на съдържанието».

Впоследствие се появи председателят на съюза на монистите: Оствалд. На събранието на природоизследователите, мисля, че беше онова в Кил – и за това вече говорих, – той изнесе доклад върху преодоляването на материализма чрез енергетиката, чрез енергетизма. Там обърна внимание, че не става дума за веществото, а за силата. Следователно той замества веществото със силата. Спомняте ли си как приведох собствените му думи, които тогава използва. Той каза по смисъл: ако някой получи плесница от друг човек, за този, който получава плесницата, става дума не за вещество, а за силата, с която получава плесницата. Ние никъде не възприемаме веществото,

а силата. И затова на мястото на веществото се полага силата не само описано с други думи, а и преобразувано: енергията. Но този енергетизъм, който сега се нарича монизъм, не е нищо друго освен маскиран материализъм. Отново се опитах с пример да ви покажа как действително някога е било време, когато на мястото на «търсачите на съдържанието» са пристъпили «търсачите на енергетизма». Не се опитах да представя теоретично изречение, а пробвах да характеризирам, изхождайки от реалното. И това въобще трябва да бъде нашият стремеж. Защото само по този начин ние ще стигнем до развитие на смисъл за реалното в духовното, така че във физическото да имаме смисъл за реалното и да не се въртим само около собствените си твърдения.

Така значи казва авторът на краткото съчинение: «Същността на въпроса не се засяга от това дали – заради по-добрата нагледност – носителят на силите бива наречен «вещество», или според монистите човек си въобразява понятието «енергия» като единствено ефективното...» Топлината е единият вид, все едно инструментът за получаване на плесници, а светлината е другият вид. И ако се разгледат различните сетивни органи, трябва да се каже, че там плесниците действат всеки път по различен начин. Ако например се спрете на очите, същите плесници действат като светлинни явления. Такава е и теорията. Разгледайте още веднъж думите: «Същността на въпроса не се засяга от това дали – заради по-добрата нагледност – носителят на силите бива наречен «вещество», или според монистите човек си въобразява понятието «енергия» като единствено ефективното, което наистина представя на човешките сетива различни форми на проява, но по принцип е неизменен сбор от латентни или актуални възможности за движение.»

Какво има предвид в случая авторът с израза «латентни или актуални възможности за движение», вие можете да си обясните така: представете си тук някаква насрещна подпора и отгоре една тръба, една стъклена тръба, а вътре в нея вода.

Тази вода натиска тук върху дъното. В момента, когато изтегля насрещната подпора, тя изтича надолу. В последния случай ние имаме работа с актуално движение; преди да изтегля насрещната подпора, същата сила си е тук, само че тя не е актуална, а си почива. Всичко, което изтича надолу от водата и става актуално, преди това е било латентно, не актуално.

Ходът на всичко случващо се е неизменно дадено, а и човекът е в своето мислене, чувстване и воля също толкова несвободен, колкото например камъкът в своето падане.

Това е необходимата последица от мирогледа на главата на Лаплас, че когато си поставя там ръката, което е образ на движещите се атоми, и ако главата на Лаплас може още да изчисли образа, както ви го загатнах, то това изключва свободата на човека и означава, че именно главата на Лаплас изключва свободата на човека.

Това е първата точка, която г-н фон Врангел цитира, като изхожда от материалистично-механичния мироглед. Втората точка е следната:

2. Вътрешните преживявания, които се разиграват в съзнанието на човека (неговите чувства, мисли, волеви импулси), не са съществено различни от другите процеси в природата, които ние наблюдаваме чрез своите сетива. Тези вътрешни преживявания са само придружаващи явления на веществени процеси вътре в човешкия мозък и нервната система.

В тази втора точка следователно е изразено, че когато аз мисля, чувствам и искам, това е само едно придружаващо явление на вътрешните процеси, които главата на Лаплас си избира. Следователно ние нямаме работа със самостоятелни мисли, чувства и волеви импулси, а само с придружаващи явления. Ако проследите казаното от мен, например в лекцията «Наследството на 19. век» и в други подобни лекции, когато

разучавате някои неща, съдържащи се в «Загадките на философията», тогава ще видите колко много умове през втората половина на 19. век са си изградили този възглед като нещо разбиращо се от само себе си. И че човекът всъщност не е нещо различно от една структура на материалните процеси и техните енергии, и че мислите, чувствата и волевите импулси са само придружаващи явления.

Като трета точка на материалистично-механичния миروглед г-н фон Врангел излага следното:

3. След телесната смърт на човека съществуването на неговата индивидуална същност приключва окончателно, тъй като така нареченият духовен живот на човека е свързан с телесността му и не може да съществува без нея.

Тази точка всеки може да разбере като последица от първа точка. Първата е това, за което става дума. Втората и третата са необходимите последици.

В следващите изречения г-н фон Врангел говори за това, което той нарича:

Проверка на тези основни предположения

Върху какво се основават тези основни положения на материалистичния мироглед? Те безспорно доказани факти ли са или само повече или по-малко вероятни хипотези? Най-важното и с най-тежки последици от трите споменати преди положения е първото относно необходимия ход на всичко случващо се. То се разглежда не само от материалистите като извън всяко съмнение, но и от много спиритуалисти, които наистина приемат самостоятелното съществуване на духовни същности и вярват в продължаването на живота на духовната същност на човека, на неговата «душа», след телесната смърт, които обаче приемат неизменно закономерното в духовния свят, както и в сетивния свят. И така, нека първо да констатираме, че тази представа за безуслов-

ната закономерност без изключение, т.е. необходимостта на всичко случващо се, също и в духовната област, изключва понятията за нравствеността, за доброто и злото, защото да се действа нравствено, означава да се предпочете доброто, ако би могло да бъде избрано злото.

В тази глава г-н фон Врангел се опитва да си изясни, че нравственото не би могло да съществува, ако материалистично-механичният мироглед е единственият правилен. Защото ако във всеки момент на живота си трябва да върша това, което е само едно придружаващо явление на атомите, тогава въобще не може да става дума за свобода, а също не може да става дума и за нравственост, защото всичко се върши по необходимост. Така както не може да се каже, че камъкът, който пада на земята, е добър и че този, който не пада на земята, не е добър, така и за действията на хората не може да се говори, че са добри или че не са добри. При престъпника всичко става по необходимост; при добрия човек също всичко става по необходимост. Ето защо има нещо правилно в изречението: «И така, нека първо да констатираме, че тази представа за безусловната закономерност без изключение, т.е. необходимостта на всичко случващо се, също и в духовната област, изключва понятията за нравствеността, за доброто и злото, защото да се действа нравствено, означава да се предпочете доброто, ако би могло да бъде избрано злото.» Но пък не може да се прави избор, ако всичко е здраво обвързано в материалистическата необходимост.

Следващата глава носи заглавието:

Свобода и нравственост

Щом липсва свобода на вземане на решение, не може да се говори за нравственост в смисъла, в който това понятие се схваща от хората и който съответства на нашите вътрешни усещания. Ние наистина можем да споменаваме повече или по-малко полезни, несвободни действия и импулси, но една

нравствена преценка на несвободни действия или чувства няма никакво право, никакъв смисъл. С отстраняването на свободата отпада и отговорността. Тази несъмнена връзка между свобода и нравственост не може да се смята като аргумент срещу понятието на закономерността; с това само трябва да се припомни какви логически последици са свързани с приемането на безусловната необходимост.

Следователно г-н фон Врангел има за цел тук да изясни следното: от материалистично-механичния миросглед безусловно произтича, че всъщност не може да се говори за свобода и нравственост.

И така, той е научна глава, а една научна глава е свикнала действително, по честен начин, да прави изводи от последиците на предпоставките. Много неща се изплъзват на нашето време, които веднага биха му въздействали абсурдно, ако то вече действително би приело научната съвест и ако вече не би смесвало и нахвърляло на едно място без научна съвест всичко възможно. Г-н фон Врангел не прави това, а казва: ако приемем материалистическото разбиране за света, ние не бива повече да говорим за свобода и нравственост; защото или материалистическият миросглед е правилен и тогава е глупост да се говори за свобода и нравственост, или се приказва за свобода и нравственост и тогава няма никакъв смисъл въобще да се споменава материалистично-механичният миросглед.

Тъй като обаче г-н фон Врангел е учен, който вече е свикнал да прави извод за последиците от своите предпоставки, което е важен факт, той няма навика да оставя нещата в своето мислене толкова немарливи; защото това е немарливост на мисленето, ако някой каже: аз съм материалист и същевременно не отрича нравствеността. Той не желае да става виновен за тази немарливост на мисленето. От друга страна, робува на навика, който човек придобива, когато стане учен, а именно да заяви: дори светът да се превърне в развалини, това, което съм познал научно, трябва да е истина! Затова не може

да се каже, просто да бъде отхвърлен материалистическият възглед, а когато се окаже истина, се налага той да бъде приет и тогава човек се изправя пред тъжната необходимост да трябва да се откаже окончателно от нравствеността. Следователно тук не става дума само за това, да се попита: къде ще стигнем с нравствеността? Той казва, че това не е достатъчно, а трябва да бъде изследван материалистическият мироглед, съвсем независимо от последиците за нравствеността. И така към тялото е необходимо да се подходи по съвсем друг начин – този на материалистическия мироглед.

Следващата глава се нарича:

Мировата загадка

Да, може да се каже, че въпросът дали човекът е отговорен за своите действия, т.е. дали има възможността да регулира своите волеви импулси според мотиви, които не са определени еднозначно от неговата телесна организация и че точно този въпрос за свободата или несвободата на волята за нас хората съдържа в себе си цялата мирова загадка. Защото ако на този въпрос трябва да се отговори в смисъла на валидната в цялата вселена безусловно и без изключение необходимост на всичко случващо се, тогава материализмът е единственият правилен възглед. А светът с всички негови болки и страдания е един безцелно движещ се механизъм, и то без познаваемо начало, но с вечната смърт на цялото като крайна цел.

Когато ние започнахме с нашето духовно-научно движение, имах повод да прочета на глас няколко стихотворения на поетесата Мария Евгения деле Грацие, която, може да се каже, се решава да се обърне към едно материалистично-механично схващане за света и дори като лиричка действително тегли последици от начинанието си. Затова тя създава стихотворения като «Един мръсен водовъртеж е съществуването». Да, дотам трябва да се стигне, ако човек в своето мислене не е

немарлив и ако остави мисленето си да действа върху неговите чувства. И само защото хората са толкова занемарени и толкова боязливи в своето мислене, не си задават въпроса: какво се случва с живота под впечатленията на материалистично-механичния мироглед? Но човек все пак е длъжен да покаже, че този мироглед е неправилен в себе си, иначе просто щяха да бъдат приети последствията на деле Грацие:

Великите духове, най-задълбочените мислители, са се домогвали до решението на този най-важен от всички въпроси и изглежда дръзко да искаме да се каже там нещо ново. Тук обаче не може да става дума за общовалиден отговор, а най-много за указание към хода на мислите, водещо до субективно решение на загадката. Подобно указание може понякога да се окаже в помощ на една подобно настроена душа.

Следователно г-н фон Врангел ни обръща внимание, че най-великите духове, поети и мислители са се домогвали до решението на този въпрос и че не е необходимо да се желае казването на още нещо ново. Би могло най-много да става дума за указание към хода на мислите, довели до субективно решение на тази загадка; а именно за указание към хода на собствените мисли на човека.

В следващата глава той изследва откъде идва усещането ни, че имаме представа: предходното винаги тегли закономерно след себе си следващото. Озаглавена е:

Произход на закономерността

От тази гледна точка изглежда оправдано да се повдигне въпросът: откъде ние вземаме представата на безусловната закономерност на всичко случващо се? Дали примерно това е една непосредствена, заложена в основата на цялото мислене интуитивна истина, или човечеството едва постепенно, чрез дълга трудна духовна работа стига най-сетне до

тази представа – представа, която за разсипания от културното дело на миналото европеец изглежда сега като разбираща се от само себе си истина?

Та значи, тук г-н фон Врангел пита: така ли е, че човек винаги е вярвал в тази безусловна закономерност, или едва в хода на времето хората са стигнали до нея? Чак в последствие може да се разбере каква носеща сила има тази представа; защото, ако човек винаги е вярвал в това, тя естествено трябва да има нещо вярно в себе си. Ако обаче хората тепърва са се преодолели, за да стигнат до нея, може да се провери как те са се добрали до тази представа. Така човек може да си изгради схващане за валидността. В тази връзка той казва по-нататък:

В случая става дума за последното. Това е придобито, а не първично познание. Първичното, непосредствено съзнание на човека му дава, напротив, идеята на ограничената от външните условия вътрешна свобода, за произвола в неговите волеви решения. Представата за закономерността е взета постепенно от опита.

И така, от безбройни мои лекции вие можете да видите колко бавно хората стигат до представата за закономерността, от старото ясновиждане до времето, когато идва представата за закономерността. Наистина тя е едва на четири века, защото всъщност произтича от Галилей. Често съм се занимавал с това. Ако се върнем преди Галилей, липсва каквото и да било понятие, че всичко е проникнато от една подобна закономерност.

Г-н фон Врангел казва: «Това е едно придобито, а не първично познание... Представата за закономерността е взета едва постепенно от опита.» Сега, бих искал да знам, дали детето чрез неговите вътрешни астрални връзки е принудено да посегне към захарта, което означава, дали за него това е нормално или дали детето смята, че вече има избор. По-рано бях разказал един анекдот, който бих искал да приведа тук. Беше

по време на следването ми, когато с един състудент винаги се разхождахме нагоре и надолу във фоайето на Южната гара на Виена. Той беше закоравял материалист и застъпваше решително гледната точка, че цялото мислене е само процеси в мозъка, така както е и придвижването на стрелката на часовника. И както не би могло да се говори, че това е нещо специално, а е свързано с механичните вещества и сили, налични вътре, така той беше на мнение, че и мозъкът прави тези астрономически движения. Това беше една глава на Лаплас; по онова време ние бяхме на осемнадесет-деветнадесет години. Веднъж аз му подхвърлих: но ти нали никога не казваш «моят мозък мисли», а «аз мисля». Защо тогава непрекъснато лъжеш? Защо винаги казваш «аз мисля», а не «моят мозък мисли?» И така, този състудент не беше взел познанията си, идеите на волевото решение и закономерността от опита си, а от своите заплетени сложни теории. Той не вярваше на вътрешния произвол, обаче казваше «аз мисля», а не «моят мозък мисли». Следователно се намираше в едно непрекъснато противоречие със самия себе си:

Свободата на волята не може да се докаже емпирично

Възможно ли е това противоречие да бъде решено по разумен начин? Ясно е, че не може да бъде приведено почиващо на опита доказателство за свободата на волята на хората или на други същества. За тази цел би трябвало да бъде доказано, че в един действителен случай същото същество при аналогични съотношения е взело две различни решения.

И така, г-н фон Врангел казва, че истината за свободата на волята на хората не би могла да бъде доказана чрез външен опит именно защото би могло да бъде взето само едно решение. Ако е имало желание тя да бъде доказана, би трябвало тогава да могат да бъдат взети две решения. Сега, аз вече разказах, че по този въпрос човек въобще не се позовава на опит, а конструира опит. Например, ако той е мислил веднъж за магаре,

натоварено отляво и отдясно с по един сноп сено, със същия вкус, а снопите са с еднакъв размер, магарето, което все повече и повече огладнява, би трябвало сега да реши, дали трябва да хапне от единия или от другия сноп сено, защото едното е също толкова вкусно, колкото и другото, а и единият сноп е също толкова голям, колкото и другият. И така, то не знае, дали трябва да се обърне натам или насам. Накратко, магарето не стигнало до съответното решение и трябвало да умре от глад между двата снопа сено. Такива неща са били конструирани, защото са чувствали, че емпирично въобще не може да се стигне до наблюдаване на свободата. Г-н фон Врангел обръща внимание на това и тогава задава въпроса:

Но може ли свободата на волята да бъде опровергана емпирично? За да отговорим, първоначално ние извикваме в паметта си някои теоретични познавателни истини!

За да вземе отношение по този въпрос, г-н фон Врангел разглежда в следващите глави някои теоретични познавателни истини. Тази глава е озаглавена:

Познавателно-теоретичен поглед назад

Човекът има непосредствено съзнание само за самия себе си. Той чувства страсти, които търси да задоволи и които задействат в него волеви импулси. Приема впечатления, от които скоро се убеждава, че се намират в зависимост от определени сетивни органи на тялото му. Когато затвори очи, не възприема светлинни и цветови впечатления, а когато запуши уши, отслабва своите звукови усещания или ги губи изцяло. Също така опитът му показва, че носят посредници на обонянието, устата в покритите си с лигавици части – на вкуса. Само осезанието, което изглежда, че не е свързано със специална част на тялото, може да бъде упражнявано чрез цялата кожа. В будно състояние нормалният здрав човек има пет различни сетива, които му посредничат при

впечатленията, и именно всяко сетиво – при специфичния за него вид впечатления.

Тук г-н фон Врангел се намира под влиянието на популярното познание на сетивата. Тези, които са изслушали веднъж един мой малък цикъл от лекции, който по онова време бях нарекъл «Антропософия», ще са видели, че с пет сетива въобще не можем да се оправим и че по-скоро следва да се приемат дванадесет сетива. Сред тези дванадесет сетива е също и сетивото за чуждото мислене, за чуждия Аз и затова този, който правилно е проследил нашето духовно-научно движение, може да разпознае незадоволителността на Врангеловите твърдения. Действително те не са неправилни, но правилността им е само при известни условия. Ние не можем да кажем: «Човек има непосредствено съзнание само за себе си.» Това е погрешно. Защото тогава никога не бихме могли да възприемем чуждите Азове.

Наистина в по-ново време има един съвсем заплетен възглед, който се застъпва от всякакви хора. Може би като характерна личност сред застъпващите го би могъл да бъде посочен философът и психологът Липс. Вие не осъзнавате, че когато срещу вас се изправи човек, получавате непосредствено впечатление от неговия Аз, а казвате: щом се изправя срещу един човек, той има лице; прави определени движения и говори определени неща и така, сега от това, което той приказва и прави, вие можете да заключите, че зад него има един Аз. Следователно Азът е нещо изведено чрез умозаключение, а не непосредствено възприето. Противно на това една нова философска школа, която има своя добър интерпретатор в лицето на Макс Шелер, е на друго мнение. Тя вече е възприела, че човек може да придобие непосредствено впечатление от Аза на друг човек. А какво от Аза, показва по-строго научно, философът Хусерл, и също така малко по-популярно – това, което Шелер пише именно в своите по-нови научни статии. А именно че по-новата философия е на път да признае, че едно

непосредствено съзнание също може да узнае нещо за едно друго съзнание. Следователно може да се каже, че г-н фон Врангел е заразен от популярната теория на познанието, когато казва: «Човек има непосредствено съзнание само за себе си.» И по-нататък: «Той чувства страсти, които търси да задоволи и които задействат в него волеви импулси.» И тогава описва как човек възприема света чрез своите сетива.

Аз също вече съм писал за тази сетивна физиология. Прочетете в «Луцифер гнозис» и ще видите, че съм се опитал да изясня невъзможното на тази сетивна физиология с едно просто сравнение с печата. Тогава казах: тази сетивна физиология още от самото си начало е материалистична. Тя изхожда от това, че нищо не може да дойде в нас отвън, защото тайно си представя «отвън» материалистично. Но е като при релефния печат и восъка за подпечатване: релефният печат остава винаги извън восъка за подпечатване. Всъщност от материалното на релефния печат нищо не преминава във восъка за подпечатване. Но името «Мюлер», гравирано в него, се пренася от релефния печат изцяло във восъка за подпечатване. Сега, ако се отдаде главното значение на това, което се изразява духовно в името Мюлер, а не на материалното, от което нищо не преминава, може да се види, че изтъкваното от страна на сетивната физиология не говори съвсем нищо. Но това са толкова отвратително набити в ума шаблони, които обаче мнозина не проследяват, дори и да желаят да станат спиритуалисти. Вие можете да прочетете за същото по-подробно в книгата ми «Загадките на философията», в глава: «Светът като илюзия.»

Тогава г-н фон Врангел продължава:

Тъй като човекът не може да си мисли, че едно съществуващо състояние би смогнало да се промени без причина, предполага, че усещаните от него сетивни впечатления биват предизвикани от причини, които той поставя извън собствената си непосредствено усещана личност. Тези външни причини на неговите вътрешни сетивни впечатле-

ния нарича «неща» и в тяхната цялост «света» или – теоретично познавателно – «не-Аз», за разлика от непосредствено усещания «Аз».

Това е ясно, трябва само да свикнем, че тук се говори малко теоретично познавателно.

Хилядократен опит и съгласието в тази връзка със същности, които той разпознава като аналогични на самия себе си – хората около него – го учат, че тези «неща», «не-Азът», могат да съществуват и независимо от неговото съзнание.

Иначе човек би трябвало да вярва, че когато отвърща поглед не само от живите, но и от безжизнените неща, те престават да съществуват.

Ако той например загуби по време на сън съзнание, при събуждането си ще намери, че нещата продължават да съществуват в тяхната «действителност», т.е. в тяхната способност да предизвикват у него сетивни впечатления. И собственото си тяло човек разпознава като в известна степен принадлежащо на света «извън него».

Това е добре, ако се подчертае, защото ние имаме не само неща, които са вътре, а и неща, които са навън.

Той може да приема сетивни впечатления от крайниците си, както и от други неща, например може да вижда, да опипва ръцете си и т.н., като различава и тук между вътрешния процес на сетивните си впечатления и тяхната външна причина, която в този случай той разпознава в частите на своето тяло. Че това е неговото тяло, т.е. че това нещо се намира в съвсем специална връзка с неговия «Аз», т.е. с това, което чувства и мисли, в това се убеждава скоро, преди всичко чрез осезанието, което му показва, че ако приведе частите на своето собствено тяло в съприкосновение с други неща,

той непосредствено ще почувства съприкосновението, но противно на това няма да усети непосредствено, ако други предмети бъдат приведени помежду си в съприкосновение.²

Много е добре да се обръща внимание върху такова нещо. Следователно така г-н фон Врангел отговаря на въпроса, чрез какво човек съумява сред нещата навън в пространството да разпознава в определено нещо своето собствено тяло. Който мисли немарливо, просто си казва: да се мисли върху такова нещо всъщност е глупост; това искат да бъдат учените, които мислят върху такова нещо. Но Врангел твърди: ако тези два тебешира се сблъскат, не боли, но ако аз се сблъскам с тялото ми, тогава боли. Това е разликата. И защото едното боли, другото не боли, означавам едното като принадлежащо ми, а другото – като непринадлежащо ми. Добре е да се знае, че което имаме, не е нищо друго освен последицата от това съзнание.

А сега вижте, мои мили приятели, мислех днес да приключа с обсъждането на тази брошура. Ние обаче стигнахме само до страница 10. Трябваше да бъде направен опит, как може да се намери връзката между това, което се пише по света, и това, което принадлежи в строгия смисъл на нашата духовна наука. Но следващите глави са все пак доста интересни, а именно: Формиране на понятията; Представа за пространство и време; Принципът на причинността; Приложение на представата за произвол върху околната среда; Наблюдение на равномерно протичащите явления; Същността на всички науки; Астрономията, най-древната наука; Равномерното движение; Измерването; Заложеният в часовниците принцип. Толкова е интересно, че все пак може би утре в седем часа ще продължим обсъждането.

² В самата брошура тук следва още бележка под черта: «Наблюдаването от д-р Роша <отделяне на способността за усещане при чувствителния е едно особено абнормно явление, което заслужава задълбочено проучване.»

ВТОРА ЛЕКЦИЯ

Дорнах, 27 септември 1915 г.

Вчера във връзка с една характеристика на материалистично-механичния мироглед от г-н фон Врангел аз говорих и за поетесата Мария Евгения деле Грацие, като пример за действително вземане на сериозно, бих искал да кажа като се хващам за думите – на материалистичното разбиране за света. Наистина би могло да се повдигне въпросът: как така един човек, имащ елементарни, силни чувства за всичко човешко, възпитан чрез историческото ставане на човека, как би трябвало същият той да се почувства тогава, когато допусне като истина материалистично-механичния мироглед? Именно така приблизително Мария Евгения деле Грацие е била изправена пред материалистично-механичния мироглед – това е станало преди 25-30 години. Наричала е Хекел нейния майстор и е изхождала от това, че така да се каже, главата на Лаплас с неговата представа за света е имала право. Но теоретично тя не е дала израз на този мироглед, а при условие, че той е верен, го е оставила да говори чрез човешкото чувство. И така нейните поетични творби са може би най-изразителното свидетелство за начина, как в наше време чувстващото човешко сърце може да се отнася към материалистично-механичния мироглед, което може да се усети, почувства, възприеме според неговите условия. И за да можете да имате един толкова наистина нагледен пример за впечатлението на материалистично-механичния възглед върху едно човешко сърце, първо ще изнесем пред вас няколко от тези поетични творби на деле Грацие.

[рецитация от Мари Щайнер]

В полунощ

Щом морна и почти опиянена
менящата се пъстрога на дневния живот

блажено и в покой земята засънува,
луната своя синкав блясък пръска
над пусти улици и святата забрава
разперва нежно своите криле –
и в тези часове благословени,
изпълнени с блаженство и със дрямка –
защо ти само, лудо биещо сърце,
покой не можеш да намериш?
Защо, о, чело, трескаво горещо,
прогонва дрямката ти и далече
от тебе всеки сън пропъжда
на мислите измъчващото войнство?

Преваляйки, спокойно отминават
звездите горе в небосвода
и неподвижен разпрострян градът е,
градът огромен, ширнал се, защото виж,
преполовена е нощта, ощастливени – беден и богат,
без разлика от съблазнителната чаша
на Бога на съня – томителният, увенчан със мак...
Ти само стенеш
и хленчиш в полунощ, потънал в свойто ложе,
злочест, и плачеш, тегнеш ти, защото
е демон този, който тъй зловещ, омайващ,
край тялото ти пърха и пропъжда шепот демоничен
от близостта ти чудните вестители на сън,
та тъй, без блясък, се разлита хороводът им телесен
и те обграждат нощни демони на лудостта.
И маха ти със блеснали очи
фантазията на вълшебницата със криле от злато,
и от венеца маков и от чудната напитка, подмладяваща
и огнена
на възторга – сатанински ухилен – се плашат
твоят зъл враг и тази утешителка отвътре,
заслепяващо сетивата, те гледа във очите, пребивава

тъй дълго клетникът той в твоя стан,
докле разперил ръце, до сърце го притиснеш
и отстоявайки, робски само срещу него дишаш –
предаваща се жертва, ти, без воля.
И той разперва черните си демонски криле
и тръсва на къдриците си нощното великолепие,
с целувка ледна вяра и любов прогонва от душата,
на отчаяние отрова капе тихо в твойта гръд,
като вампир той страстно сграбчва
сърцето ти със хищнически нокти,
нашепва ти със леден жест: «наричам се познание!»

2.

С челичени окови те държи
и те завързва здраво към прах и разложение,
природо, твоя създателка;
природо, измамно чудовище,
ту смееща се и слънчево златна
към лудешката радост от битието пришпорваща те,
ту раждаща ужас и беди,
с пръчката на неволята пришпорва те тя,
но винаги унищожителна и загадъчна, винаги
Медуза и Сфинкс същевременно!
Чрез пулса ти гони
и отдъхва в трескавите тактове
нейният безмилостен закон,
на разрушението вечният закон;
на теб тя ти дава волята и силата
себе си да унищожиш – теб самия.

Но да се измъкнеш ти нивга не успяваш!
Край триумфалната ѝ колесница ний се носим,
ний всички – задъхвайки се, изпотени и въпреки това

благословени също. И като Фата моргана се люлеят
надеждата пред нас и щастието, и всяка илюзия,
създадена от нея като подигравка.
И ние, армия от роби, тровена от копнеж,
идеалите зовем! Така се втурваме жадуващо бързо
и в бесен лов ние нагам, докато подло
ни напуска силата, дъхът изчезва и занаят,
защото целта ни винаги към облаците златни се носи,
докато безпомощни и тежко задъхваме се ние,
рухваме. Тогава тя ликува демонично
и изкрещява своето свирепо: «Евое!», и насочва
премазвайки над хилядите жертви
спиците железни на парната си колесница!

3.

Що за свиреп демон наистина
мъчителния порив към любов
в туптящото сърце ни е записал?
Каква коварна адска лудост
копнеещо и глупаво тръпне,
божествено блаженство жадува и жаднее,
към безкрайното
се поглъща в трескав плам
и над клокочещото блато,
на тленността най-примамливото приказно царство
на съня извисено – ах! оплаква се и нерешен
замира във вечността тоз боязлив въпрос...
Омайващо ни се усмихва и ни маха
в онези загадъчни часове
божественото –
и само ние искаме да се домогнем,
да го приковем и в преходна одежда да го зърнем
и да извикаме, един втори, глупав Аз
привързан към съдбата ни: «Намерен-намерен!»

Нектарът на вечната глупост
само боговете и приказните герои освежава,
малките човеци от разума са управлявани
и разумът, ненаситният великан,
се изхранва и укрепва само
от идеалите разбити!
Разомагьосани и зъзнеци събудени
са сърцето и прозаичната всекидневна душа,
усмихва се тя на съня, който някога я опияни...
Сияйната звезда на Божествеността,
не гордо и титанично успя
от небето да я отскубне – не, тя посегна
и се протегна, по-глупаво от глупаво дете,
към неговото мътно отражение
в локвата на собствения вид...

4.

В кръга на живите върви
и се променя от уста в уста
една страховито прошепната думичка –
от нейния железен звук
пребледняват розовите бузи,
ликуващите химни на лудостта,
ослепителните приказки лъжовни
на съществуването му, които биват разкъсани
и отзвучават с него във вечността.
Венецът трънен на страданието,
венците розови на щастието
и диадемата на славата –
те всички, всички те обвиват,
оплетени, обраснали
на бледата смърт асфодел!
Комуто крилата му пърхат,
и тръпне той, и глухият му глас прозвучава,

излъгал за последен път...

Разложение и гнилост ферментират
във вените ни, разложението ни води
по закона негов и това, което там диша и живее,
от разложението е създадено,
от разложението ще бъде също разрушено!
Мръсен вихър, изпълнен със загадки и лудост, кръжи
животът, а и нашият пигмейски род кръжи
с него: в сляпа слабост, смешно достойнство
и безсилие...

Всепобеждаващо и свободно само господства
великанът смърт: с блестящия меч той коси и помита
на битието бляскавата лъжа
и изрича, във вечността
сочещ праха и разложението,
единствената, вечната истина: «Няма нищо!»

Тъкмо в един подобен пример, вярвам, може да се види докъде трябва да доведе материалистично-механичното разбиране за света. Ако този миروглед би задавал единствено тона и хората биха запазили възможността за чувстване, тогава едно подобно настроение, като бликащото от тези поетични редове, би трябвало да обземе хората в най-широки кръгове и само тези, които биха продължили да искат да живеят безчувствено, само те, безчувствените, биха могли да избегнат завладяването си от едно подобно настроение.

Човек не се запознава с хода на света и не го прозира по правилен начин само чрез онези теоретични мисли, с които хората майсторят обикновените мирогледи, а с носещата сила на мирогледа той се запознава едва когато я види да се влее в живота. И трябва да кажа, много дълбоко бях впечатлен, когато вече преди доста време видях механично-материалистическия мироглед да навлиза в гениалната душа – защото тя може да бъде наречена гениална душа – на Мария Евгения деле Грацие.

Но трябва да се помисли също и за предварителните условия, довели до това, едно човешко сърце да се изправи по този начин срещу механично-материалистичния миروглед. Все още Мария Евгения деле Грацие е според потеклото си, бих казал, едно космополитно явление. От предците ѝ в нейните вени тече кръв от всички възможни националности. Със страданията на живота тя се запознава още в ранно детство и още в ранно детство се научава как да се увива нагоре, за да може към това, което образува външния смисъл на живота, да се добави нещо, което носи този живот чрез една по-висша сила до нещо по-висше. Защото неин възпитател става един католически свещеник, починал преди няколко години. Гениалността на деле Грацие се проявява чрез това, че тя още на 16, 17 години вече е написала лирична стихосбирка, цялостен епос, една трагедия и томче с новели. Колкото и критично да се опитваме в тази или онази посока да търсим нещо срещу тези поетични творби, гениалността е изразена в тях по един пленителен начин. Тези поетични творения ми попаднаха в ръцете по времето, когато бяха публикувани през осемдесетте години на миналия век и едновременно с това чувах от всякакви познати да се говори за деле Грацие. Например, че естетикът Роберт Цимерман, написал естетика и история на естетиката и значим представител на философската школа на Хербарт – днес последователите на Хербарт вече са измрели – и който още по онова време вече е стар човек, е казал, че деле Грацие е единственият действителен гений, с когото той се е запознал в живота си.

Различни обстоятелства доведоха до това, лично да се срещна и сприятеля с деле Грацие. С нея ние обсъждахме и разговаряхме за много мирогледни, а също и за други неща. Голяма поука беше да се види, от една страна, възпитателят на деле Грацие, католическият свещеник, стоящ професионално в католицизма, който преодолява вътрешната си съпротива и се обръща към мироглед, за който се изказва само с ирония и хумор, когато говори по-интимно, от друга страна – самата

деле Грацие. Още при най-първия ни разговор се видя, че в нея има нещо дълбоко по отношение на света и живота. Като следствие от нейното възпитание от свещеника тя се беше запознала с католическата Христология, с всички възможни светли страни, които можеха да бъдат научени при близост до професор Мюлнер – свещеникът, от своя страна, също надзърнал дълбоко в живота. Това се беше оформило така в деле Грацие, че тя свързваше всичко, което животът носи като неприятности и зло, като болка и страдание, с представата за света, която първоначално ѝ беше дадена от страна на този свещеник. Трябва само да имате предвид, че говоря за седемнадесетгодишно момиче. Така че от това възникна идеята за поетическа творба, която тя ми изложи в дълъг разговор: желанието ѝ е било да напише една «Сатанида». Искала е да покаже как, от една страна, в света се намират страданието и болката, от друга страна – онзи мироглед, който ѝ е бил предаден.

И сега една подобна душа изпада в материалистично-механичния мироглед. Той наистина действа с мощна убедителна сила, разгръща титаничната мощ на логиката, така че хората трудно могат да я избегнат. По-късно попитах деле Грацие защо не е написала «Сатанидата». Тя ми каза, че тъй като според материалистично-механичния възглед не вярва в Бог, а с това също и в противника на Бог, Сатаната, не би могла поради истинността на своите чувства да напише Сатанидата.

Но тя притежава невероятна сила на човешкото изживяване и нея пресъздава в големия двутомен епос «Робеспьер», проникнат изцяло от подобни настроения, каквито вие чухте. Още по време на възникването им аз съм чувал много песни, прочетени от самата нея. Веднъж на две жени им прилоша при четенето. Те не можаха да го чуят до края. Съвсем характерно е как хората се заблуждават. Те вярват в науката на материализма, но покаже ли им се нагледно последствието, те биха припаднали.

Материалистическият мироглед прави хората действително слаби и страхливи. Те гледат на света през воал, а при

това искат да бъдат още и християни. И това по-специално изглежда на Мария Евгения деле Грацие като най-лошото в съществуването. Тя си казва приблизително следното: всичко е само вихреци се атоми, безразборно вихреци се атоми. Какво правят тези безразборно вихреци се атоми? Те се свиват на кълбо – след като са се концентрирали в мирови тела. След като са оставили растенията да пораснат, те концентрират хора и човешки мозъци и в тях възникват, чрез онова натрупване на атоми, идеали, именно идеали за красота, за всякакво велико-лепие, за всякаква божественост. Що за ужасно съществуване, си казва тя, когато атомите се вихрят, и то така, че заблуждават хората със съществуването на идеали. Измамено и излъгано е цялото мирово съществуване. – Така твърдят тъкмо тези, които не са прекалено страхливи да направят последните изводи от материалистично-механичния миросглед. Деле Грацие казва: ако поне този свят на безразборно вихреци се атоми би бил истинен, тогава ние в мислите си пред нас щяхме да виждаме безразборно вихреци се атоми. Така обаче безразборно вихреците се атоми още ни мамят, лъжат ни, като че ли на света има идеали.

Следователно, ако сме се научили да различаваме какви изводи трябва да си направи човешката духовна душевност, когато се отнася честно към материалистично-механичния миросглед, тогава отново ще имаме едно от основанията си да работим върху духовния миросглед.

На онези, които винаги казват, че имаме всичко, имаме нашите идеали, имаме това, което досега е донесло християнството, трябва да се отговори: не се ли е стигнало чрез това, което имаме, до мощния механично-материалистичен миросглед? Искате ли да продължите така? Тези, които желаят да разкрият ненужността на нашето движение, защото от различни страни се изтъква това или онова, те би трябвало да си припомнят, че механично-материалистичният миросглед е израснал въпреки действията на тези различни страни през вековете. Става дума именно за това, че човек се стреми да

разбере живота там, където той наистина се явява. Не е важно, какво си мислим, а това, че поглеждаме към фактите и се учим от фактите. Често съм споменавал, че веднъж в един град изнасях лекция за християнството от гледна точка на духовната наука. Там бяха и двама свещеници. След лекцията те дойдоха при мен и казаха: да, всичко това, което говорихте, е много хубаво, но така, както го изнасяте, го разбират само малко хора. По-правилно е, както ние излагаме нещата, защото е за всички хора. – На това не можах да отговоря нищо друго освен: извинете, но действително ли всички хора отиват при Вас? Това, че Вие вярвате, че е за всички хора, не то решава нещата, а това, което е в действителност. Вие няма да можете да отречете, че многобройни хора вече не идват при Вас. И при нас се говори за тях, защото те също трябва да намерят пътя към Христос. – Така се говори, когато не се избира удобният път, когато не просто се намира за добро собственото мнение, а когато човек се остави да бъде воден от фактите.

Затова и както можахте да видите вчера, не е достатъчно да се прочетат едно след друго изреченията на подобен труд, като този на Врангел, а те да се използват като отправна точка за нещата, които могат да се свържат с тях. Бих искал по този начин да ви дам пример – и това може да бъде направено по няколко начина – как могат да се обсъждат различни произведения в нашите групи и как това, което живее в нашата духовна наука, може ясно да изпъкне, като го измерваме по това, за което става дума в подобни брошури.

Следващата глава в брошурата на Врангел се нарича:

Образуване на понятията

Това, което заобикаля човека, е многообразно. Всяко нещо се различава от другото. Дори и ако няколко неща си съвпадат в някои от техните качества, т.е. предизвикват същите или все пак подобни сетивни впечатления, то те се различават поне по един атрибут: всяко нещо, което забелязвам чрез моите сетива, заема в момента определена част от

пространството.

За по-голяма прегледност на този многообразен свят човек обобщава подобни, т.е. притежаващи еднакви качества неща под общи наименования. За тези мисловно произведени понятия той образува думи. Също и еднакви или подобни качества, като напр. червено, твърдо, топло, горещо и т.н., той нарича с думи.

Тук г-н фон Врангел дава израз на образуването на понятия по начин, който е много популярен и много често се използва така. Човек си казва: аз виждам едно червено цвете, едно второ, едно трето червено цвете с определени форма и разположение на листенцата му и тъй като ги намирам еднакви, си образувам за всички тях заедно едно понятие. Следователно въпросното понятие би било образувано така, че от различното да извеждам общото. Например понятието «кон» е образувано чрез това, че по определен начин аз обобщавам известен брой животни, които имат известни прилики, в една единствена мисъл, в една единствена представа. По същия начин мога да направя с качества. Аз виждам нещо с определен цветен нюанс, нещо друго – с друг подобен цветен нюанс и си образувам понятието за цвета «червено».

Който иска да се занимае с тези трудни неща по-точно, трябва обаче да си зададе въпроса: дали това действително е пътят на образуване на понятията? Сега аз мога само да скицирам, иначе не бихме могли никога да преминем през това съчинение, тъй като всъщност от всяко нещо винаги може да се отправим към целия свят.

За онагледяване на това, как г-н фон Врангел представя образуването на понятията, искам да избира един геометричен пример.³ Нека да приемем, че сме видели различни неща в света и сме намерили един път нещо така ограничено, друг път нещо така ограничено, а трети път нещо така ограничено и

³ Тук очевидно е било демонстрирано на дъската; но чертежът не е запазен.

така безбройно пъти по-нататък. Тези толкова сходни помежду си ограничения ние ги виждаме често и сега бихме образували според дефиницията на г-н фон Врангел понятието «кръг». Но ние действително ли образуваме понятието кръг според така сходни едно на друго ограничения? Не, понятието кръг ние образуваме едва когато направим следното: тук има една точка, която е на известно разстояние от тази точка. Там има една точка, която отново е на същото разстояние от онази точка и там има пак една точка, която е на същото разстояние и така нататък. Аз търся всички точки, които имат същото разстояние от една определена точка. Когато ги свържа, получавам линия, която наричам кръг, а до понятието на кръга стигам, когато вече мога да кажа: кръгът е една линия, при която всички точки са еднакво отдалечени от централната точка. И сега вече имам една формула, която ме води към понятието. Вътрешната работа, вътрешното конструиране води в действителност към понятието. Право да говори за понятия има едва този, който разбира как да ги прави по този начин, и този, който разбира как отново да конструира по модела намиращото се навън в света. Понятието за кон ние няма да намерим чрез гледането на сто коне, за да открием еднаквото за тях, а ще намерим чрез това, да го конструираме по модела и след което във всеки кон ще открием конструираното по модела.

Този момент на активност, когато се образуват представи и когато се образуват понятия, се забравя често. И в тази глава е пропуснато да бъде взет под внимание моментът на вътрешната активност.

Следващата глава се нарича:

Представи за пространство и време

Осезанието във връзка със зрението генерира представата за пространството. Непосредственото изживяване на последователността от усещания ни води към представата за време. Пространство и време са мисловните форми, в които се формират представите ни за света извън нас, доколкото

ги възприемаме чрез нашите пет сетива.

Тази представа за движението, като изменение на положението на един предмет в пространството за определен период от време, е също и една първоначална, най-напред дадена чрез движението на собственото тяло, представа.

Когато предмети, които ние възприемаме чрез нашите сетива, предизвикват в рамките на известен период от време у нас същите сетивни впечатления, ние вече стигаме до представата за «съществуването», за просъществуването. Ако противно на това получените за същия предмет впечатления се променят, ние вече стигаме до представата за «случващото се».

Следователно по един чист начин, както се казва, г-н фон Врангел търси да добие представи относно понятията за пространство и време, за движение, съществуване и случване. Сега би било изключително интересно да се изследва как в тази глава въпреки това всичко е, бих казал, «лековато». Доста добре би било за много хора – не искам да кажа, тъкмо за вас, мои мили приятели, но за мнозина, – ако *те* биха помислили, че един много проникателен мъж, един отличен учен, образува подобни представи, че полага всички усилия да образува чрез тези прости понятия представи. Поне много от добросъвестността в размишленията може да се опознае по това. И то е важно, защото има толкова много хора, които въобще нямат потребността, преди да размишляват за всичко възможно, за Космоса, първо да си зададат въпрос: как ще стигна до простите представи за съществуване, случване и движение? По принцип това им е прекалено скучно на хората.

И така, едно задълбочаване би показало, че понятията, както ги образува г-н фон Врангел, всъщност са доста „лековати“. Така например г-н фон Врангел казва просто така: «Осезанието във връзка със зрението генерира представата за пространството.» Само си помислете, мили мои приятели, ако вие не си послужите с дъската за писане, за да начертаете един

кръг, а начертаете кръга във фантазията си, какво общо ще има с това осезанието, какво общо ще има с това зрението? Може ли спрямо това все още да се твърди: «Осезанието във връзка със зрението генерира представата за пространството»? Не може. Във всеки случай сега някой би могъл да възрази, че обаче преди във фантазията да може да се начертае един кръг, трябва да бъде придобита представата за пространство и че тя може да бъде получена тъкмо чрез осезанието във връзка със зрението. Да, но тук става дума да се помисли каква представа си образуваме ние в този момент, когато подхващаме нещо чрез осезанието. Ако си помислим, че сме надарени само с осезанието и че подхващаме нещо, така ние си образуваме представата: подхванатото е извън нас. Сега вземете същото това изречение: «Подхванатото е извън нас.» В «извън нас» лежи пространството, което означава, че когато опипваме един предмет, за да можем въобще да изпълним опипването, ние трябва да имаме вече пространството в нас. Това беше нещото, което довежда Кант до приемането, че пространството е преди всички външни опити, следователно също и преди опита на осезанието и зрението. И също така по отношение на времето, че то предхожда разнообразието от процеси във времето; че пространство и време са предварителните условия за сетивното възприятие.

По принцип една подобна глава върху пространство и време би могъл да напише само някой, който не само основно е изследвал Кант, но познава въобще и целия ход на философията. В противен случай по отношение на пространство и време винаги човек ще има „лековати“ понятия. Същото е и с другите понятия – тези за «съществуване» и за «случване». Там би могло лесно да бъде показано как понятието за съществуването въобще не би могло да го има, ако дефиницията, която г-н фон Врангел дава, би била вярна. Защото той казва: «Когато предмети, които ние възприемаме чрез нашите сетива, предизвикват в рамките на известен период от време у нас същите сетивни впечатления, ние вече стигаме до представата

за <съществуването>, за просъществуването. Ако противно на това получените за същия предмет впечатления се променят, ние вече стигаме до представата за <случващото се>». Също така би могло да се каже: когато видим, че се променят впечатленията от усещането за същия предмет, ние трябва да предположим, че тази промяна е „залепнала“ за едно съществуване, че се случва на едно съществуване. Също така ние бихме могли да твърдим, че съществуването бива разпознато едва по изменението. И който е искал да твърди, че до понятието за съществуването би могло да се стигне само когато в рамките на известно време бъдат предизвикани същите впечатления – помислете си само! – дълбоко греши. Защото ако желяехме да стигнем така до понятието за съществуването, тогава би било възможно ние въобще да не можем да стигнем до него. Не би имало въобще нищо, което да може да бъде свързано с понятието за съществуването.

Точно от тази глава «Представи за пространство и време» ще научим как с голяма проникателност и извънредно честна научност могат да бъдат намирани понятия, които са нестабилни на всички възможни места. Ако човек иска да си образува понятия, които да устоят донякъде пред живота, тогава те трябва да са така придобити, че по отношение на тяхната житейска стойност поне донякъде да са били проверени от нас.

Виждате ли, по тази причина аз казах, че бих се осмелил да ви говоря за последните сцени на «Фауст», само защото от повече от тридесет години отново и отново живея в последните сцени на «Фауст», опитвам се да изпробвам понятията в живота. Това е единственият път да се различават валидните понятия от невалидните; не логическо фантазиране, не научно теоретизиране, а опитът да се живее с понятията, да се изследва как те издържат на проверката на времето, като ги въвеждаме в живота и оставяме той да ни даде отговора, ето необходимия път. Това обаче предполага да сме склонни по всяко време не само да се отдаваме на логически въображения, а и да се

включим в живия поток на живота. Като следствие от същото ние преди всичко се учим да вярваме, че когато някой може да приведе мними логически доказателства за това или онова – често съм го споменавал, – по никакъв начин не означава, че те се отнасят за същността на въпросното нещо.

Следващата глава се нарича:

Принципът на причинността

Заложеният в основите на нашето мислене принцип на причинността ни принуждава да приемем, че ако нещо се случи, т.е. осъществи се промяна, това трябва да е задействано от причина. Цялото разумно мислене почива върху «аксиомата за достатъчната причина». Всеки предмет има причина, поради която е; всяка промяна на съществуващото се задейства от причина.

Тази аксиома не е емпирична, тя предхожда всеки опит. Да, тя го прави тепърва възможен, защото без изразената в нея предпоставка не е възможна проявата на свързано мислене.

Тук г-н фон Врангел застъпва за себе си гледната точка на така наречения принцип на причинността. Той казва: цялото разумно мислене трябва при всичко, което пристъпва към нас, да приеме, че за това има залегнала в основата причина. Човек може да е съгласен до известна степен с този принцип на причинността. Само ако иска да измери неговото значение за нашето изпълнено с живот разбиране за света, тогава като аргумент трябва да се приведат много, много по-фини понятия, отколкото този формален принцип на причинността.

Защото, виждате ли, за да могат да бъдат зададени причината или комплексът от причини за нещо, е необходимо много повече, отколкото, така да се каже, да бъде проследена нишката на причината и на въздействието. Какво всъщност означава принципът на причинността? Той казва: едно нещо има причина. Нещото, което рисувам тук [рисуноката не е запазена], има причина, тази причина също има от своя страна причина

и т.н. Така може да се продължи до извън началото на света, а същото е възможно да се направи и с въздействието. Сигурно това е един съвсем разумен принцип, но с него не можете да стигнете много далече. Защото ако например бъде потърсена причината на сина, със сигурност трябва да се потърсят причинни комплекси при бащата и майката, за да може след това да се каже, че това са причините за детето. И без съмнение наистина може да има подобни причини, които да остават без въздействие – именно когато жена и мъж нямат деца. Тогава причините наистина ги има, но те са без въздействие. При причината става дума именно за това, тя да не е само такава, а и да причинява нещо. Има разлика между «да е причина» и «причинява». Но в такива фини разлики не се впускат дори и философите в наше време. Който обаче приема сериозно нещата, трябва да се занимава с подобни разлики. В действителност не става дума за това, че има причини, а че те причиняват нещо. Все още не е необходимо понятията, които съществуват по такъв начин, да съответстват на действителността, но човек може да им се посвети с голяма фантазия.

Напълно различен от това е Гьотевият мироглед, който отива не до причините, а до прафеномените. Това е съвсем друго. Защото Гьоте връща нещо, което съществува като явление, т.е. като феномен на света – да кажем, че в призмата се показват известни цветове серии, – това той го връща обратно към прафеномена, към взаимодействието на материя и светлина или, ако вземем материята като представител на тъмното, на тъмнина и светлина. Точно така той се занимава с прафеномените на растението, на животното и така нататък. Това е мироглед, който се изправя пред фактите и не продължава просто логически да фантазира понятията по нишката на логиката, а групира фактите така, че те изразяват една истина.

Опитайте се да прочетете какво Гьоте е написал в статията си «Опитът като посредник между субекта и обекта» и също това, което можах да публикувам като допълнение към тази статия. И се опитайте също да прочетете какво съм казал

в моите въведения към Гьотевите природонаучни произведения в поредицата на Кюршнер «Немската национална литература». Тогава ще видите, че Гьотевото схващане за природата почива върху нещо съвсем различно от това на модерния учен естественик. Ние трябва да взимаме явленията и да ги групираме не така, както са в природата, а така, че да ни изкажат тайните си. От феномените да се намери прафеноменът, ето същественото.

Това исках вчера и да ви загатна, когато ви казах, че трябва да се навлезе във фактите. Какво мислят хора като нас за механично-материалистическия мироглед, не е толкова важно. Но може да се покаже как през 1872 година един техен представител застава пред събралите се в Лайпциг природоизследователи и казва: обясняването на всичко случващо се в природата с движенията на атоми е задачата на естествената наука. Чрез това се указва към един факт, все едно прафеномен на историческото ставане. Обясняването на историческото ставане с прафеномени се показва, когато се указва към това, което дю Боа-Реймон твърди, защото то е прафеномен в процеса на материалистично-механичния мироглед.

При такъв подход човек няма вече да се учи да мисли като в стъклена стая, а ще разсъждава така, че да се превърне в инструмент за фактите, които издават тайните си и тогава по мисленето му може да се пробва, дали това става действително в съответствие с фактите.

Наистина, не за да се хваля, а за да разкажа по възможност нещо собствено изживяно, желая да приведа следното. Предпочитам да говоря за изживени понятия, отколкото за каквито и да било измислени. Ако някой непременно иска да повярва, че това, което казвам сега, е изречено за хвалба, нека си вярва, но не е така.

Когато през осемдесетте години се опитах да представя мирогледа на Гьоте, от това, което се разкрива при вживяване, си казах: Гьоте трябва да е написал някога статия, която изразява най-интимното от неговия природонаучен възглед. И след

като отново бях конструирал по модела статията, си казах, че тя би трябвало да се е намирала най-малкото в главата на Гьоте. Това ще го откриете в моя увод към Гьотевите природонаучни произведения. Там вие ще намерите и конструираната отново по модела статия. След това отидох в архива на Гьоте и тогава открих там и статията точно така, както я бях конструирал. Следователно човек трябва да върви с фактите. Който търси мъдростта, той ще остави фактите да говорят. Във всеки случай това е по-неудобното, защото човек трябва да насочва вниманието си към фактите, а с мислите, които идват така, няма нужда да се занимаваме.

Следващата глава се нарича:

Приложение на представата за произвол върху околната среда

Тъй като нашето усещане е онова, от което изхождаме като непосредствено даденото при цялото мислене, ние преценяваме и това, към което се обръщаме като към външен свят, първоначално според каквото се случва у нас.

Ако бих ви прочел «Истина и наука», можех да ви покажа коя е правилната мисъл, кое е правилното схващане и как тук отново е налице едно „лековато“ мислене. Бих искал първо да знам как някога би имало математика, ако при всяко наше разсъждение бихме изхождали от усещанията си. Тогава ние никога не бихме могли да стигнем до математиката. Защото какво би трябвало да е нашето усещане при въпроса: колко голяма е сумата от квадратите на двата катета при правоъгълния триъгълник по отношение на квадрата на хипотенузата? Но Врангел смята: «Тъй като нашето усещане е онова, от което изхождаме като непосредствено даденото при цялото мислене, ние преценяваме и това, към което се обръщаме като към външен свят, първоначално според каквото се случва у нас.» – Не може да се направи кой знае какво с това изречение. Нека видим по-нататък:

Ние имаме съзнанието, че онези промени в околния свят, които сами създаваме осъзнато чрез движения на нашите крайници, биват предизвикани чрез вътрешни процеси, които наричаме волеви импулси. Затова безпристрастният човек и при други промени на околния свят първо предполага подобни причини, т.е. той приема, че и те биват причинени от волеви импулси от същества, подобни нему. Митологиите на всички народи са проявите на това антропоморфно оживяване на природата и вярата в духовни същности, която и сега още служи на мнозина за обяснение на много случващо се в околния свят, има същия произход. Най-сетне наблюдението на детето показва, че то приписва дори на безжизнените предмети воля, подобна на неговата. То се удря в масата и се кара на масата за това неприлично поведение.

Често съм ви казвал: детето се удря в масата и я бие, защото влага воля. То я осъжда като подобна нему, защото у себе си още не е развило представата за маса. Точно противоположен е случаят и от това объркване страда и следващата глава:

Наблюдение на равномерно протичащите явления

Затова ако първоначално много случващо се се обяснява от човека със свободните волеви импулси, то все пак всекидневното наблюдение му показва, че по отношение на някои явления може със сигурност да очаква редовно, познато му повторение. Той например знае, че слънцето, след като е залязло на запад, на следващия ден отново ще се появи на изток; че с това са свързани светлината и топлината. Той знае, че годишните времена влияят с редовното си протичане върху живота на растенията и т.н. Това знание прави човека способен да настройва действията си целесъобразно според него. Скоро той установява, че колкото по-точно наблюдава природата, толкова по-добре може да се постави в съзвучие с нея и толкова повече закономерности открива в нея.

Когато човек иска по този начин да обсъжда закономерностите в природата, тогава не трябва да се изпуска от внимание, че ние говорим по съвсем различни начини за подобни закономерности. Наблегнах на това в «Истина и наука». Да вземем един пример: аз се обличам сутрин, отивам до прозореца и виждам навън да преминава човек. Следващата сутрин отново се обличам, отново поглеждам през прозореца и човекът отново преминава навън. На третата сутрин се случва същото и на четвъртата – пак. Там виждам закономерност. Първото, което правя, е обличането, след това – отиването ми до прозореца; следващото е, че виждам там навън човека да минава. Забелязвам закономерност, защото процесите се повтарят. Следователно си създавам преценка и тя би трябвало да гласи: защото се обличам и защото поглеждам навън от прозореца, затова там навън преминава човекът. Ние, разбира се, не си правим подобни преценки, защото би било лудост. Но в други случаи изглежда така, като че ли го вършим; но и тогава не го правим в действителност. Но ние образуваме понятия и от тяхната вътрешна конструкция намираме, че в явленията се намира една вътрешна закономерност. И защото аз не мога да конструирам причинност между моето обличане, поглеждането през прозореца и това, което преминава там навън покрай него, аз и не признавам причинността. По-точните разсъждения в тази връзка ще намерите в «Истина и наука». Там вие ще попаднете на всички предпоставки, също и на представената от Дейвид Хюм, а именно че от повторенията ние можем да придобием нещо за закономерността на света.

Следващата глава се нарича:

Същност на цялата наука

Всъщност ето го и началото на цялата наука, която по същество се състои в това, фактите от опита да се обобщават нагледно, за да се извлекат от тях правила, които правят човека способен да знае предварително какво ще се случи. Затова всяка наука съдържа една описателна част, относно

нагледното обобщаване на фактите и една теоретична част, засягаща извеждането на правила от тези факти и подлежащите на извличане от тези правила заключения.

Гьоте е възразявал срещу подобни заключения: примерно необходимо ли му е било на един Галилей да види много явления, като клатещата се църковна лампа в катедралата в Пиза, за да стигне до закона си за свободното падане? Не, той е познал закона, след като е видял това явление. Там той му се е разкрил. Не от повторението на фактите, а от вътрешно изживяната им конструкция ние научаваме нещо за същността на нещата. Основна заблуда на по-новата теория на познанието е да се приема, че чрез обобщаване на фактите ние можем да получим нещо като природните закони. Това толкова очевидно противоречи на цялото действително придобиване на природните закони и въпреки всичко отново и отново се повтаря.

Следващата глава:

Астрономията, най-древната наука

Ако се огледаме в неизмеримата област на това, което възприемаме чрез нашите сетива, в нито една група от явления не намираме закономерността на случващото се толкова очебийно, толкова лесно за откриване и изразяване, както в мнимото движение на съзвездията. Затова е разбираемо, че астрономията е най-старата от всички основани на възприятията със сетивата науки.

Най-вече това е равномерното, повтарящо се ден след ден мнимо движение на съзвездията, което привлича внимателния зрител, стимулира го за наблюдение и го подтиква към образуване на нагледна представа. В безоблачните области на Предна Азия и Северна Африка външните условия са били особено благоприятни за изследване на небесните явления. Следващи непосредствените си сетивни впечатления, астрономите от древността са приели, че безбройните фиксирани звезди, които са оставали непроменени в тяхно-

то взаимно положение, са били закрепени към прозрачно, но твърдо небесно кълбо, в чийто център почива земята. Въртящото се равномерно около оста небесно кълбо давало нагледна представа за възприемания процес.

Следователно главата се нарича «Астрономията, най-древната наука». Сега всъщност би трябвало да се започне най-напред с това, каква е била най-древната астрономия. Защото преди всичко там се обръща внимание на това, че именно при най-древната астрономия не се е виждала регулярността, а волята на духовните същности, които задействат движенията. Авторът обаче има предвид само астрономията от днес и ѝ удря печата на най-древната наука. Понякога действително е необходимо да се проследи истината по неговия метод съвсем без грим, което означава да се проследи истината без украсяващ метод. И когато главата тук на страница 13 се нарича: «Астрономията, най-древната наука», аз – защото оставам при фактите и не се замислям – правя сравнение с това, което е записано на страница 3. Там се казва, «че според това, което съм завършил, съм астроном». Вероятно би могло да се окаже, че някой, който е математик или физиолог, би стигнал до други възгледи; следователно това, което стои на страница 3, не бива да се забравя. От голямо значение е, много повече да се обръща внимание на субективните мотиви при някой човек, отколкото това се прави обикновено; защото едва тези субективни мотиви изясняват най-често каквото трябва да се обясни. Но по отношение на субективните мотиви хората действително са много странни. Самите те гледат да си признават по възможност по-малко субективни мотиви. Аз вече често съм споменавал един господин, с когото се запознах и който казваше, че каквото и да прави, за него най-вече е важно сред всички неща да не предприема това, което желае да стори според личните си предпочитания, а точно онова, което най-малко им съответства, което обаче той би трябвало да разглежда като своя възложена му от духовния свят мисия. Не помагаше никакво

обяснение, че тогава би трябвало да счита и облизването на пръстите за своя духовна мисия, когато си казва: аз правя всичко според възложената ми от духовния свят мисия. Той обаче маскираше това, защото му харесваше повече, когато можеше да представи като строго чувство за дълг онова, което ужасно много обичаше да прави.

Следващата глава:

Равномерно движение

Когато говорим за равномерността в движението на един обект, тогава ние имаме предвид, че съответният предмет преминава за един и същи период от време едни и същи части от пространството.

Спомнете си лекцията за скоростта, която веднъж изнесох тук. [В този том.]

За да се намери обаче това, не е достатъчно само възприятието; човек трябва да бъде в състояние да измери както части от пространството, така и периоди от времето. Едва когато чрез измерване, т.е. чрез сравняване с една непроменлива, избрана като единица, величина от същия вид, можем да изразяваме както части от пространството, така и периоди от времето в числа, едва тогава може въз основа на опита да бъде доказана действителната равномерност на едно движение, така както и винаги еднаквото според величината въздействие на определена причина.

Тук започва да говори ерудираният учен. Необходимо е само малко да се огледате, какво желание прониква учените, за да се стремят те към обективност чрез това, да се измерва независещото от субективния човек и да има стремеж към прилагането на обективни мащаби. Най-обективно подобно нещо се случва, когато ние наистина измерваме. Затова за действителна се приема тази наука, която се придобива чрез измерване.

И поради това г-н фон Врангел говори в следващата глава за самото измерване.

Измерването

Всяка измервателна операция се основава на предпоставката, че избраната като единица мярка, например един метър, един грам, една секунда и т.н., е непроменлива. Ние не можем да докажем безусловно това за нашите мерки, но можем да бъдем сигурни, че измервателните ни операции са правилни в известни, познаваеми от нас граници. Нека само да бъде приложен за обяснение на казаното един нагледен пример: искаме да сравним дължината на два предмета и за тази цел ги измерваме със същия метър, при условие че той запазва дължината си. Ние обаче знаем, че всяко тяло се променя под влияние на температурата, влагата и т.н., следователно нашият метър може да се е удължил или скъсил. Без да познаваме големината на предполагаемото изменение, ние все пак сме основателно убедени, че за толкова кратко време изменението не може да е достигнало големината да кажем на 1 мм. Следователно ние имаме основание да бъдем сигурни, че при това измерване не сме допуснали никаква грешка, която при всеки отмерен метър да надвишава 1 мм. Чрез подобна измервателна операция ние сме получили един емпиричен факт – в нашия случай – съотношението на две дължини, – валиден за нас в подлежащите на определяне чрез критика граници на точността.

Това е една много хубава кратка глава, където се онагледява как чрез измерване най-напред може да се твърди нещо за съотношенията на величините.

Следващата глава:

Заложеният в часовниците принцип

Подобна е ситуацията с измерването на периодите от време. Служещите на тази цел инструменти, часовниците,

почиват в същността си на убеждението, че еднакви причини произвеждат еднакво въздействие. Древните хора са използвали за тази цел най-често водни часовници (клепсидри), при които изтичането на водата от един съд е било поставено при по възможност еднакви условия (водното ниво се поддържа на същата височина, тръбата за изтичане е с определена форма и т.н.) и от количеството на изтичащата вода се е заключавало за големината на периода от време. Нашите часовници с махало почиват върху възприятието, че скоростта на колебанието на махалото при иначе същите условия зависи от неговата дължина. Когато се положи грижа за това, тя да остане по възможност същата, съпротивленията да бъдат по възможност малки и силата, която ги преодолява, да действа равномерно, се постига именно равномерен ход на часовника. Има методи за проверка на този ход, при които може да се посочи точно, с колко в максимална степен часовникът в течение, напр. на един ден, се е придвижил прекалено много или прекалено малко.

Виждате ли, тази глава е толкова добра затова, защото в прости понятия човек може да осъзнае, как ние в живота като че ли съкращаваме. Лесно можем да разберем това, когато най-напред останем при старите часовници, при водните часовници. Приемете, че един мъж, който си е служел с воден часовник, би казал: за тази работа са ми били необходими три часа. – Какво означава това? Смятаме, че го разбира всеки човек. Но не се взима предвид, че това се осъществява при известни предпоставки. Защото съответният човек, ако би дал израз на фактите, би трябвало всъщност да каже: докато работех, от началото до края на моя труд изтече толкова и толкова вода. И така вместо винаги да твърдим: от началото до края на работата ми изтече толкова и толкова вода, ние сравняваме изтичането на водата с хода на слънцето и използваме едно съкращение, формулата: работих три часа. Тази формула ние тогава ще продължим да използваме. Вярваме, че възнамеряваме

нещо действително, но сме пропуснали една мисъл, а именно, че е изтекло толкова и толкова от водата. Имаме само втората мисъл като абривиатура. Но след като сме си дали възможността един подобен факт да бъде превърнат във формула, ние се отстраняваме от факта. И така, помислете само, че в живота ние не само събираме работа и формула, а че въобще говорим във формули, говорим наистина във формули. Само си помислете например какво означава: «да бъдеш прилежен». Ако се върнем към фактите, това е огромно количество от факти, които лежат в основата на формулата «да бъдеш прилежен». Видели сме много неща да се случват и сме ги сравнили с времето, в което те могат да станат и така ние говорим за това «да бъдеш прилежен». Безброй факти се съдържат в тези думи и често изговаряме подобни формули, без дори да ги отразяваме върху фактите.

Ако отново се върнем на самите тях, имаме потребността, да формулираме мислите по един изпълнен с живот начин, а не да се изразяваме в мъгляви, неясни формули. Веднъж слушах един професор да говори и той започна лекция върху история на литературата, като каза: когато се обърнем към Лесинг, бихме искали, за да разгледаме неговия стил, най-напред да се запитаме как Лесинг е имал навика да мисли за света, какъв е бил начинът му на работа, как е смятал да го прилага и тъй нататък. И след като в продължение на един час той задаваше така въпроси, каза: мои господа, заведох ви в гора от въпросителни! И сега си представете «гора от въпросителни», представете си, че искате да се разходите в тази гора от въпросителни; помислете си за чувството! И така, от този мъж чух и сентенцията, че тези или онези хора се впускат в «огнена баня». При това трябваше да се замисля как ли ще изглеждат хората, след като се впуснат в една такава огнена баня. Често срещаме хора, които не забелязват колко са се отдалечили от действителността. Ако се задълбочим в техните думи, в техните представи за думите и се опитаме да си изясним, какво означават думите им, ще намерим, че всичко се разлива на все-

възможни посоки и се отнася от вятъра, защото в действителност това, което се говори така, въобще не е възможно. Следователно от тези проникателни глави вие можете да научите доста много относно «Измерването» и относно «Заложеният в часовниците принцип», действително да научите доста много.

И така, аз не бих се решил да кажа със сигурност кога мога да продължа обсъждането и на следващите глави от тази кратка брошура. Днес бих искал само да отбележа, че се разбира от само себе си защо исках единствено да изтъкна примери и че това естествено може да бъде направено по стотици начини. Но когато вършим нещо подобно, ще постигнем факта, че няма да сме капсуловани с нашето духовно-научно движение, а ще изтеглим конците действително към целия свят. Тъй като най-лошото, мои мили приятели, би било въобще, ако ние се капсуловаме.

Аз обърнах внимание на това, че мисленето е от особена важност и значимост и затова е наложително някои неща, които застанаха през последните седмици пред нашите души, да приемаме така, че да се замислим върху това, а не да ги разбираме по най-едностранчивия начин и така да искаме да ги осъществяваме в живота. Когато например започна да се говори за «мистичната чудноватост», това се случи с право. Но ако сега отново се мисли, че не бива повече да се приказва за духовни преживявания, това би се оказало най-голямата глупост. Ако духовните преживявания са истина, те са и реалности. И тук важното е, че те са истинни и че ние оставаме в рамките на духовните граници. От значение е да не изпадаме от едната крайност в другата. От по-голяма важност е, че ние действително се опитваме не само да приемаме духовната наука като такава, а и да осъзнаем, че духовната наука трябва да бъде поставена в структурата на света.

Със сигурност би било погрешно, ако сега се повярва, че в групите не бива да се занимаваме повече с духовната наука, а да се четат само още подобни брошури. Това също би било от своя страна отново едно неправилно тълкуване. Трябва да

се помисли върху това, какво имах предвид. Но голямото зло, за което загатнах, а именно, че много хора вместо да слушат, правят записки, се възпрепятства тъкмо когато ние слушаме, а не водим записки. Защото, ако при воденето на записки се получат само такива неща, каквито действително се случват при прочитането на записки от лекции и вярваме, че наистина се нуждаем от подобни записки от лекции, да, мои мили приятели, тогава трябва да кажа: ние първо показваме, че на това, което е излязло от печат, отдаваме малко значение, защото всъщност действително има богат материал, който вече е отпечатан; и второ, въобще не е необходимо винаги да преследваме най-новото. Това е едно своеобразие, възприето от хората благодарение на журналистиката и ние не бива да го култивираме у нас. Задълбоченото внимателно изчитане и работа върху това, което вече е налично, е нещо съществено и значимо и ние няма да си разваляме точното слушане чрез воденето на записки, а ще изпитваме копнеж да слушаме точно. Тъй като при драскулките на записките рядко се получава нещо по-различно от разваляне на концентрацията, която бихме могли да развием при вслушването. Затова вярвам, че тези сред нас, които искат да работят в групите, ще намерят възможност, ако вярват, че нямат материал, все пак да получат подобни материали. Така те няма повече да се нуждаят да дърпат всеки, който е записвал драскулки, за да получат записки от лекции, само и само за да могат винаги в групите да четат най-новото. Действително става дума за сериозността, а че в тази посока не е работено напълно сериозно, създаде много явления, макар и косвени, от които ние всъщност боледуваме.

И така, мои мили приятели, още не знам точно, но ако стане отново възможно, вероятно в събота ще продължа обсъждането на отличната, проникателна брошура на г-н фон Врангел, която избрах, защото е написана от един учен и има положително, а не отрицателно съдържание.

ТРЕТА ЛЕКЦИЯ

Дорнах, 2 октомври 1915 г.

И така, днес ние ще продължим нашето обсъждане на брошурата «Наука и теософия» от Ф. фон Врангел. Преди това бих искал да повтора накратко най-важните мисли, които се отнасяха до различните глави досега.

Най-напред бих желал да отбележа защо при нашето разглеждане биха могли да бъдат от значение тъкмо гледните точки на тази брошура. Аз вече казах, че в настоящето ние живеем изправени пред условия на живот, можещи да поставят стъпващия на основата на духовната наука в положението да я брани от всевъзможни нападки, на които тя е подложена. И така, в нашето настояще отбраната ще се налага по-специално тогава, когато неодобренията идват от страна на науката, и то по причина, че тя, която се е развивала от три до четири века в определена форма, с известно право може да претендира, че обосновава миросгледите и тя действително прави това. Следователно като духовен учен човек може да чуе: да, ако духовната наука няма какво да каже срещу възраженията на науката, се оказва, че тя е зле обоснована; защото който днес иска да застъпва даден миросглед, трябва да може да го брани от възраженията на същата тази наука. Оттук следва и е особено важно, когато един учен излезе и се занимава с тези неща, да се вземе под внимание това, което той има да каже относно отношението на истинския научен начин на мислене относно теософските, въобще относно духовните учения.

Досегашните разглеждания ви показаха, че е възможно да се окаже особено важно, когато за духовните учения бъде казана добра дума тъкмо от гледна точка, която е обусловена от съзнание, преминало през астрономическото и подобно научно изследване. Аз обърнах внимание върху това как един типичен представител на по-модерния миросглед, Дю Боа-Реймон, изтъква тъкмо така наречената глава на Лаплас, астроно-

мическото познание на света. Показах какво си представя модерният човек под главата на Лаплас, под астрономическото познание на света. Затова е необходимо да се разкрие доколко от подобни астрономически представи може да бъде изграден всеобхватен мироглед.

След това поясних колко е важно в тази брошура да се посочи, че от теоретичния материализъм, от теоретичното материалистично-механично схващане за света все пак по необходимост постепенно би трябвало да последва практическият материализъм. После показах как би следвало от тази гледна точка да стои и духовната наука, макар че и в нашето настояще често бива повдигано възражението, че теоретичните привърженици на материалистично-механичното схващане за света съвсем не оспорват валидността на идеалните, етичните мотиви, а дори напротив – застават на тяхна страна.

След това ние видяхме в брошурата да се обяснява по красив начин каква представа за света се дава като резултат на онзи, който иска да застъпва само гледната точка на механично-материалистичния мироглед. Тази представа за света аз, така да се каже, я нарисувах и по-специално подчертах – което се изтъква и в брошурата, – че онзи, който вижда механично-материалистичната представа за света като всеобхватна, може да види вътрешните преживявания, които се разиграват в съзнанието на човека, не много по-различно от другите природни процеси, следователно като явления, придружаващи механично-материалистическите процеси и че в резултат на това, когато се създаде подобна механично-материалистическа представа за света, не може повече да става дума за продължаване на живота на едно душевно ядро след смъртта.

След това в брошурата се преминава към проверка на това основно положение. По-специално се указва каква е връзката на свободата и нравствеността с механично-материалистичните основни представи; как понятието за свобода и отговорност не може да бъде задържано, ако изцяло застане на страната на материалистично-механичното схващане за света

и как от това възниква същинският миров въпрос или мировата загадка, а именно, че е необходимо да придобием една подобна представа за света, в рамките на която могат да намерят място представите за свободата и за отговорността.

После се указва как едва постепенно се стига до представата на една сякаш разпростряла се като мрежа над всички явления обща закономерност и също как е невъзможно някога да се обори емпирично свободата на волята, защото, както видяхме, не може дори да се помисли, че тя може когато и да е да бъде вплетена в тази мрежа от материалистично-механични процеси така, както би трябвало да бъде, ако човек би признал тъкмо само тази представа за света.

След това в едно теоретично познавателно изложение се показва как човекът влиза във връзка с външния свят чрез своите сетива; как би могъл да си изясни образуването на понятията, на представите, образуването на представите за пространство и време. Указва се също как принципът на причинността би трябвало да бъде общ принцип на мирогледа, как обаче мирогледът настъпва само постепенно, защото първоначално се е изхожда от това, че в нещата би трябвало да има подобни реални мотиви, каквито съществуват в самите хора; така че следователно развитието би показало как първоначално човекът не тръгва от една механична каузалност, а всъщност най-напред си пробива път до механично-материалистичния възглед, като изхожда от едно друго схващане за връзката на явленията.

После се указва как от сега нататък в по-ново време научното разглеждане се опитва да стигне до обективност. И тук вече се разглежда по-специално важният принцип на материалистично-механичната наука, а именно принципът на измерването, и веднага ще видим как този принцип продължава да има последствия дори за най-сложните части на съвременната наука.

Сега настоятелно бих искал да ви обърна вниманието по-специално към това, което се съдържа в книжката относно-

но измерването. Действително бих желал да ви помоля да я използвате като възможност за установяване на връзка, за да усвоите както трябва характера на модерната научност тъкмо чрез това разглеждане на измерването. И така ние видяхме как принципът на измерването намира тогава своето приложение в заложения в основата на часовниците принцип. Бих искал да направя още няколко бележки тъкмо върху принципа на измерването, за да ви покажа как бихте могли да използвате тази глава от труда на Врангел «Наука и теософия» като своето рода лайтмотив, за да стъпите върху това, което можете да намерите в различните разглеждания относно модерната научност, тъкмо по отношение на характера, който се изисква понастоящем от действителната научност.

Ние видяхме каква е същността на измерването и намерихме също указанието към това как измерването внася в известна степен своего рода несигурност въпреки цялата обективност на разглеждането, върху което се разпростира измерването. Към тази несигурност можем да насочим вниманието си много лесно, като кажем следното: ако вземем простото измерване, измерването на дължини или пространства, ние поставяме в основата му мащаб. Ако трябва да измерим дължина, трябва да направим това така, че да определим съотношението ѝ към мащаба. Дължината трябва да бъде дадена в сетивния свят и нашият мащаб трябва да бъде реализиран именно в сетивния свят. Сега вие ще намерите в съчинението една забележка, която обръща внимание, че там влиза нещо, което прави измерването несигурно. А то всъщност почива върху това, че нещо се сравнява с мащаба; сравнява се колко често самият този мащаб се съдържа в това, което подлежи на измерване.

Сега обаче от едно леко нагриване например се получава така, че топлината разширява мащаба. Нека следователно приемем, че той би се затоплил и вследствие на това би се удължил с една частица. Разбира се – тъй като измерваме в помещение с приблизително равномерна топлина, в противен

случай би трябвало да разгледаме други усложнения, – това би удължило подлежащото на измерване в същото съотношение като мащаба. Ако обаче мащабът и подлежащото на измерване нещо се състоят от такива материи, които не се удължават еднакво силно, така че мащабът се удължава повече или по-малко от това, което подлежи на измерване, тогава вече имаме работа с неточности в измерването.

Следователно можем да изтъкнем две неща. Едното е: разглеждането става независимо от нашата субективност, от наблюдателя. Ние сравняваме подлежащото на измерване с мащаба, което означава, че сравняваме обективното с обективното. И така върху това почива доста модерна научност и всъщност в това се намира изразен и един идеал на модерната научност. Другото е, когато разглеждаме нещата около нас просто само според нашата субективност. Необходимо е например единствено следното. Представете си, имате пред себе си съд с вода; сега поставете едната си ръка в близост до печката, а другата ръка дръжте вътре в ледохранилище; след това потопете двете ръце във водата. Във всяка една от тях вие ще имате съвсем различно чувство, въпреки че водата е с еднаква температура. За затоплената ръка водата ще изглежда студена, за студената тя въобще няма да изглежда студена. Така субективното се разпростира върху всичко обективно. Това е само един грубоват пример, но по него може да се види как винаги в основата на всяко разглеждане се намира субективното. Измерването освобождава съдържанието от субекта, от наблюдателя. Оттук произтича една обективна, освободена от субективното истина, едно познание. Това е важно. И защото в по-ново време човек винаги по отношение на представата си за света се домогва все повече до това, да стане независим от субективното, то измерването се превръща в своего рода идеал.

Вижте, това измерване става толкова обективно, защото мащабът е независим от нас, тъй като ние се изключваме и на наше място вкарваме мащаба. Тези, които си спомнят за мои-

те лекции в Берлин за различните гледни точки, които човек може да заеме спрямо света, ще видят, че и в основата на самата духовна наука е заложено подобно нещо. Там аз казах: докато човек е стъпил на основата на външната действителност, той се изправя срещу света и си създава представа за света. Щом обаче той пристъпи в духовния свят, трябва всъщност да приема подлежащото на разглеждане от различни гледни точки – но сега гледната точка се разбира духовно. Аз приведох дванадесет гледни точки и едва когато човек заеме тези дванадесет гледни точки, винаги една от тях коригира другата. По този начин и човек става до известна степен независим от субективността.

От това вие виждате как науката и духовната наука се направляват взаимно, как към заложеното като необходим мотив за развитието в науката, обективността, трябва да се стреми и духовният учен, но във всеки случай не чрез изтъкването на всички дванадесет гледни точки. Дванадесетте различни гледни точки се коригират една друга. Така измерването представлява освобождаване от субективността. От друга страна, указва се как и при измерването точността може да бъде постигната само в рамките на известни граници, а се указва към това и от фон Врангел в следващата глава:

Граница на грешките при измерването

И при измерването на времето, както и при измерването на дължината, може да се посочи границата на точността, по-правилно – границата на грешката. В рамките на тези граници придобитият факт е обективно правилен, но той никога не достига безгрешна правилност.

По това всички взети от сетивните възприятия факти се различават от интуитивните истини на мисленето, като формалните закони на логиката и всички истини на математиката.

Представяйки с право измерването като онова средство,

което, когато се вземе под внимание границата на грешката, дава известна точност по отношение на една представа за света, в същото време се указва и към това, как тази точност, която може да бъде постигната по отношение на външния сетивен свят, никога не може да бъде безгрешна правилност. Тя също така никога не може да даде същия вид истина, която съществува в така наречените интуитивни истини на мисленето, във формалните закони на логиката и в истините на математиката.

Следващата глава продължава по-нататък изложението на това, което вече казах:

Абсолютна валидност на логическите и математическите истини

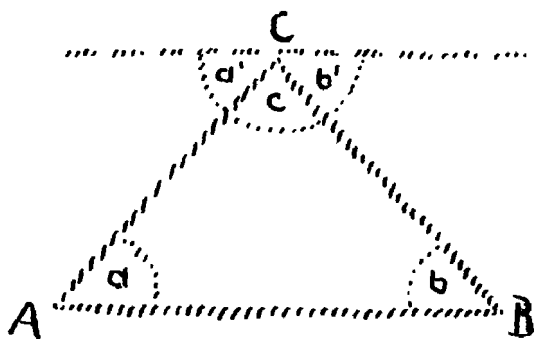
Логическата истина, например: една част е по-малка от цялото,

това е една математическа истина. Не може с абсолютно същата сигурност да се каже колко пъти една част се съдържа в тази линия [вероятно на дъската е била посочена една линия],

или: когато две неща са еднакви с едно трето, те са еднакви и помежду си, не подлежи на ограничение;

това са абсолютни истини; те обаче и не биват придобити чрез външно възприятие, а чрез мисленето,

всеки човек със здрав разсъдък разбира своята неотложна необходимост. Така е и в математиката; когато сме се разбрали за известни основни положения, всички останали теореми в математиката следват с неотложна необходимост без всякакво ограничение. Щом сме се разбрали например относно това, кое се нарича права линия, какво е прав ъгъл, кое се нарича паралелизъм, от това с абсолютна сигурност следват теоремите на геометрията.

Необходимо е да се разбираме за тези неща. Трябва да сме единопдушни за това, какво е прав ъгъл, какво е права линия, кое се нарича паралелизъм. Щом сме се уточнили за това, че успоредните линии са тези, които във всички точки, намиращи се отвесно една върху друга, са отдалечени на еднакво разстояние една от друга, или сме се разбрали за това, че успоредните линии са тези, които, колкото и да бъдат удължавани, никога не се пресичат, тогава успоредните линии могат да бъдат използвани, за да се разберат други теореми в математиката. Сега искам да се свържа с нещо, привидно доста отдалечено.

Нека приемем, че тук имаме един триъгълник: често сме говорили, че трите ъгъла на един триъгълник са заедно 180 градуса. И така, какво са 180 градуса? 180 градуса са това, когато си представите тук една точка и една права линия, изтеглена през тази точка. 180 градуса съдържа дъгата около тази точка, която е полукръг. Следователно тези три ъгъла а, b, c би трябвало да се разположат така, че когато бъдат събрани ветрилообразно, да се получи права линия. Това много лесно може да бъде онагледено, когато тук през точка C бъде начертана успоредната на правата AB. Тогава, когато вече веднъж сме се разбрали за успоредната, се получава, че ъгълът а' трябва да бъде равен на този ъгъл а и ъгълът b' трябва да бъде равен на b. Сега трите ъгъла лежат ветрилообразно един

до друг и образуват 180 градуса. Би трябвало да въведе още междинни звена, но ще видите как истината, че трите ъгъла на един триъгълник възлизат заедно на 180 градуса, е изградена върху това. Което означава, че има известни основни истини на математиката, получени от самостоятелно задействащото се мислене, за които трябва да сме се разбрали и от които тогава следва цялата математика.

Един човек, който има способността да следва привеждането на доказателства, е също толкова убеден във вечната валидност на логическия извод, колкото и в своето собствено съществуване.

Никога не може да има съмнение в това, че ъглите на един триъгълник заедно възлизат на 180 градуса. За онези уважаеми приятели, които знаят нещо в тази връзка, подчертавам, че не говорим за пространствена геометрия, която застава на друга гледна точка, това би ни довело днес прекалено далече.

Науката за пространството (геометрията) определя известни отношения между повърхностните съдържания и техните линейни измерения, както и между части от пространството и съответните линейни величини.

Това е най-простата представа. Защото ако начертаете правоъгълник, площта му е тази, която щриховам. Ако назовете дължината на основната линия a , тази линия – b , ще получите площта, когато умножите a с b ; което означава, че получавате площта от линейна величина и линейна величина.

Тези отношения бяха открити от мислителите чрез интуиция, свързана логично с вече известни истини (в това се състои математическото доказателство). Неговата правилност не се проверява чрез опит, а се разпознава непосредствено чрез съзерцаване.

Много е важно да допуснете следното нещо: как в тази връзка математическото привеждане на доказателства и математическото познаване се различават въобще от цялото познание, основаващо се върху външни сетивни предмети. Човек никога не може да има последното, без да пристъпи към външния сетивен предмет. Следователно трябва да се отчете цялата неточност, която се взима под внимание тук. Обаче когато искате да приведете доказателство, въобще не е необходимо да чертаете математически образувания, те просто се получават от автоматичното мислене. Чертането е само едно онагледяване за ленивото мислене, което не желае да работи в самото себе си. Но по същество би могло да се мисли, че човек е в състояние да се занимава с математика във вътрешното представяне без каквото и да било онагледяване.

Никога не бива да се пропуска тази дълбока, принципна разлика между факти, взети от опита, които показват вследствие на ограничеността на нашите сетива винаги източници на грешки, и логическите, респ. математически истини, които имат абсолютна валидност за нас, хората, щом като са били разпознати като правилни основните положения.

Ако сега от един произволен емпиричен факт изведем чрез верига математически или логически теореми едно заключение, то това последното е правилно само в рамките на ограничението, при което е бил наблюдаван онзи емпиричен факт; само при това ограничение полученият краен резултат може да бъде приет като научно доказан емпиричен факт; но това често се пропуска.

Подобни емпирични факти могат да доведат в прилагането им при явления на сетивния свят до правилни практически и също така теоретични резултати. И често те достигат до такава висока степен на вероятност, че тя ни се струва равностойна на увереността, но теоретично познавателно това не е така.

Следващата глава се нарича:

Всички природни закони са взети от опита, затова имат само условна валидност

Когато говорим за природни закони, според които при наличието на известни условия по необходимост настъпват известни явления или – казано другояче – известни причини имат по необходимост определени въздействия, то тези закони са взети от опита и затова са доказуеми като правилни само в рамките на известни граници на точността.

Бихме искали да обясним това с няколко примера: астрономът казва, че земята се върти с равномерна скорост около оста си; но какво има той предвид с това?

Следователно могат вътрешно да се разпознават известни математически истини, но че земята се върти около своята ос, не може да се разпознае вътрешно. Но всъщност какво има предвид астрономът с това?

Най-напред то означава: «Ние имаме сериозни причини, за да приемем, че мнимото всекидневно завъртане на звездното небе е оптична измама и се предизвиква вследствие на завъртането на земното кълбо около оста му; продължителността на едно подобно завъртане ние наричаме <звезден ден>. За да измерим продължителността на един звезден ден (следователно едно завъртане на земята около оста ѝ), трябва да го сравним с времетраенето, което приемаме като непроменливо. Като подобна времева единица ние избираме продължителността на колебание на свързано с часовник махало с определена дължина. Опитът ни показва, че колкото по-добре са изпълнени условията, за да се осигури равномерен ход на часовника и колкото по-точно ние извършваме наблюденията на звездите, според които се определя продължителността на едно завъртане на земята, толкова по-непроменливо се оказва съотношението между

броя на колебанията на махалото и броя на завъртанията на земята. При сегашното ниво на техниката въртенето на земята се оказва равномерно в рамките на възможните граници на грешки, които могат да достигнат само малка частица от секундата. Не можем да отстояваме абсолютната еднообразност, да, имаме причини да се съмняваме в това.»

Няма нужда да се спираме сега на последното изречение; то може да бъде предмет на едно по-късно разглеждане.

Какво всъщност се намира на наше разположение за външно наблюдение? От една страна, явлението, което имаме като ден и нощ на земята, а по-нататък е сравнението с колебанията на часовник с махало. И тъй като от други предпоставки намираме, че махалото се люлее равномерно, като равномерното му колебание може да бъде сравнено с това, което се възприема по отношение на земята, от това следва да се направи изводът, че и земята се върти равномерно около своята ос. Друго обяснение се дава по отношение на химията в следващата глава.

Химически закони

Подобно е с химията. Цялата сграда на тази наука почива върху изречението: химическите връзки могат да се осъществяват само в съвсем определени теглови количества на техните неразложими съставни части,

като пример в тази връзка се посочва в една бележка под черта: «Например една пространствена единица (да кажем един литър) кислород се свързва само с две пространствени единици водород във вода.» Следователно един атом кислород се свързва с два атома водород в една молекула вода. Често съм говорил за това съединение на кислорода с водорода във вода. В бележката под черта се казва по-нататък: «Тъй като един атом кислород е 16 пъти по-тежък от един атом водород, може също да се каже: една теглова единица водород се свързва с

8 теглови единици кислород в 9 теглови единици вода. Ако в сместа кислородът е повече от 8 пъти тегловото количество водород, излишъкът остава като <свободен> (несвързан) кислород; ако противно на това кислородът е по-малко, излишният водород остава несвързан.» Следователно кислородът се свързва с водорода във вода само в това съвсем определено съотношение; във водата те се намират в тези съотношения. Те не могат да се свързват по друг начин.

...или технически изразено: елементите образуват химически връзки само в цели кратни на теглата на техните атоми.

В това изречение се крие сега цялата хипотеза на атома. Това, което е изложено тук, е правилно за цялото сетивно съзерцаване, за наблюдението на теглови количества и пространствени съотношения. Но ако се приеме, че кислородът и водородът се състоят от най-малки частици, неделими повече атоми, тогава трябва да се допусне, че същото известно съотношение съществува и между атомите. И тъй като ние не можем повече да делим атомите, когато кислородът се свързва с водорода, а именно една най-малка част от единия елемент се свързва с две най-малки части от другия, съществува същото теглово съотношение. Ако вземем атомното тегло на кислорода и атомното тегло на водорода, се получава теглово съотношение, което означава, че един атом кислород се свързва с два атома водород, при което кислородният атом е осем пъти по-тежък. Цялото кратко на атомното тегло влиза във връзката. Какво трябва да се направи, за да се стигне до нещо такова? Трябва да се извърши преценка, а това също е измерване. И така, стига се до сетивните факти и от резултата на преценката се получава законът, че отделните субстанции не могат да се свързват по произволен начин, а в съвсем определено съотношение.

Емпиричните факти, от които е изведен този закон обаче

не са никога съвсем точни (защото цялото преценяване и измерване е свързано с грешки на наблюдението); ако въпреки всичко законът изразява нещо абсолютно, би трябвало с това да се каже следното: колкото по-точно са конструирани използваните за химическия анализ апарати, колкото по-акуратни са методите за разлагане на сложните съединения в неразложими елементи, толкова по-добре съставът на веществото от елементи може да се представи чрез комбинацията от кратни на съответните атомни тегла на тези елементи. Тъй като химикът съзнава възможните граници на грешки на неговите измервателни операции, то той знае, дали крайният резултат от анализа му съвпада с горния закон в рамките на тези граници на грешки или не. Ако открие по-голямо отклонение, то междувременно той е толкова убеден в правилността на закона, че за да обясни намереното отклонение приема присъствието на един все още неизвестен елемент или търси незабелязан източник на грешката. Така той смята закона на практика за абсолютно правилен, въпреки че теоретично съзнава обусловеността на този емпиричен закон.

Това означава: ако от други емпирични факти бъде открито, че два, три елемента се свързват при известно съотношение и ако в субстанциите, в които те се намират, бъде открито друго съотношение, би трябвало да се приеме, че вътре има още нещо друго.

Другата глава се нарича:

Физически закони

Когато физиката извежда закона за запазване на енергията, с това се има предвид следното: ако преобразуваме определено количество енергия на движението в топлина и сравним числата, които изразяват количеството енергия на движението в техните единици и количеството на възникналата при това топлина в калории (топлинни едини-

ци), ние получаваме еднократно число, коефициент, който се нарича «механичен еквивалент на топлината»; колкото по-точни стават изследванията, толкова по-добре се постига преобразуването на цялото движение в измерима топлина и толкова по-точно съвпадат помежду си получените при различните опити коефициенти. Това е действителният резултат от опита.

Тук ние имаме пред нас в едно-единствено изречение цялата физическа теория. Какво води до нея, може да бъде доказано още със съвсем простия факт, че когато прекараме пръста си по една повърхност, тя се затопля. Това вие можете да проверите сами. Тази енергия, енергията на собствените мускули, която прилагате там, най-напред не е топлина; но се появява топлина и се губи енергия. Какво се е случило там? Вашата енергия се е преобразувала в топлина. Ако например се натисне тук, възниква известно количество топлина; ако се приложи друга енергия, възниква и топлина. Би могло да се повярва, че тя възниква неправилно, но това не е така. Въпросът какво е съотношението между прилагането на енергия и топлината, която възниква от това, е бил предмет на важни изследвания. През 1842 година Юлиус Роберт Майер – към когото неговите колеги по онова време са се отнасяли доста зле, въпреки че днес се смята за научна величина от първа степен – първи обръща внимание на това, че отношението между енергията и възникващата от нея топлина е нещо постоянно. Той също се опитва да даде коефициента. В труда му, написан през 1842 година, коефициентът все още се посочва неточно. По-късно учените успяват чрез изследванията си да определят и посочат точното число. Хелмхолц, който спори за първенството на откритието, стига дори до това да доказва, че един подобен коефициент дава постоянното съотношение между изразходваната енергия и възникналата от това топлина. Еднакво многото енергия предизвиква еднакво много топлина и коефициентът, който съществува между топлината и изразходваната енергия,

е толкова постоянен, колкото съотношението спрямо константите е постоянно. Това се нарича «механичен еквивалент на топлината». Така се получава един физически закон.

Физикът излиза извън този опит, когато замества винаги отклоняващите се един от друг резултати от наблюдението чрез проста обща формула. Той има право на това, докато съзнава условията, при които формулата е валидна.

Една формула възниква още и щом кажа: когато енергия бъде преобразувана в топлина, съществува известно съотношение между енергия и топлина. Но дори и да са толкова много случаите, които са изследвани, тези, които ще бъдат изследвани вдругиден, все още не са изследвани днес. И така, ако физикът в подобна връзка изрази една формула, той трябва да съзнава какъв обем на валидност може да има подобна формула.

По аналогичен начин от всички природни закони може да се докаже, че в тяхното опростяване те излизат извън опита.

Така че всъщност се излиза извън опита, когато не се остане при описанието на отделния случай.

Следващата глава искаме сега да разгледаме по отношение на целостта на нейната тенденция; тя се казва:

Познанието напредва от простото към сложното

Явленията на сетивния свят, както те пристъпват срещу нас, са така заплетени, че за да проникне до същността на тяхната връзка, човек е принуден да ограничи най-напред своето внимание върху най-простото и едва тогава, стъпка по стъпка, да разширява областта на познатото. Мнимото, равномерно, кръгообразно движение на небесните тела предлага в своята простота възможността да приложи абсолютните истини на математиката върху емпиричните факти на наблюдението и чрез това да предвиди математически

бъдещи събития.

За бъдещите лунни или слънчеви затъмнения вече говорих последния път, а то почива върху това, че небесните тела са били наблюдавани, техните движения са били обхванати във формули и след това в тези формули са били полагани известни величини. По такъв начин се получава възможността да се посочи денят, в който, да кажем, през 1950 година ще има слънчево затъмнение.

Тази увенчана с успех дейност развива способността да представя нагледно големи групи от явления в ясна, общо-валидна, математическа форма. В геоцентричната мирова система понятието на закономерното природно явление получава великолепен израз. Около почиващата в центъра на света земя се върти с неизменна равномерност кристално светлото небесно кълбо с безбройните, захванати към него звезди. Само седем небесни тела: слънцето, луната и видимите с просто око пет планети имат своето собствено движение, за чиято нагледна представа са привлечени на помощ различни комбинации от кръгови движения. В крайна сметка се получава целесъобразната, но сложна, така наречена Птолемеева мирова система с нейните цикли и епицикли.

Предишната мирова система е била геоцентрична, като се е приемало, че земята стои в центъра на света и другите звезди някак си се въртят около нея и така е било наблюдавано как се представя световното задвижване. Там движенията също са могли да бъдат изчислени математически. Няма значение, че е имало представа за света, която днес вече не важи за астрономите.

С нарастващата точност на наблюденията и разширението на знанията нарастват трудностите, за да могат фактите от

наблюдението да бъдат представяни точно математически по този начин, докато накрая най-дръзката и с най-тежки последици от всички научни хипотези, Коперниковата, решава трудностите.

Това става така; но днес условията са вече съществено различни. Било е прието, че земята стои в центъра, звездното небе се движи наоколо, планетите имат собствено движение. Приемало се, че една подобна планета се движи в кръг, като самият той също се движи в кръг. В епицикли трябвало човек да си представя това. Налагало се е той да има доста сложно разбиране за пространството, което усложнявало целия мироглед. Тогава в човешкото мислене навлиза един принцип, който допринася съществено за налагането на Коперниковия мироглед. Това е принципът, който никога не е бил привездан по-често, отколкото тогава: природата прави всичко по най-простия начин. Но това, се казвало тогава, тя не осъществява по най-простия начин. И там бил Коперник, който просто преобърнал нещата. Той казал: нека да пробваме да поставим слънцето в центъра и другите небесни тела да се въртят около него. И така се получила друга астрономическа представа за света, коперниковата. Вече съм ви казвал, че едва през 1822 година църквата е позволила на католиците да вярват в тази система.

Земята, унижена от състоянието ѝ на покой в центъра на света в спътник на слънцето, обикалящ с бясна скорост в кръг около него, също като другите планети, при това въртяща се като вретено около оста си – това е една представа, която до такава степен противоречала на сетивната илюзия и на учението на църквата, че стремежът ѝ да задуши в зародиш еретическото учение, е разбираем.

Причините, напирани за приемането на тази хипотеза, са могли първоначално да бъдат напълно оценени само от тези, които са осъзнавали колко по-просто са били обяснявани резултатите от наблюденията чрез тази хипотеза,

отколкото ако земята е била приемана като намираща се в покой. Разбира се, разстоянията, които са ни отделяли от неподвижните звезди, е трябвало да бъдат смятани за невъобразимо големи.

Тук възниква дискусия, която е важна, но която ние трябва някой път да превърнем по-специално в предмет на разглеждане:

Едно напълно валидно доказателство за правилността на Коперниковата хипотеза е приведено всъщност едва два и половина века по-късно, чрез откриването на така наречената «аберация на светлината» и още по-късно чрез измерване на някои звездни паралакси.

От това, какво са паралаксите на звездите и аберацията на светлината, ще видите, че до тези открития Коперниковият мироглед действително е бил свързан с известна несигурност.

Подсиленият от изследването на движенията на небесните тела математически метод се прилага постепенно и при по-близки до нас, затова и по-объркано представящи се явления на земната, безжизнена природа. Още при древните хора възниква статиката, теорията за равновесието на силите, а след това, едва с новото оживяване на точните науки, се появяват динамиката, математическата теория на движението. Галилей изследва законите за свободното падане на телата; открива ги интуитивно, изразява ги във формули, проверява ги и ги доказва чрез целесъобразни експерименти, които правят възможно по-точното измерване.

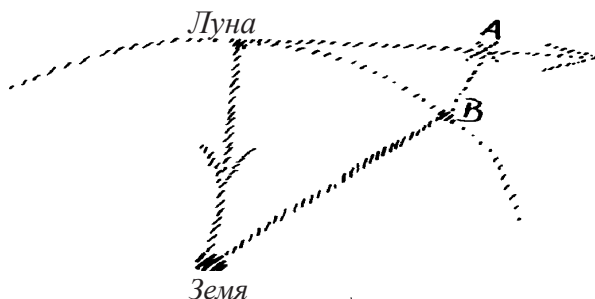
Там се указва към това, какво всъщност е проникването на външните явления с математически представи, към което тръгва науката. Птолемеевата представа за света също изхожда от разширяването на математическото като мрежа. Когато видите една звезда, трябва вече да сте разбрали математическата

представа на кръга, щом трябва да кажете: звездата се движи в кръга. Следователно вие свързвате математическото с това, което съзирате емпирично. Такъв е подходът и в голяма част от механичната наука – например в статиката, която се занимава с изследване на условията, при които се постига равновесието на силите, като в същото време динамиката изследва условията, при които могат да бъдат регулирани движенията и т.н. Следователно ние виждаме как се образуват науките, а именно като се прониква с математика възприетото външно емпирично.

Най-сетне Нютон прилага земните закони за свободното падане на телата към небесните явления. Той доказва математически, че същата сила, която задвижва ябълката към земята – взаимното притегляне на две веществени маси, – принуждава луната да обикаля около земята, а планетите, заедно със земята да описват техните траектории около слънцето, чиято открита от Кеплер елиптична форма отговаря на изискванията на механиката.

Тук се взима предвид известният анекдот за ябълката на Нютон, който седял веднъж под ябълково дърво и видял да пада една ябълка. Сега може да се запитаме: защо ябълката пада долу? – За наивния човек това не е истински научен въпрос; но тъкмо по това се познава ученият човек – за него това, което за наивния въобще не е въпрос, се превръща във въпрос. Наивният човек намира за съвсем естествено, че ябълката пада. Но тя би могла да остане и да виси и би го направила, ако от земята не се упражняваше сила; земята я притегля към себе си. Ако вие сега си представите земята и обикалящата около нея луна, ще разберете, че луната би трябвало да отлети, ако една друга сила не ѝ противодейства. Само си спомнете какво правят момчетата; а може би и момичетата, но това не го знам. Приемете, че имате един предмет, завързвате го към конец, държите конца за единия край и го движите в кръг. Опитате

ли се да срежете края, тогава предметът ще отлети. И луната обикаля така. Защо обаче тя не отлита? Във всяка точка тя има стремежа. Да допуснем, че земята не би била там, тогава тя съвсем сигурно би отлетяла; но тъй като земята е там, тя я притегля и я притегля така, че да не дойде насам до А, а нататък към В, след известно време.

Земята винаги трябва да я привлича, за да я държи към себе си в кръга. Това е същата сила, си казва Нютон, като тази, която действа там при ябълката, която земята притегля надолу към себе си. Тя я използва също, за да придържа луната в траекторията ѝ. Това е същата сила, с която въобще небесните тела се привличат едно друго и се задържат по своите траектории. Ние виждаме силата в падащата ябълка; същата сила, общата притегателна сила, гравитацията, е в небесните тела. Останалото за изчислението, как действа тази гравитация, как тя намалява с разстоянието и така нататък, това са подробности. Тъкмо с тази теория за гравитацията на Нютон започва една много съществена глава на научния мироглед, глава, която по същество е безспорна чак до наши дни; едва в наше време тя бива разклатена. Аз всъщност обърнах внимание на това, как една така наречена теория на относителността я разтърсва. Но за това ще поговорим някой друг път.

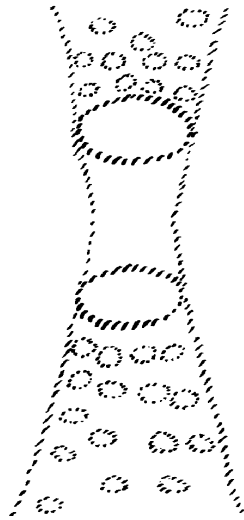
Едва откриването на законите за гравитацията превръща представата за света в единна, обхващаща целия космос.

Извисената идея за действаща навсякъде и по необходимост причина (сила), измерима в своите въздействия, а от тук подходяща за обективна проверка, привиква човешкия дух към това, навсякъде да търси подобна проверка и винаги да се стреми към обясняване на явленията с по възможност малко основни допускания.

Прогресът на европейската наука зависи съществено от приложението на този принцип.

Действително, много неща се въртят около приложението на този принцип. Аз многократно вече съм насочвал вниманието ви към това, как като дванадесетгодишно момче бях изненадан от една научна статия в учебната програма, в която беше направен опит да бъдат обяснени явленията по начин различен от гравитацията. По онова време това ми създаде много главоблъсканици, защото още не бях много добре запознат с формулите, с интегралните и диференциалните формули, с които беше изпъстрена статията. Но ако оставя всичко това настрана, аз все пак мога да ви кажа за какво ставаше дума.

Представете си веднъж земята тук, луната – там. (Чертае се. Чертежът по-долу). Това означава, че през празното пространство земята действа върху луната; следователно тя оказва въздействие от разстояние. Това възбуди много размисли дали подобно въздействие може действително да се осъществи от разстояние. Много хора смятаха, че едно тяло не може да действа там, където не се намира, а други казваха, че едно тяло е там, където действа. Шрам [авторът на споменатата статия] твърди: цялата теория за гравитацията е мистика, защото приема, че едно мирово тяло се разпростира до невидимото, за да привлече друго. Дали това е мирово тяло или молекула, би било все едно. Следователно те се намират на определено разстояние. И сега той твърди следното: мировите тела не са сами там. Пространството е изпълнено с такива.

Там има още много тела. Те обаче не се намират в покой, а са в непрекъснато движение. Ако сега ние си представим, че всички те са в движение, тогава те непрекъснато се удрят в това тяло, което си мислим, че е тук; също така тук се удрят тела; но и отвътре се удрят тела, така че тялото бива удряно от всички страни. И сега той изчислява броя и въздействието на тези удари. Вие много лесно можете да видите, че тук има по-малки площи за удряне, а тук – по-големи. Поради това обаче, че тук могат да се осъществят по-малко удари, отколкото там, навън, телата се събират на едно място. Тук вие имате резултата от силата на притегляне, съставена от различните удари, поради това че те се осъществяват всъщност в различен брой. И така, барабани се тук, барабани се там; следователно трябва да се осъществяват по-малко удари от вътре навън, отколкото от вън навътре. Затова телата имат тенденцията да се събират. А те се събират от отделните удари.

Този човек [Шрам] се опитва да замени силата на гравитацията чрез друг вид на приближаване. Просто се стреми да изключи мистиката в теорията за гравитацията.

Пол Дю Боа-Реймон пише статия, в която се доказва математически, че никога не са възможни подобни удари, които

да се равняват на явлението на гравитацията.

Такъв е подходът на науката в работата ѝ; от неизвестни предпоставки тя се опитва да стигне до принципите, след това отново да ги отхвърли, за да се върне пак на старите принципи. Ако изложенията на Пол Дю Боа-Реймон са правилни, то трябва да се опрем пак на по-старото. Следователно се стига обратно до това, което е трябвало да бъде отхвърлено. Ето един интересен случай, който показва как работи науката.

Прогресът на европейската наука зависи съществено от приложението на този принцип. По този път постепенно се стига до това, в рамките на безжизнената природа да се уеднаквяват все повече и по-големи области от форми на проявление, феномените на механиката, на топлината, на светлината, на звука, на електричеството, на магнетизма и на химическия афинитет да се обясняват с преобразяванията на нещо количествено неразруσιμο, което ние наричаме енергия и чиято измерима величина се изразява чрез произведението на преместената маса с квадрата на скоростта.

Ще рече, тук се обръща внимание на това, че когато по този начин се образува представа за света, се стига до предположението за намираща се в пространството енергия. Аз вече съм посочил какво е казал природоизследователят Оствалд, а именно че не става дума за плесницата, а за енергията, приложена при нея. И така вие можете, взето хипотетично, да имате тук едно материално тяло: (Очевидно се чертае). Чрез какво се възприема то? Само чрез обстоятелството, че тук може да бъде констатирано разширяване на пространството, различно от това в обкръжението.

Нещо, което е само една обратна реакция, също, както когато видите едно тяло, не можете да възприемете нищо друго, освен това, което действа с известна сила върху очите. Така материята може да бъде заменена чрез енергия. Това, което ние наричаме материя, може да бъде навсякъде само енергия

и така наблюдението и математическият закон, според който се извършват движенията, предоставят основното положение, че законът на енергията може да бъде изразен чрез произведението от приведената в движение маса и квадрата на скоростта. Да разискваме това, би ни завело обаче твърде далече, но би могло да бъде направено някога по-късно.

Досега не е известен документиран факт, който в рамките на неоживената природа да би противоречал на основното положение на механичния възглед. Противно на това, безбройни, изведени оттук логично или математически заключения, установяват при емпиричната проверка и действително се потвърждава закономерното преплитане на случващото се и неразрушимостта на масата и енергията. И то толкова по-сигурно, колкото по-точно е била направена проверката, колкото по-малки са възможните грешки при измерванията.

Тук се обръща внимание на това, че един известен всеобхватен физически закон може да бъде изведен като заключение от наблюдението. До този закон можем да стигнем най-лесно така, че да кажем: ние имаме известна енергия. Ще я превърнем в топлина. От своя страна топлината може – това го виждаме при парните машини и така нататък – да претърпи друга трансформация, тя може да бъде преобразувана в друга енергия. Тази трансформация се осъществява в съответните коефициенти. Това означава, че биваме доведени до така наречения закон за запазване на енергията, което означава до закона, който се изразява по следния начин: във вселената има налична известна сума от енергия. Тя се преобразува. Когато известна сума от енергия, да кажем, от топлина, бъде преобразувана, от една страна, изчезва енергията, от друга страна, там има друга енергия. Следователно се осъществява трансформация на енергия. Това е един закон, който играе важна роля и в най-ново време е направен опит той да бъде разширен върху цялата

представа за света. И с това стигаме до следващата глава:

Разширяване на механичната представа върху органичната
Това обаче може да бъде доказано числено само в рамките на неорганичния свят, доколкото ние получаваме от него чрез нашите пет сетива впечатления. Разбираемо е, че тази представа за закономерното може да бъде приложена и върху органичната, живата природа.

Но въпросът е, доколко ние имаме право на това?

И така ще рече, че ако сравняваме тези енергии, ако прилагаме закона за енергията, това може да бъде приложено за всичко, което е безжизнена, неорганична природа, и сега също се прави опит да се обхване органичната природа със същите закони. Затова следващата глава се нарича:

Разликата между безжизнените и живите тела

В какво се състои разликата между едно живо и едно неживо тяло?

Ние наричаме едно тяло живо, когато веществените изменения в него не се осъществяват само според физическите и химическите закони, а освен тези, действащи единствено в неживата природа сили, действат и други, своеобразни за всеки вид и всеки индивид сили, които обуславят растежа, размножаването и умирането на всяко отделно живо същество.

Характерното за живите същества е, че те растат, размножават се и умират. При неорганичните това не го откриваме. Сега обаче съществува и тенденцията в механично-материалистичния мироглед, същите принципи, които се прилагат в неорганичния свят, да бъдат прилагани и върху живите същности, върху органичното.

Дали ще припишем тези закони на една «жизнена сила»

или на някаква друга хипотетична причина – факт е, че пропастта между органичното и неорганичното досега не е преодоляна и че колкото по-точни се правят наблюденията, толкова по-сигурно се оказва, че живото възниква само от живо.

Сега следва едно изречение, което се открива посочено безброй пъти; тук то гласи:

Противоположното предположение: че живото е само по-различно подреждане на неживото, е сега-засега една непотвърдена от никакъв факт хипотеза.

Но аз приведох и нещо друго и по отношение на тази гледна точка е важно да се разгледа и то. А именно, би могло да се повярва, че валидността на един духовен мироглед би зависела от това, че не може да бъде доказано как от неорганичните субстанции възниква живото. Но в продължение на дълго време въз основа на духовния мироглед се вярваше въпреки това, че в лабораторни условия би могъл да бъде произведен хомункулус. Следователно не винаги духовният мироглед е бил поставян в зависимост от това, че от безжизненото не може да се остави да възникне живото. В наше време трябва да подчертаем, че живото се появява само от живо и че от това зависи духовният мироглед. Често вече съм споменавал, как Франческо Реди преди около 200 години е съставил изречението: «живото може да идва само от живо» и е доказал като неправилно, че от неживото може да възникне живо. Важно е и следното: от науката се посочва, че между органичното и неорганичното съществува пропаст. На събранието на природоизследователите в Берлин Фердинанд Кон подчертава, че законите, които се прилагат, за да се докаже неорганичното, не са достатъчни, за да се докаже органичното. Бунге от Базел би могъл да бъде приведен в случая; а и Юлиус Визнер, ботаникът, твърди: колкото повече напредва ботаниката, толкова повече се вижда как

съществува пропаст между неорганичното и органичното. –
Затова Врангел казва:

Следователно ние трябва, ако желаем да останем в рамките
на научно установеното към момента, да различим две съ-
ществено различни групи от явления: живото и неживото.

Следващата глава се нарича:

Съзнанието

Срещу нас, хората, се изправя чрез вътрешния опит още
един феномен: съзнанието с неговите проявления, които са:
усещане, мислене, воля.

Нямаме наложителна причина за допускането, че и расте-
нието мисли и иска, та имаме право, без да напускаме поч-
вата на опита, в рамките на органичното царство все още
да направим разликата между несъзнаваното растително и
съзнателното животинско.⁴

Често сме говорили за това, че има хора, които желаят да за-
личат отликата между растителното и животинското, които
твърдят, че растенията привличат и поглъщат живи същества.
Вие също познавате една такава същност, която привлича
приближаващите се до нея същности и след това ги поглъща:
това именно е капанът за мишки. И все пак не е необходимо да
приемаме, че един капан за мишки има в себе си животинска
душевност.

Всички явления, които са свързани със съзнанието, ние на-
ричаме «духовни явления».

⁴ Тук в брошурата следва и бележката под линия: «Онези, които не
признават принципната разлика между растението и животното,
запазват разделението само от съображение за по-голяма преглед-
ност.»

Би трябвало по-точно да кажем: «Всички явления, които ние довеждаме до едно съзнание», защото в духовната наука трябва да наречем духовно и онова, което не е астрално тяло и Аз. Когато сме само във физическото и етерното тяло, тогава нямаме работа със съзнание, а с духовна дейност.

Така, доколкото ние го забелязваме посредством нашите пет сетива и нашата способност да мислим, светът изглежда, че съдържа три съществено различни един от друг принципи: непроменимата по маса и качества материя, подчиняващия се на собствените му закони живот и духовното.

Бих искал също да обърна внимание на това, че дори философи, стоящи извън духовната наука, като Едуард фон Хартман и други, са говорили за несъзнавано духовно, така че . . . [пропуск в записките]

В науката, чийто обект е неорганичното, се е утвърдило, както вече беше казано, допускането, че причина и действие се намират в твърдо числено съотношение помежду си, че всичко случващо се в рамките на този свят на неживото следва строгия закон на необходимостта. Биологията, която си поставя за задача изследването на жизнените явления, изхожда в съответствие със същността на всяка наука от същото допускане. Тъй като обаче при много жизнени явления не е приложимо измерването, т.е. числената проверка на закономерното протичане на промените (с други думи на случващото се), в областта на биологията господстването на необходимата, неизменна връзка между причина и действие не може да бъде безупречно доказана. Но нищо не говори против това и вътрешната вероятност, както и аналогията със сигурно познатото, подкрепя това. Във всеки случай това допускане трябва да бъде заложено в основата на всяко научно изследване, защото всъщност неговата задача се състои в откриването на тези закони.

При различни лекции аз обърнах внимание на домогането в по-ново време към проследяване на числената константност чак до животинските и човешките явления. Така например Рубнер се е опитал да установи колко топлинни енергии се съдържат в храната, която получава определено животно. И след това се е заел да докаже колко топлина развива животното при неговите жизнени явления. Резултатът от получаващото се постоянно число е, че приетата с храната топлина се проявява отново в дейността. Дейността би била преобразуваната храна.

Друг един изследовател разширява това до душевното, като изпитва известен брой студенти. Принципът да се използват числови съотношения е много добър. Той може да бъде приложен при всички тези явления. Утре ние ще говорим до каква степен това е съвсем правилно. Но логично погледнато, то обикновено се смята за недалновидно, защото някой би могъл според същите логически закони, съобразно които действа Рубнер, да провери как си съответстват паричните стойности или еквивалентите им, които се внасят в банката, а и също всички, които се изнасят. Те трябва да си съответстват. Ако оттук се направи заключението, че в банката няма хора, които да направят това, то със сигурност би било погрешно. Ако сега се провери храната, която се вкарва в организма и излизащата отново енергия и се открие, че те си съответстват, не би могло да се допусне, че при това няма нищо душевно.

След това идва още една глава:

Духовните явления

Ако разглеждаме духовните явления, за обикновеното сетивно наблюдение те са свързани с известни материални условия и поради това е могло да възникне материалистическото схващане, според което въобще не би могло да има духовни явления без материалната основа на едно живо същество с неговия мозък, нерви и т.н.

Това предположение възниква толкова силно и неслучайно в една от своите речи Дю Боа-Реймон казва, че когато човек би искал да говори за мировата душа, би трябвало да докаже къде е мировият мозък. Той твърди: желаете ли да споменавате за душа на света, би трябвало да докажете къде е мозъкът на света. – Това толкова много е било тълкувано материалистично, защото, когато бъде наблюдаван човек във физическия свят, се вижда, че всичко душевно е свързано с мозъка.

Срещу това схващане открай време при повечето хора е господствала вътрешна антипатия и вярата в едно самостоятелно съществуване на духовни същности, както и в тяхното взаимодействие с близкия ни сетивен свят, са намерили израз в най-различните форми на религиозните и спиритуалните представи.

Много факти, които би трябвало да се приемат като непосредствени потвърждения на подобен възглед, със сигурност почиват на измама и лудост.

И ние наистина изтърпяхме някои от тези измами и тази лудост в последно време тук. От много голямо значение е, че този, който е стъпил на основата на духовно-научния мироглед, е освободен от измама и лудост.

Но в последно време беше събран добре документиран фактически материал, за чието обяснение най-вероятната хипотеза изглежда допускането на един духовен свят, така че сега би се оказало ненаучно последното просто да бъде отхвърлено – както се случи само преди няколко десетилетия.

И така, това се разглежда по-нататък в следващата глава:

Окултните способности на човека

Макар вече многобройни, възприемащи се с обикновените сетива факти да внушават, та дори да изискват едно спири-

туално тълкуване, се добавя и твърдението на мнозина благонадеждни хора, че освен петте сетива има и други, при повечето хора неразвити органи на възприятие, позволяващи им да влизат в пряк контакт с духовния свят.

Че петте сетива на човека не изчерпват всички възможности на способностите за възприемане, следва априори да се приема и се потвърждава от някои явления в животинския свят. Следователно няма основание за оспорване, а е научно задължение съответните факти да бъдат внимателно и безпристрастно проверени, което всъщност се случва сега от страна на мнозина отлични представители на точните науки.

За доста много хора, самите те с окултни преживявания или научили за това от благонадеждни източници, съществуването на духовни светове е доказан факт и възможността чрез навлизане в същите да добием представа за тайните на света не подлежи на съмнение.

От незапомнени времена от подобни мними или действителни представи са възникнали учения, които са се разпространявали ту като тайни учения сред избрани, ту са се явявали като открито проповядвани религиозни системи. От големите световни религии европейският културен свят е най-тясно преплетен с християнското учение.

Важното сега е, че използваме подобно разглеждане, за да послужи като отправна точка за това, как духовната наука се отнася към този проблем. Като разчита на всичко, което е изтърпяло развитието на човечеството до днес, духовната наука застъпва гледната точка, да не изтъкваме първоначално чак толкова много, че освен петте сетива на човека все пак има и други органи на възприятието, защото вие знаете, ако хвърлим поглед назад към много неща, които сме разгледали, че има други органи, а да подчертаем, че могат да бъдат развити други органи на възприятието. В «Как се постигат познания за висшите светове?» е описано какво трябва да се прави, за да

могат да бъдат развити такива органи. Важно е, че днешната духовна наука в един наистина малко по-различен смисъл, но все пак до известна степен се ангажира със същата общовалидна като другата наука. Другата наука се опитва да добива познания, валидни за всички хора. Духовната наука търси да образува такива органи на възприятието, които могат да бъдат развити от всички хора. Ако ученият съумее да провери, какво се твърди там, то този, който развива духовни органи, може да си изясни какво твърди духовната наука. Обикновената наука разчита на онези способности, които вече ги има, а духовната – на такива, които е възможно да бъдат развити.

Сега ние искаме да разгледаме принципа, според който се развиват способностите. Как се развиват тези способности, ще намерите подробно и конкретно описано в «Как се постигат познания за висшите светове?». Сега искам само накратко да декларирам как следва да се разбират такива способности.

Когато се изпълнява симфония, в пространството всъщност няма нищо повече от въздушни трептения. Тези въздушни трептения е възможно да бъдат изчислени и математически. И когато бъдат направени достатъчно много изчисления, цялата подвижност, която се осъществява в инструмента и във въздуха, може да бъде изразена математически като сумата на фактите на движението. Човек би могъл да се абстрахира напълно от симфонията, която слуша и да си каже: симфонията на Бетовен не ме интересува; искам да бъда математик и да изследвам, какви състояния на движение господстват. Ако се подходи така, симфонията би била зачеркната и бихме имали само състоянията на движението. Но ще трябва да си признаете, че освен това и симфонията е там. Тя не може да бъде премахната от света чрез лъжа и е нещо различно от това да е само образ на състоянията на движението. Какво се е случило? Та нали всъщност Бетовен е направил само по някакъв начин да възникнат такива състояния на движение. Това обаче не дава действителна симфония.

Ако вие сега си представите, че един човек прилага

всички онези способности, които иначе се прилагат за опознаване на външния физически свят, за да получи закони, каквито са интуитивните закони на математиката и логиката, а именно законите, които човек развива като мислещ човек, и ако той обработва сам себе си с тези закони така, както композиторът – състоянията на движението на въздуха, ако той не приема способностите на математиката и логиката и другите способности така, както са, а вътрешно ги обработи, тогава в него възниква нещо, което е нещо различно от емпиричните способности на логиката, на математиката и на емпиричното изследване. Сравнете това и обработката, която композиторът дарява на въздуха, с това, което се осъществява вътрешно, и разгледайте полученото. Тогава ще разполагате с възможността да кажете: там има човек, който притежава способността да изследва емпирично, а също и способността да образува математически и логически преценки. Ето това е също като сума от състояния на движение, които са в музикалните инструменти и във въздуха. Но ако те бъдат обработени отново по някакъв начин, възниква една симфония, едно произведение на музикалното изкуство. Законите, чрез които човек обработва сам себе си, са именно такива, каквито са дадени в моята книга «Как се постигат познания за висшите светове?». Тогава възниква нещо, което първо се развива и което е последица от човешката дейност. И както този, който има музикален слух, възприема не само колебанията на инструментите и на въздуха, така и този, който е развил вътрешните сетива, възприема не само сетивния, математическия и не само логическия свят, а възприема също и духовния свят. Това възпитание на нещо ново въз основа на съществуващото води към следствието, че човек се включва смислено в духовния свят. Така за духовната наука е важно да се признае, че способностите, които човек вече има, могат да бъдат усъвършенствани, също както могат да бъдат усъвършенствани движенията на инструментите и на въздуха. На тази възможност за усъвършенстване почива това, че човек може да се развива до едно схващане за света, даващо

му нещо, което той не възприема без усъвършенстване. Същественото при духовната наука е, че указва към възможността за по-нататъшно развитие на известни способности – не към съществуването на вече налични, а към усъвършенстването на същите. И тогава е правилно казаното от Врангел, че в различните религиозни системи се указва към същото, както в тайните учения.

Следващата глава се нарича:

Същност на учението на Исус

Ако към общото на всички безбройни тълкувания на учението на Исус се погледне като към същността на християнството, «благата вест» се състои в това, че творецът и водачът на вселената на човека, когото той създава по собствен образ и подобие, е мил отец, и че любовта към Бог и ближните е най-висшата нравствена повеля, както и че душата на човека е непреходна и че за нея след смъртта е приготвена съдба, която съответства на моралното поведение на човека по време на неговия живот.

Така както ние изградихме с инструментите на духовната наука същността на християнството, трябва да се каже, че това, което се изрича тук, действително е съдържанието на учението на Исус, но не и същността на християнството. Същността на християнството се състои в това, че във времето се е осъществило едно развитие, като се е извършило оплождането на човека Исус с божественост, тоест една същност, която дотогава не е била свързана със земята, се е свързала със същата чрез известния процес, поради което също така времето се разделя на период преди Христа и период след Христа. Това познание за появата на същността на Христос на Земята принадлежи към същността на християнството.

Очевидните заблуди, в които попаднаха организираниите християнски общности, историческите църкви, дове-

доха техните догми в противоречие спрямо някои твърдо установени научни достижения и чрез това предизвикаха конфликта между вярата и знанието, религията и науката – конфликт, който подрива духовния живот на европейския културен свят.

От това състояние на нещата следва да се обясни интересът, който се обръща към други религиозни системи, претендиращи не само да са в съзвучие с науката, но и още да я разширяват.

Сред тези учения особено внимание заслужава теософията. Откакто чрез Е. П. Блаватска беше обърнато внимание на европейския културен свят към това произлизащо от Индия учение, то намери различни представяния.

Винаги, когато бъде изговорена думата «теософия», е важно да се обърне внимание към това, какво е духовна наука и към това, какво е теософски мироглед.

Утре, вярвам, ще мога да стигна до края. Трябва обаче още да поговоря по въпроса, до каква степен учението на Блаватска произхожда от Индия и до каква степен то не произхожда от Индия. Но и ще трябва да се спра на въпроса, какво разделя духовната наука от много неща, които се наричат теософия. И така, за това утре.

ЧЕТВЪРТА ЛЕКЦИЯ

Дорнах, 3 октомври 1915 г.

Сега продължаваме с интерпретациите, които свързахме с брошурата на Врангел «Наука и теософия». Ние спряхме при кратката глава «Същност на учението на Исус», според която същността на учението на Исус би трябвало да се състои «в <благата вест>, че творецът и водачът на вселената е мил отец за човека, когото той създава по собствен образ и подобие, че любовта към Бог и ближните е най-висшата нравствена повеля, че душата на човека е непреходна и че за нея след смъртта е подготвена съдба, която съответства на нравственото поведение на човека по време на неговия живот.»

Трябваше да обърнем внимание върху това, че наистина така може да се опише учението на Исус, но че същността на християнството не се открива в духовно-научния смисъл, ако не се осъзнае как в появата на Христос в Исус от Назарет и в мистерията на Голгота са налице факти, които трябва да бъдат разбрани от този, който постепенно желае да се озове в същността на християнството. Тези факти са част от същността на християнството. Християнството, това често съм го казвал, е не само учение, а обхваща една действителност и да се разбере тази действителност, която може да се изрази като «мистерията на Голгота», също влиза в разбирането за същността на християнството.

После се обръща внимание на това, че различните религии са предизвикали конфликт между вярата и науката: «Очевидните заблуди, в които попаднаха организираните християнски общности, историческите църкви, доведоха техните догми до противоречие спрямо някои твърдо установени научни постижения и чрез това предизвикаха конфликта между вярата и знанието, религията и науката, който подрива духовния живот на европейския културен свят. От това състояние на нещата следва да се обясни интересът, който се обръща към

други религиозни системи, претендиращи не само да са в съзвучие с науката, но и още да я разширяват. Сред тези учения особено внимание заслужава теософията. Откакто чрез Е. П. Блаватска беше обърнато внимание на европейския културен свят към това, произлизащо от Индия учение, то намери различни представяния.»

От духовно-научна гледна точка трябва да се обърне по-специално внимание, че това, което като духовна наука е необходимо на модерното човечество, не бива да се означава като произлизащо от Индия учение, а че то се е образувало чисто и просто от самото себе си, от импулсите на настоящия цикъл на развитие. И ако външни лица укажат винаги и отново и отново по отношение на нашата духовна наука към сродство с индийските учения, това идва само от факта, че разбирането за повтарящия се земен живот е останало толкова чуждо за Запада, че всеки, който чуе за повтарящ се земен живот, веднага си мисли за Индия, защото там това учение се е превърнало в догма в рамките на религиозните представи. Важно е само винаги да подчертаваме, че това, което е съдържание на нашата духовна наука, се изгражда от самите потребности на настоящето и не представлява произлизащо от някъде си учение, а би трябвало да се схваща и разбира само за себе си.

Най-сетне трябва да се каже и по отношение на Блаватска, че с нейните учения, както тя например ги изразява в «Разбулената Изида», първоначално е напълно независима от всякакво ориентализиращо културно течение; че това, което тя пише в началото, принадлежи напълно към европейската духовна култура. Само че вследствие на различни усложнения по-късно се стига до това, че Блаватска се чувства все повече и повече притеглена към индийското. Така на идващото от нея и кълящо се в нея течение тя слага отпечатък, своего рода индийска винетка, която от своя страна трябва да бъде отново премахната, защото в по-новата култура би било невъзможно основателното постигане дори и най-малкото с каквато и да било стара религиозна система. Това е извънредно важно;

то остава такава и за разглеждането на особено интересната глава от нашата брошура, в която се систематизират теософските учения. Главата се нарича: «Същност на теософските учения.» Тук г-н фон Врангел описва не примерно, какво е духовната наука непосредствено като такава, а това, което е намерил в литературата на различните мирогледи, наричащи се теософски. Ще прочета тази глава и след това ще искаме да свържем нашето разглеждане с прочетеното. И така:

Същност на теософските учения

Най-съществените предположения, общи за различните представяния и схващания за теософията, могат да бъдат изразени по следния начин.

Съществуват освен света, който се възприема чрез нашите пет сетива, и други, духовни светове, от които всеки повисш свят въздейства върху по-нисшите.

Има хора, които освен обикновените пет сетива притежават и други възможности за възприятие, така наречените «окултни сетива».

Мисли, чувства, волеви импулси, накратко, това, което ние в човешките изживявания обозначаваме като «духовни явления», са – макар и да не се изразяват в сетивния свят като думи или дела – живи същности, годни за въздействия в духовните светове и косвено в сетивния свят.

Душевният живот на всеки човек оставя непреходни следи във висшите светове, които в тяхната цялост се наричат от изследователите на тайните «Акашова хроника» и могат да бъдат изследвани от някои способни на това хора (посветените).

Живият човек не е едно просто, състоящо се от оживеното тяло същество, а физическото тяло е само инструментът, посредством който същинското същество на човека, неговият неразрушим «Аз», може да влезе във връзка с физическия свят. Тези отношения се предават чрез междинни звена: първо «етерното тяло», което е носител на несъзна-

вания, вегетативен живот и оформя материалните вещества на тялото съобразно неговите собствени закони; второ «астралното тяло», носител на сласт, страсти, нагони.

«Азът» на човека, носител на неговото себесъзнание, е надарен със свобода, т.е. той може да ръководи своите страсти, волеви импулси, мисли и т.н., да им поставя цел и посока.

В зависимост от това, дали Азът използва предлагащите му се в живота външни възможности по смисъла на вечните закони и целта на Всемира или обаче ги пренебрегва, той оформя своята «карма», т.е. полагащата му се във Всемира мяра на удовлетворение или терзание.

След телесната смърт безсмъртният «Аз» на човека преминава през различни духовни светове, като носи със себе си сбора от непреходни ценности, които е спечелил в земния живот. След известно, различно за всяко отделно същество времетраене «Азът» се отправя към връщане от висшите светове в по-нисшите, обогатен с придобитите в онези светове впечатления и чрез превъплъщаването започва един нов земен живот, който се оформя според неговата карма и според стремежите на неговия променен «Аз».

Случващото се в света се управлява, съобразно с целта на цялото, от духовни същности, които – насърчаващи или задържащи, в зависимост от тяхното естество или посока на волята – се намесват в случващото се.

Тези същности са, съобразно с тяхната сфера на въздействие и мощ, йерархично разпределени и подлежат, както всичко на света, на развитие от по-нисшето към по-висшето.

Върховният закон на всичко случващо се в света е «свободна жертва от любов». Обхващащото вселената божество се е жертвало, следвайки тези закони, чрез манифестиране във външния свят, като е снабдило произлизащите от него духовни същности със способността на свободните волеви импулси. Създаденият чрез това дело Космос е предоставен на развитието му.

12. Това развитие води през еоните от несъзнаваното към

съзнателното разбиране на върховния мирови закон и чрез осъществяване на същия – към повторно обединение на единичното в цялото.

Сега искаме да преминем през отделните точки. Под 1. се казва: «Съществуват освен света, който се възприема чрез нашите пет сетива, и други, духовни светове, от които всеки по-висш свят въздейства върху по-нисшите.» С това можем да се съгласим. Под 2. се казва: има така наречените окултни сетива. – Още вчера изтъкнах, необходимо е да подчертаем, че духовната наука застъпва гледната точка, че чрез особено третиране на обикновените способности в човека могат да се култивират и духовни способности за възприятие. А също и че в настоящия цикъл от развитието са важни преди всичко тези методически обучени способности. В човека могат да са налични и такива способности, произхождащи още от предишните времена. Те наистина могат да бъдат събудени, тъй като ги има почти във всеки човек, но трябва да бъдат развити така, както е описано в «Как се постигат познания за висшите светове?». Значи не е добре да се казва, както го споменава г-н фон Врангел, а така: възможно е, човекът, по начина, както обучава своите пет сетива чрез развитието преди раждането и ги доразвива в съществуването извън майката, да развива и вътрешни сили в чисто духовното; т.е. да развива способности, за да вижда чисто духовните светове. Такива способности са съзнателни преобразявания на по-стари такива, които са били подходящи за предишните земни епохи и които от само себе си се събуждат във всеки човек – или чрез външен повод, или по време на систематично обучение чрез методите, описани в «Как се постигат познания за висшите светове?». Изразът «окултни сетива» би трябвало да се избягва, защото не може да се каже, че човек получава окултни сетива, всъщност това е съвсем друг вид възприемане. Организиращото се от така наричаните лотосови цветове, не би трябвало да се назовава сетива, а най-много сетивна способност.

Под 3. се казва: «Мисли, чувства, волеви импулси, накратко това, което в човешките изживявания обозначаваме като <духовни явления>, са – макар и те да не се изразяват в сетивния свят като думи или дела – живи същности, годни за въздействия в духовните светове и косвено в сетивния свят.» Това често е било описвано много точно, особено в последно време, когато обрисовах преминаването на възприятието на мислите в изживяване на живите мисли. И би било дори по-добре, ако се кажеше: възникващото в човека като мисли, чувства и волеви импулси, е подобно на появяващото се в душата на човека изображение на същности от висшите светове, от елементарния свят и от още по-висшите светове. Така че всъщност в това, което притежаваме първоначално като мисли, чувства и волеви импулси, имаме по същия начин истинската действителност, както я има и в сетивните възприятия. Тя се намира както зад едното, така и зад другото.

4-та точка гласи: «Душевният живот на всеки човек остава непреходни следи във висшите светове, които в тяхната цялост се наричат от изследователите на тайните <Акашова хроника> и могат да бъдат изследвани от някои способни на това хора (посветените).» Нещо, което често е било описвано и е от особено значение, че тъкмо това се взема под внимание веднага, щом се влезе в света на Акаша, че се влиза в един жив свят, а не в свят на мъртви образи.

След това под точка 5. се обръща внимание, че човек се състои от различни съставни части на неговата същност. Това вие можете да дадете много по-точно, отколкото е представено тук.

Относно как стоят нещата с точка 6., във връзка със свободата, ние често сме говорили, че човек бива воден по пътя му на свободата, че той става все по-свободен и по-свободен.

Точка 7 за кармата, това също много точно го знаете.

Точка 8 гласи: «След телесната смърт безсмъртният <Аз> на човека преминава през различни духовни светове, като носи със себе си сбора от непреходни ценности, които

е спечелил в земния живот. След известно, различно за всяко отделно същество времетраене <Азът> се отправя към връщане от висшите светове в по-нисшите, обогатен с придобитите в онези светове впечатления и чрез превъплъщаването започва един нов земен живот, който се оформя според неговата карма и според стремежите на неговия променен <Аз>.» Вие можете съвсем точно, до известна степен, да научите каквото има да се каже за това от цикъла лекции «Вътрешната същност на човека и животът между смъртта и новото раждане».

Точка 9: «Случващото се в света се управлява, съобразно с целта на цялото, от духовни същности, които – насърчаващи или задържащи, в зависимост от тяхното естество или посока на волята – се намесват в случващото се.» Това вие също го знаете.

Точка 10 гласи: «Тези същности са, съобразно с тяхната сфера на въздействие и мощ, йерархично разпределени и подлежат, както всичко на света, на развитие от по-нисшето към по-висшето.» Не е добре, когато всичко отново се обобщава по този начин. И мисълта за развитието има ограничена валидност. Често съм казвал, че е необходимо да се формират нови мисли, когато човек се изкачва нагоре във висшите светове. Така може да се каже, че при издигането във висшите светове най-напред се прониква в сфери, в които времето все още играе роля; след това обаче се стига до сфери, които могат да бъдат обозначени като сфери на продължителността. В тях времето вече не играе роля. За това не може да се говори другояче, освен да се обърне внимание, че законът на развитието е валиден само като нещо символично, както направих в моята книга «Тайната наука».

Точка 11 гласи: «Върховният закон на всичко случващо се в света е <свободна жертва от любов>. Обхващащото вселената божество се е жертвало, следвайки тези закони, чрез манифестиране във външния свят, като е снабдило произлизащите от него духовни същности със способността на свободните волеви импулси. Създаденият чрез това дело Космос е

предоставен на развитието му.» Точка 12: «Това развитие води през еоните от несъзнаваното към съзнателното разбиране на върховния мирови закон и чрез осъществяване на същия – към повторно обединение на единичното в цялото.» Всичко това е по-точно видимо във връзка с духовно-научното изследване и вие наистина забелязвате, че това изложение е направено за външни лица. Аз се надявам, че всеки от вас би могъл да направи сходен преглед, който да се окаже още по-точен, отколкото в този случай, тъй като тогава той би описал същинската духовна наука.

И сега г-н фон Врангел се опитва още веднъж да рекапитулира и да охарактеризира приведените точки, като казва:

В тези основни учения всички изследователи на тайните науки на европейската култура са единомислещи: Е. П. Блаватска, г-жа А. Безант, Ледбитър, д-р Хартман, д-р Р. Щайнер и др. Същите учения трябва да са в сила и в индийските тайни школи, от които Е. П. Блаватска ги е взела.

Тук обаче ние знаем, че духовната наука – както тя постепенно се представя в нейната чистота пред света – не бива да бъде смесвана с други неща; тъй като тя може да изпълни своята мисия действително само когато разчита на същественото от западния културен свят, а с това – и на западната научност. При личности, като починалия д-р Франц Хартман, не може да става и дума, а същото се отнася и за формата, която теософията получава под ръководството на г-жа Безант или дори под това на Ледбитър, че имат нещо общо със западния културен свят, така както те поставят своите разбиращи се от само себе си изисквания към културата.

И тук ми позволете да обърна внимание тъкмо на тези, които като търсеци хора в нашата духовната наука започват да развиват известен интерес и отдават голямо значение на факта, че тя се отделя от това, което иначе често преобладава в света като теософия, като ви насоча към една много прият-

на и мила статия, която д-р Рителмайер пише в списанието «Християнството и настоящето». Наистина аз я споменавам не защото д-р Рителмайер казва и някои неща за мен. Тези, които ме познават по-добре, знаят, че не говоря за това по тези причини, а защото там се изразява известно ласкаво разбиране за нашето дело, а именно също и за нашия строеж, и по ласкав начин се характеризира в едната или другата посока. Изглежда ми важно да изтъкна едно място от тази статия, която получих днес сутринта:

«Освен съвместната работа по строежа това, което държи заедно и събира различните народи и хора, са лекциите на Щайнер. Аз получих любезното позволение да чуя няколко от тези лекции. Те разглеждаха главно Христос и представляваха една извънредна борба, от различни страни да бъде обхванат фактът от мировата история Христос като най-дълбоко и най-същинско културно събитие. Наистина някога ще дойде времето, в което тази вътрешна борба за Христос ще бъде направена достъпна до по-широк кръг. Защото както у Щайнер старото теософско движение се домогва от догматичното и медиумното до научното, така то осъществява в него значимия преход от индийското до християнското.»

Следователно за тези, които желаят да проявят интерес, изхождайки от западната култура, за онова, което иска да бъде духовната наука, е важно, че ние не искаме да затопляме древноиндийските учения, а от духовния свят да създадем нещо подходящо тъкмо за цикъла на нашата епоха.

Може би ще ми позволите да ви насоча допълнително към статията. Наистина ще направя това с известни резерви; защото след някои неща, които се говорят за нашето движение и за моите съчинения, може да бъде казано и нещо, което не ругае, а подхожда с известно разбиране към тях. Статията се намира в книжка 10 на списанието «Християнството и настоящето» от октомври 1915 г., което излиза в Нюрнберг, Ебнергасе 10, Книжарница на сдружението за вътрешната мисия. Както казах, не разбирайте погрешно това указание, когато че-

тете тази статия. Но след като посочих, че би било добре да се запознаем с представите, които намиращият се отвън духовен живот свързва с нас, би могло да ви интересува и това, когато излезе нещо, правещо противното на всичко, което иначе се случва с нашето движение. Статията се нарича: «Два строежа на немското бъдеще (Дорнах и Елмау)». Елмау е основан от д-р Мюлер. С голямо разбиране се обръща внимание тъкмо в тази статия на различията между строежа в Дорнах и този в Елмау. Може би ще бъде уместно да ви прочета това място. Друго не бива да ви чета, защото се говори прекалено много за мен; но може би ще трябва да ви запозная със следното:

«Дори и когато виждате д-р Мюлер само за малко и само в часовете, изпълнени с умора, непрекъснато оставате с впечатлението, колко сериозно приема лично живота, за който говори, и колко много непрестанни вътрешни усилия за този живот носи той в своята душа. <Сред самите майнбергци – ами да, разбира се че сред тях, както и сред <антропософите>, има всякакви хора и не само симпатични – но все пак се срещат и такива, при които човек се радва, че ги има, общо взето мъже и жени, чийто вътрешен живот и стремеж печелят цялото му уважение. Много интересно би било да се сравни сам по себе си начинът на вътрешна работа на хората в Дорнах и на тези в Майнберг-Елмау. Колко показателна е разликата дори само външно между подобните на носии женски облекла в Елмау и шалоподобните, сериозни, но отчасти много изискани дамски облекла, които се виждат в Дорнах! Или когато човек осъзнае, че както в Дорнах, така и в Майнберг-Елмау се отдава значение на естественото движение на тялото, като в Елмау това се изразява в грижа за стария немски танц, докато в Дорнах сериозно се търси <евритмията>, т.е. една форма на телесно представяне на духовното, най-напред примерно при изнасянето на стихотворения, когато същинските вътрешни преживявания на тялото от човешкия говор достигат и до външен израз. Много християни, които все още носят в кръвта си старото пренебрежение към тялото, не биха разбрали нито

едното, нито другото.»

По принцип тук Рителмайер казва, че в Елмау искат да се затопли старото, а ние тук желаем да създадем нещо ново. От това ние наистина можем да бъдем напълно доволни. Много е радостно, че все пак има хора с разбиране за духовно-научното движение, докато то бива очерняно по един не толкова приятен начин пред света от онези, които не желаят да се информират за него.

Сега г-н фон Врангел продължава:

Окултните способности би трябвало, подобно на сетивните способности в земния живот на човека, да бъдат от много различни степени. Най-висшата, достижима в момента степен на посвещение подготвя човека в будно състояние и в пълно притежание на своите собствени духовни способности да се отправи с Аза по желание във висшите духовни светове, до онзи свят, където Акашовата хроника разкрива миналото на Всемира и на всеки отделен човек.

Така че като цяло можем да бъдем много съгласни с това представяне. Необходимо е само да се знае, какво по-специално желае нашето духовно-научно движение и това да се има ясно предвид. Защото действително се налага то да не бъде обърквано с други, които се занимават също с духовните светове, но правят голям миш-маш от всичко това, като говорят за задълбочаване в Божественото и така нататък. Тук е важно, това ясно да се има предвид.

После следва главата:

Тайните учения

Резултатите от придобитите от изследователите на тайните науки познания са били споделяни по-рано само в тайни школи, но сега се разкриват отчасти в достъпни за всеки съчинения и лекции. По форма и съдържание тези съобщения носят, разбира се, печата на личността на изследователя

на тайните науки. Тъй като те според сведенията, които ни дават, почиват върху окултни възприятия, тяхната истина може да бъде проверена самостоятелно само от хора, които притежават същата степен на окултни дарби и същата способност за преценка. Защото от придобитите в духовния свят възприятия трябва първо да бъдат направени преценките и тези изводи да бъдат прехвърлени на езика на земния сетивен свят, за да могат да бъдат съобщени на другите хора.

Противно на това трябва да се обърне внимание, че наистина съдържанието на духовните светове може да бъде изследвано само при наличието на онези способности, за които се говори, но и че изследваното всъщност може действително всеки да провери. Защото светът, който всеки може да наблюдава, е до известна степен едно изображение на духовния свят, в което е възможно да се погледне чрез способността за духовно възприятие. И ако някой наблюдава света около себе си само с действително отворени очи и се пита: съвпада ли узнатото в света на духовната действителност от изследователя на тайните науки с това, което се случва в живота, тогава той може да прецени всичко – и без да развива окултни способности. Не зависи от това, че не може да се прецени, когато се каже, човек трябва да се «довеи» на изследователя на тайните науки, а зависи от това, че човек не иска да се занимава с проверка. Налага се казаното от духовната наука в живота и в света и е възможно всеки да го провери. Който казва, че не го може, той всъщност твърди: не искам да се занимавам с това, дали в живота и в света могат да се проверяват духовно-научните учения; не искам да се занимавам с този буден възглед, искам да спя с моя разум и с моята способност за съждение. И тъй като хората така много обичат да спят с разума си и със способността си за съждение, затова казват: не може да се провери.

Но отново и отново бих искал, така да се каже, силно

да подчертая, че става дума за това, духовната наука да не се приема като авторитет, а да може да бъде проверявана по случващото се в сетивния свят. Само защото науката наблюдава все още сетивно, тя не се впуска в едно духовно будно наблюдение на живота. Затова не се прозира правилността на това, което казва духовният изследовател. И затова аз се опитвам не да изграждам върху авторитета, не да се обръщам към вярата, а се опитвам отново и отново, чрез това или онова във външната наука, в насоките на философските стремежи да покажа, как хората стоят пред духовния свят и само не искат да си признаят, че би трябвало да продължат нататък. Не е необходимо да се гради върху авторитета, а само да си държим очите отворени. Тогава стремежът към духовната наука се потвърждава пред човека като истински и необходим в наше време.

От друга страна, той трябва да е наясно, че някои неща, които се обозначават като духовна наука, стават за това, да барикадират разума на хората за действителния духовен свят. Такъв е случаят при мирогледи, които иначе са с добри намерения, например при този на Ойкен. Но той удря хората със слепота, като говори за духа в думи, думи, все думи, които обаче не означават нищо друго освен това, което се дава от отражението на физическата душа. Затова не е необходимо да сме несправедливи. Вие виждате това в моята книга «Загадката на философията» така изпълнено, че това, което е за казване относно такива хора като Ойкен, не може да бъде наречено несправедливо. Но трябва и да се знае, че чрез неправилната духовна наука перспективата се измества към правилната. Безкрайно по-удобно е да се говори за духовното по начина на Ойкен, отколкото да се занимаваме с действително духовното, което може да бъде изследвано.

Следващата глава:

Разликата между сетивната наука и духовната наука

По това те се различават съществено от истините, които могат да се добият посредством обикновените сетива, тъй

като тук проверката на фактите може да бъде предприета от безбройно много хора и логическото свързване на същите подлежи на преценката на всеки един човек. При окултните познания това е най-важният критерий за достоверността на съобщенията на един изследовател на тайните науки – нравствената стойност на неговата личност.

Не това е най-важното, а най-важното е той да е стъпил на почвата на истинския духовен стремеж, да полага усилия за въвеждане на хората по правилен начин в духовния свят. Когато се виждат пътищата, водещи към обикновената наука, а чрез това и възможността за изграждане на представа как тя да се предава по-нататък, тогава се получават документи, за които не се отнася възражението, че на изследователя на тайните науки просто му се вярва като на почтен човек.

Ако са налице причини за съмнение в неговата истинност, окултните му съобщения, разбира се, от само себе си са само с ниска стойност.

Това би било същото както, ако ние, когато някой е направил нещо в обикновената наука, бихме поставили личното си одобрение за неговото изследване в зависимост от личността му.

Ако някой няма доверие в собствената си способност за съждение в обикновения живот, е доста невероятно той да може да я прояви при безкрайно трудните съотношения, например на изследването на Акашовата хроника.

Би могло да се проследи, дали това, което е открито от Акашовата хроника, съответства на живота.

Но дори при необикновени окултни дарби, при максимално развитие на интелекта, при пълна безпристрастност на изследователя не е вероятно, че хора, които никога не са

безпогрешни в земните неща, би следвало да бъдат такива в свръхземното.

Тук въобще не би следвало да се говори за безпогрешност, а, разбира се, от само себе си само за това, че духовният изследовател представя нещата от известна гледна точка. Но всъщност това няма нищо общо с начина, по който ние се поставяме спрямо съобщенията на изследователя на тайните науки.

Следователно човек е принуден да пристъпва към съобщенията на изследователя на тайните науки с несравнимо по-остра критика, отколкото е позволено да се прави спрямо някой свидетел на земни възприятия.

Тоест да не се пристъпва с отхвърляне или критика. Най-честото, което се прави, е да се отхвърли без критика; а ако би се отхвърлило с критика, тогава съвсем не би излязло наяве толкова много отричане.

Тук едно повече или по-малко сигурно чувство за вероятност трябва да води вътрешната съгласуваност на различните съобщения, преди всичко обаче това се отнася за доверието в личността на изследователя на тайните науки.

С други думи не бива да имаме погрешни представи за това доверие. Но пък това, което идва сега, е особено важно:

Ако неговите съобщения от онези недостъпни за повечето хора светове противоречат на това, което несъмнено е доказуемо посредством сетивните възприятия, тогава никой безпристрастен човек няма да се поколебае относно това, кое съобщение си заслужава да бъде предпочетено. Ако аз, за да приведа един пример, действително познавам всички факти, които говорят за това, че земята се върти, свободно носеща се в пространството, и един изследовател на тайни-

те науки ми съобщи тъкмо обратното, че е приел от окултните възприятия как земята не се върти, а неподвижните звезди се движат около нея, един човек със здрав разсъдък не би обърнал никакво внимание на такова окултно изследване.

И така, външната наука трябва да е в съгласие с тайната наука; а когато липсва това съгласие, трябва да посочи защо и да се опита да влезе в съзвучие с науката.

Разбира се, от само себе си едно подобно противоречие може да се отнася само до факти от сетивния свят, следователно не до трансцендентални въпроси, които лежат отвъд целия сетивен опит.

Въпреки това и трансценденталните въпроси могат да бъдат разглеждани.

Така, нека приведа друг пример за един астроном, който смята за вероятна хипотезата на Кант-Лаплас относно възникването на слънчевата система и не може, както в първия случай, да каже на изследователя на тайните науки, съобщаващ му за една съвсем друга космогония, че неговото твърдение е погрешно, защото всеки здрав човек ще разглежда въртенето на земята като доказано, докато възникването на слънчевата система от една мъгла, според хипотезата на Кант-Лаплас, може да се смята за вероятно, но не и за доказано.

Г-н фон Врангел изтъква това много правилно. Аз винаги съм обръщал внимание на незадоволителността на хипотезата на Кант-Лаплас, че светът се е образувал от една прамъгла, което се показва на децата още в училище с познатия експеримент. Капва се капка олио във вода, пробжда се с игла, към която е закрепен изрязан картон, завърта се, движи се тази игла и

след това се вижда как се отделят отделни капчици. Така се получава вече процесът на възникване на мирова система, като при това човек забравя себе си. Но когато се прави този експеримент, би трябвало да се укаже, че учителят е там и върти иглата, защото иначе се забравя учителят, а именно великият, който върти мировата система.

И така, това е моето най-дълбоко убеждение, че в един спор между действително доказаните факти на сетивния свят и резултатите от окултното изследване победата винаги ще остане на страната на науката.

Няма да има победа, а когато може да се разчита на изследването на фактите на сетивната наука, от друга страна, да се заложи и на изследването на фактите на духовната наука, те ще си съответстват.

Ако няколко окултисти изразят възгледа, че не може да има нищо установено в земната наука, тогава това е възможно единствено за тези, които са запознати с науките само от втора ръка, но не със съответните им фундаменти.

Но водещите в момента теософи на Европа, като г-жа А. Безант, д-р Р. Щайнер и др., претендират, че не съществува противоречие между техните окултни изследвания и сигурния резултат от земната наука и именно д-р Щайнер наистина е способен, чрез обширното и основно познание на точните науки в техните методи, да изказва съждения в тази връзка. Дали изследователят на тайните науки се заблуждава в това в подробностите, би могло да остане открито и по мое мнение не е от голямо значение, защото ако подобно противоречие би било доказано, с това все пак ми изглежда, че остава незасегнат въпросът дали основните учения на теософията съответстват или не на истината. Всички тези учения се отнасят за области, лежащи отвъд сетивния опит, следователно нито могат да бъдат потвърдени, нито отречени от обоснованата само на сетивни възприятия наука.

Това е важно, защото показва, че този, който се признава за учен, стига от научното си убеждение до възгледа, че е необходим духовен мироглед и че по необходимост човек стига до него, ако самият той е човек от науката в наше време.

Следващата глава е надписана:

Теософията – една религия

Тези теософски учения претендират да осветляват човека относно смисъла и целта на Всемира, както и на отделния човешки живот с това, че са религиозен мироглед.

Мои мили приятели, необходимо е да сме наясно, че същинската духовна наука, нашето духовно-научно движение действително няма нищо непосредствено общо с религията и че то не желае да бъде никакво религиозно движение. Нека сме наясно за това, че по отношение на религиозния живот духовната наука и не може да даде нищо различно от една вътрешна връзка на човешката душа с Христос. Това е религиозният момент, това е религиозният елемент, това обаче е християнство. Хегел и по-специално духовната наука признават, че християнството е изпълнението на религиозния стремеж на човечеството, че нито ще има, нито ще може да има нови обосновки на религията. Трябва да се опознават духовните факти и за тази цел духовната наука е един нов инструмент, обаче тя не желае да обосновава никаква нова религия. Тя също не иска да застане и като ново движение наред с християнството, но дава само изследванията така, както Коперник е дал своето откритие.

Но как е било тогава? През 15. век идва Коперник и дава, каквото има да дава, но католическата църква позволява едва през 1822 г. да се вярва в Коперниковата теория. И Лутер казва: новият астролог, Коперник, иска да докаже, че земята се движи, а не небето, слънцето и луната. Помислете колко дълго време е изминало, докато е бил признат Коперник. Ако сега дойдат хора, които казват, че би била нелепа фантазия да се преподава повторният живот на земята, това е разбираемо, но

не зависи от нас, да учим хората на мнение, все едно става дума за основаване на нова религия. Християнството е синтезът, сливането на световните религии. Чрез духовната наука ние искаме да се научим да разбираме по-добре християнските истини, отколкото можем да ги разберем без духовната наука. Но ние не желаем да оставим в главите на хората, че в теософията става дума за нова религия, за един нов религиозен мироглед. Духовната наука трябва да се отбранява срещу това. Тя иска да бъде наука и в качеството си на такава да задълбочи религиозния живот. А той се задълбочава и чрез коперниканството. Така казва католическият теолог Мюлнер, за когото говорих по повод рецитацията на стихотворенията на деле Грацие, през деветдесетте години относно Галилей: този, който е действително християнин и разбира религиозната връзка на човешката душа с божествените светове, той може чрез това, че изследва света по-точно, само да изпита едно задълбочаване на религиозния живот, а не заплахата.

Винаги трябва да бъде подчертавано, че е слабост, когато се противите на това, което се донася от духовната наука като задълбочаване на религиозното. Представете си, ако би било казано на Колумб: само недей да откриваш Америка; тъй като там би могло да има други хора, други божества. Представете си каква слабост би било това, ако човек не стои здраво стъпил на почвата на християнството, за да може да каже: каквото и да бъде открито, почвата на християнството е толкова силна, че ще устои! Затова не е нищо друго освен доказателство за безсилието на онези, които твърдят, че трябва да отхвърляме духовната наука. На тях е наложително да се каже: това не е християнство, когато вярвате, че вашите учения биха могли да бъдат оборени от духовната наука. И Коперник не е събарял, а напротив, чрез него религиозният живот дори е бил задълбочен. Слабост и безсилие е, когато от външна, официална, от така наречената християнска гледна точка се налага борба срещу исканото от духовната наука.

Такава е гледната точка, която ние трябва да заемаме сре-

щу тези, които идват срещу нас с техните изтощени, слабосилни възражения спрямо теософията.

[Главата «Теософията – една религия» се прочита накрая:] Изглежда съмнително дали някакво решение на мировата загадка би задоволило напълно възпитания в критика човек на настоящето по отношение на неговата почиваща на разума обосновка. Винаги ще става дума само за това, доколко духът и душевният нрав на човека ще бъдат задоволени чрез предлагащото му се решение на големите, вечни въпроси. Тъй като тук не е възможно почиващо на разума привеждане на доказателства за или против, чувството относно по-голямата или по-малката вероятност на едното или другото решение трябва да бъде сърешаващо.

Ние искаме да сравним някои от мирогледите, както те се предлагат на образования човек с европейска култура от тази гледна точка.

В следващите глави Врангел съпоставя материализма, агностицизма, окултизма помежду им и след това има още една глава върху превъплъщаването и кармата. Тогава той стига до възгледа на Лесинг за прераждането и до рекапитулация на целия ход на мислите. Няма достатъчно време, за да обсъдим заключителните глави. Затова ще продължим утре в седем часа темата, тъй като имаме да кажем няколко важни неща именно върху заключителните глави.

ПЕТА ЛЕКЦИЯ

Дорнах, 4 октомври 1915 г.

В обсъждането на Врангеловата брошура ние стигнахме до малката глава, която започва на страница 37 и е озаглавена «Материализъм». Най-напред аз ще прочета тази глава:

Материализъм

Както вече беше казано по-рано, материалистическото схващане признава само такова познание, което може да бъде придобито чрез сетивни възприятия и чрез почиващите върху тях логически заключения и не признава реалността на окултните възприятия. Сетивните възприятия на повечето хора не доставят непосредствени доказателства за действителността на духовните сили и явления, които не са свързани с материални тела. Оттук материалистът прави извода, че приемането на такива, независими от вещественото сили и същества не било оправдано и определя заключенията, които следват от това, за несъществени. Според него случващото се в света е необходима последица от наличните във веществото от самото начало сили и състояния, които допускат само едно протичане и то, според закона за разпръскване на енергията, в края на краищата е насочено към състоянието на равновесие, следователно трябва да доведе до вечната смърт. Нека интелектуалната задача на човека е да се изследват законите, според които се случва протичането на това световно развитие, за да се изтърпяват по възможност по-малки страдания и пилеене на силите, като човек се приспособява към тези закони.

Ако принципно се отхвърлят окултните доказателства за наличието на духовни същности, то не може логически нищо да се възрази срещу материалистическото схващане.

Тук ние действително виждаме характеризирана с някол-

ко стегнати изречения същността на материалистичния ход на мислите. Но за да стигнем до яснота относно цялото значение на материалистичния мироглед в наше време, трябва да се вземат под внимание всъщност различни неща.

Човек трябва да е наясно, че на тези, които понастоящем са станали честни материалисти, им е действително трудно да стигнат до спиритуални мироглед. И когато се говори за «честните» противници на спиритуализма, всъщност сред тях на първо място е необходимо да се разглеждат теоретичните материалисти, защото тези представители на даден мироглед, които от самото начало, бих казал, «професионално» вярват, че трябва да застъпват този или онзи мироглед, не винаги трябва да бъдат характеризирани с предиката «честни». Но Лудвиг Бюхнер например е един честен представител на материализма през втората половина на 19. век, по-честен от много други, които смятат, че са длъжни да станат противници на едно духовно разбиране за света в смисъла на духовната наука от някаква, както те мислят, религиозна гледна точка.

И така, аз казах, че на материалистите им е трудно да стигнат до едно духовно разбиране за света. Защото материализмът – така, както днес той ни се противопоставя при тези, които казват: да, човекът си има своите сетива и възприема чрез тях света, той също така наблюдава процесите, проследявани от сетивата и не може въз основа на това, което му предлагат те, да стигне до приемането на една духовна същност, независима от сетивния свят, – та този материализъм е произлязъл с известна необходимост от развитието на по-новото човечество, защото се основава на нещо, което е трябвало да дойде в развитието именно на по-новото човечество.

Който си направи труда да изследва по-стария духовен живот на човечеството, открива, че през 14., 15., 16. век при същинските културни народи този духовен живот е достигнал до края си. Достатъчно е днес само човек действително да се занимае с това, което настоящето може да даде на човешкото съзнание и тогава да вземе една книга в ръка, която според

схващането му се намира все още изцяло в начина, по който светът е бил разглеждан природонаучно през 13., 14., 15. век. И тогава ще открие, че съвременният човек, когато се отнася към нещата сериозно и достойно, няма и не може да има вече правилно разбиране за това, което действително се казва в старата литература до обозначената повратна точка.

Наистина се случва, но все пак всъщност само при тези, които са дилетанти, да, дори при тези, които не са станали даже и дилетанти, те отново и отново да изкопават от тази по-стара литература всевъзможни дебели и не особено претенциозни четива, в които се разказва за естествената наука. А после да стигат до всякакви преценки относно това, което би трябвало дълбокомислено да се съдържа в тях. Но който държи на истинските отношения към усвояването от него, ще трябва да открие, че сегашният човек всъщност действително не може да има истински отношения към този по-стар начин на съзерцаване на природата. Различно е с философския възглед. Но тъкмо със съзерцаването в стари времена на природата съвременният човек всъщност не може нищо да започне, защото всички понятия, които той може да си изгради за природата, са остарели тъкмо с няколко века и едва ли днес към природата трябва да се пристъпва с тях. Всъщност всички наши физически понятия произхождат от Галилеевия мироглед, а не от нещо по-ранно. Човек трябва все пак да разгърне едно разширено историческо научно изследване, когато се впусне в по-ранните природонаучни трудове, защото точното изследване на веществения свят, на външния сетивен свят, в чийто поток днес ние се намираме, е започнало всъщност едва от няколко века.

Спомнете си, че тъкмо позовавайки се на краткото съчинение на Врангел говорихме за измерването. Към него спада също и претеглянето, както видяхме. Но въвеждането на същото това претегляне като инструмент в природонаучните методи става общоприето едва някъде от Лавоазие. Та в този си вид то следователно не е на повече от 150 години и всички

основни представи например на съвременната химия почиват всъщност върху това претегляне.

От друга страна, когато искаме днес да си изградим представи, например относно начина на въздействие на електрическите сили или пък само на силите на топлината, те трябва да разчитат на изследванията от последната половина на 19. век. Днешният човек не може вече да се оправя със старите представи. По същия начин би могло да се говори и по отношение на биологическата наука. Но който във всеки случай се стреми да познава хода на развитие на науката, би трябвало да се запознае и с по-старата литература. Обаче ние, които искаме сериозно да се занимаваме с духовната наука, трябва да отвикнем от това, което често може да настъпи при един така наречен теософ. Често съм говорил как например се запознах във Виена през осемдесетте години с една теософска общност. Тъкмо там имаше нещо като обичай да се търсят всевъзможни стари и дебели не особено претенциозни четива и да се преглеждат в тях нещата, които действително са били малко разбирани. Защото наистина, за да бъде прочетен един природонаучен труд, например от 14. век, е необходимо доста много. Но хората си правят преценки. Действително те винаги са звучали доста еднакво. А именно, когато отново някой твърдял, че е прочел подобно дебело и не особено претенциозно четиво – истината е, че той само го е бил разлистил, – тогава казвал «дълбоко като бездна». Така или сходно са гласели преценките. В края на осемдесетте години не чувах други думи толкова често – е, относително често, както се разбира от само себе си – като думите «дълбоко като бездна». Разбира се, чувах често и думата «голяма дълбочина».

Това, което трябва да се разгледа, е голямото значение на възгледите, понятията и представите, придобити под влияние на възгледите през последните векове. Когато сме узнали обясненията за основните механични понятия, разгледали сме изобилието от физически, химически, биологически понятия и също някои неща, събрани, за да се види как душевното се

изразява във външното физическо тяло, като резултат от последния век и именно на втората половина на последното столетие, пред нас се разпростира един невероятен резултат от изследванията. И същият този резултат от изследванията е необходимо да бъде придобит, не само защото върху него почива целият външен, технически, икономически, материален живот, до който човечеството вече е трябвало да стигне, а и защото върху него се градят и голяма част от нашите представи за мирогледите. Всъщност в една подобна област на светогледа като съвременната наука – дори и ако в известно отношение в едно ограничено поле това няма да навреди, но все пак е истина – човек е неопитен като млад заек, ако не знае нищо за съвременната физика, биология и така нататък, а именно как те са се образували.

Сигурно отново и отново трябва да се подчертава, че резултатите от изследванията на духовната наука се придобиват на основата на онези способности за възприятие, за които често е говорено. Те не могат да бъдат усвоени по същия път, въпреки че се получават със същата сигурност, както това става с материалистическите природонаучни резултати. И естествено – ако за човек се получи това, което вчера беше загатнато – тази духовна наука е една реалност. Но за нашето днешно време, за нашето съвремие е необходимо много повече, отколкото да имаме само някак си духовна връзка с духовно-научните резултати, които могат да бъдат напълно разбрани от здравия човешки разум. Много по-необходимо от долавянето по някакъв си начин на откъслеци от духовния свят е да се запознае човек с материалистичния мироглед. Поне с един отрязък, за да може действително пред външния свят днес да бъде представено това, което духовната наука иска. Защото не върви човек да застане пред света и да представлява истински духовната наука, ако няма никакво понятие за начина, по който днес ученият изследва, как той трябва да мисли и как да си служи със самото изследване наред с изясняването. И когато някой отново и отново отказва да вземе в ръка природонаучна

книга, за да се запознае с естествената наука от настоящето, никога при застъпването на духовно-научния мироглед няма да може да се избегне допускането на непохватности спрямо това, което е утайката на външния мироглед. А и днес не е толкова важно да се вслушваме в унаследени религиозни системи, колкото в честно придобитите почтени резултати от материалистическото изследване. Човек само трябва да може да се отнася по правилен начин спрямо тези резултати от материалистическите изследвания.

Да вземем, само за да покажем за какво става дума в настоящия момент, някоя област, например областта на човешката анатомия и физиология. Ако днес се поеме някоя такава обичайна книга в ръка – и в хода на много цикли винаги съм препоръчвал подобни четива, – ще се получи една картина на това, как днешният физиолог си изгражда своите представи за строежа на човешкото тяло, поставяйки в основата костната система, хрущялната, сухожилната, мускулната система, нервната, кръвната, сетивната, главовата системи и така нататък. И ще се получи една картина на това, как днешните живеещи в материалистичните мисли хора си представят взаимодействието, да кажем, на сърцето и на белите дробове и отново на сърцето с другите съдови системи на тялото. Така може да се получи отговор на въпроса: как всъщност днес един човек, който е усвоил своите понятия от материалистическото изследване, застава спрямо тези неща? Какви представи живеят всъщност у него? И там трябва да се каже: придобити са вече значими представи, представи, които е трябвало да бъдат усвоени така, че действително да не се взима под внимание нищо духовно, т.е. каквото и да било внасяне на духовни мисли в изследването. Човек би трябвало поне веднъж да се впусне в материалната област, така както, казано популярно, тя се предлага на петте сетива и във връзката, която се получава за петте сетива. Той също би трябвало поне веднъж да прозре така света, а и в тази област има още много за вършене във всички възможни полета на природонаучното изследване.

Сега обаче приемете, че сте усвоили един подобен образ за структурата на човешкото тяло, какъвто си изграждат днес анатомът и физиологът. Тогава ще откриете, че анатомът и физиологът казват: ами да, човекът се изгражда от различни органи и органови системи, като те си взаимодействат по определен начин.

Вижте, когато днес анатомът или физиологът говорят и обобщават представите си в общ образ на човека, тогава сетивното наблюдение остава в рамките на образа, както е залегнало в основите на същия този образ. От това се получават съвсем определени представи, които можем да приемем. Спрямо тях обаче човек трябва да се постави по правилен начин. Навярно мога да обясня това чрез едно сравнение. Някой например би казал: аз искам да се запозная с Рафаел, как трябва да направя това? Тогава бих му отговорил: ако желаеш да се запознаеш с Рафаел, се опитай да се задълбочиш в картините на Рафаел; разучи от миланските картини Сватбата на Йозеф и Мария, по-нататък различните картини до Сикстинската мадона, до Възнесението и си изгради представа за това как Рафаел се е опитал да разпредели фигурите в пространството, как също се е опитал да разпредели светлината и сянката, да оживи едно място в картината за сметка на друго, да остави едното да пристъпи напред, другото – назад и така нататък, след това ще знаеш нещо за Рафаел. Тогава може би ще имаш подготовката да научиш още повече за Рафаел и постепенно ще получиш един образ за конфигурацията на Рафаеловата душа, а именно какво е искал, от кои източници на неговата душевност са произлезли творбите му. Сега човек би могъл да си представи, че идва някой и казва: ах, да гледам картините, това не ми подхожда, аз съм ясновиждащ и ще погледна директно в Рафаеловата душа, ще видя как Рафаел е творил и тогава ще говоря за Рафаел. Аз мога да си представя, че някой ще дойде и ще каже: нямам нужда въобще да гледам нищо от Рафаел, а ще се задълбоча директно в душата на Рафаел. Естествено за изследването на Рафаел това би било сметнато за глупост, но в областта

на духовната наука то наистина много се упражнява, въпреки честите предупреждения през всичките години, в които ние се занимаваме с духовната наука. Би могло да се види колко малко моите слушатели се чувстват задължени да използват литературата, която в хода на циклите от лекции е била споменавана, и то така да се възползват от нея, че от предоставеното от материалистическото изследване да получат образи.

Но както сега човек би сбъркал, ако би останал при картината, без да иска да пристъпи към душевното, което се изразява чрез тази творба, така материалистът спира. Това, което би могло да се каже на материалиста, е примерно следното: да, ти наблюдаваш една картина, но не взимаш под внимание, че което наблюдаваш, би трябвало да разглеждаш като външно прозрение на една вътрешна духовна същност. Правилно е, че материалистическото изследване е събрало невероятно богат материал. Ако това бъде разгледано като външно прозрение на една вътрешна духовна същност, човек се намира на правилния път. Само че материалистът допуска грешката, че има материалното и не иска да приеме, че то е израз на нещо духовно. От друга страна, би било несправедливо, ако някой твърди нещо духовно и материалистът му казва неща, за които човекът няма никакво понятие. Разбира се, възможно е богатата област на изследване да бъде обгърната с поглед и без особено понятие за много неща; но за начина, как се придобиват нещата, ние трябва да имаме представа. И когато нашето висше училище за духовна наука ще служи на това, известен брой хора, които са се занимавали с една или друга област, да интерпретират основните материалистични предпоставки, които човек трябва да има съгласно днешното развитие, тогава нашето висше училище за духовна наука ще свърши много работа.

Ние и днес бихме могли напълно да направим така, че да кажем: това, което е записано като материал в нашите лекционни цикли, би могло да е достатъчно; бихме имали основание да приключим с него и да използваме идващото време, за

да представим на нашите приятели материалната база на предпоставките, които трябва да бъдат там. Така ще се види, че ако съвременната физика, химия и биология бъдат разглеждани по съответния начин, ще се получи това, което стои в нашите лекционни цикли. Тогава човек ще е застанал по правилен начин спрямо материализма.

Но ще бъде допусната голяма грешка, мои мили приятели, ако се говори, че материализмът бил погрешен. Що за глупост! Да се каже, че материализмът е погрешен, е същото, ако човек би поискал да каже: Сикстинската мадона има тук синьо, там червено, но това е погрешно, та то е само материя. Материализмът има право в своята област. И ако се вземе това, което той е допринесъл за човешкото знание, то е нещо огромно. Не е необходимо да се воюва срещу материализма, а само да се покаже по развитието му как той, когато разбира себе си, води извън и над себе си, така, както показах как анатомията и физиологията също водят извън себе си и по необходимост въвеждат в духовната област.

Може само да се запитаме: защо има толкова много хора, които вместо да признаят материализма само като метод за изследване, се задържат при него като мироглед? Правилното би било да се каже, че днес действително би било нещо напълно сложно и глупаво, ако бихме се занимавали с алхимия вместо с химия; защото днес трябва да се занимаваме с химия, а не с алхимия, като през 12. век. Това се разбира от само себе си. Но е необходимо от днешното изследване човек да се изкачи в духовния живот. Ако нашите приятели биха си направили труда, да проучат малката книжка «Хекел и неговите противници», те биха намерили, че всички мисли, залегнали в основата ѝ, се владеят от основния биогенетичен закон. Показателно е, че ние още не сме стигнали до второ издание тъкмо на тази кратка брошура «Хекел и неговите противници». И все пак е изключително важно да се информираме, макар и не върху последните резултати от изследванията – не е необходимо непременно те да бъдат познани в подробности, – но да се

информираме за начина, по който подхожда изследователят и как той се ориентира към метода си на изследване. Това е от изключителна важност.

Ако някой каже: не е необходимо книгата да бъде изучавана, за какво ми е това, за мен духовният свят си е нещо ясно от самото начало; нямам нужда да се катеря по цялата стълба нагоре. Та ако някой го каже, днес той е егоист, който се ослабя само на себе си и не се съобразява с това, което времето поставя към нас като изисквания. Но ние трябва да му обръщаме внимание, когато искаме да направим услуга на духа на времето. Изключително важно е да разгледаме тъкмо това. Сигурно човек има правото да каже: за какво ми е необходима научна основа, за мен духовният свят е ясен. Това може да е истина. Но ако човек желае да научи нещо в областта на духовния свят – естествено може да се направи така, че да се интерпретира намиращото се вече там, – но ако обаче иска нещо да научи, трябва да се запознае с това, което вече съществува в материалистичната наука.

От друга страна, трябва да се попита: как става така, че много анатоми, физиолози, физици, химици и т. н. днес са природоизследователи и дори такива, които се наричат експериментални психолози и че те всъщност желаят да задържат материализма не като изследователски метод, а като мироглед? Човек трябва съвсем честно да има смелостта за отговора: за да се изследва материалистично, се изисква единствено да се вторачи поглед в света с петте сетива и да се практикуват външните методи. Необходимо е човек да се посвети само пасивно на света, тогава е сигурен. Да се откъсне единствено някакво растение, да се броят тичинките, да се вземе микроскопът, да се оцвети някое сечение, за да може след това да се изследва структурата и т.н. – бих могъл естествено да изброявам още много неща, – ето докъде стигат хората. Необходимо е само човек да застане, да бъде пасивен и да допусне природата да действа върху него. Така той се оставя да бъде под опекунството ѝ.

В най-първите съчинения, които публикувах, нарекох това догматизъм на опита. Човек се придържа именно към догматизма на опита. В моята книга «Основни линии в теорията на познанието на Гютевия мироглед» можете да прочетете какво казвам за същия този догматизъм на опита. «Фанатизъм към фактите» го нарекох по-късно. За да стигне обаче до духовния свят, човек трябва да работи вътрешно и за тази цел е необходима вътрешна пъргавост. Като при това на него напълно му се изчерпва силата. В наше време може да се види, че същата тази сила вече е свършила. Ако вие например направите сравнение в областта на анатомията, ще откриете, че с пръст може почти да се покаже точката, където силата е изчерпана.

Вземете анатома Хиртл, заместен в катедрата си от анатома Лангер. Сравнете научно произведенията на двамата и ще видите как в последователността на тези учени единият е абсолютно наясно, че зад външното се крие духовното, а другият въобще не се занимава повече с това. Върху какво почива тази констатация? Върху това, че колкото и заслужаващ похвала да е материализмът като изследователски метод и дори да е доставил великото и мощното, без което хората днес не биха могли да живеят, те са прекалено мързеливи, за да повдигнат горе в дейния живот, което са схванали, защото леността, действителната инертност на духа е това, което е задържало хората в материализма. И тъй като същият става толкова завладяващ и се представя за реалност, затова човек не се изкачва към духовното. Леност и инертност е това и всеки трябва да има смелостта да прозре тази причина.

Задълбочите ли се в областите на природонаучното изследване, ще видите, че то е великолепно и достойно за възхищение. Задълбочите ли се във всичко, което се фабрикува от монистите и другите сдружения като «мирогледи», ще видите, че те почиват върху леност и инертност, върху вкостеняване на мисленето. Това ясно трябва да се има предвид, а именно че е наложително да се прави разграничение – когато сте стъпили на основата на истинската духовна наука – между изцяло

основателното съдействие на материалистичните изследователски методи и резултати от изследванията, от една страна, и така наречения материалистичен мироглед, от друга страна.

Най-често тези, които изследват материалистичното, съвсем не могат да мислят, защото е по-лесно да се изследва материалистично, отколкото да се мисли духовно. Бих искал да ви онагледа това с пример, как материалистите просто се препъват, когато поискат да се придвижат от материалистичния изследователски метод към един мироглед. И така, нека приемем, че съм се опитал да придобия един атомистичен мирогледен образ. Следователно аз искам да кажа: тялото се състои от атоми. За същите трябва да се мисли, че са в движение, така че когато човек има пред себе си един материален обект, той – ето как трябва да се мисли това – се състои от атоми. Между тях се намират междинните пространства. Атомите са в движение и чрез него – според материалистичния мироглед – се създава топлината. Ако човек би казал: в основата на топлината се намира едно движение на атомите, тогава той би имал право, защото само би констатирал нещо. Но той все пак стига до възгледа, че е невъзможно за атомите да се говори като за нещо действително съществуващо. Те са измислени – и те трябва да бъдат измислени, ако би трябвало да имат смисъл, – но това, което се възприема, е необходимо първо да бъде предизвикано именно от атомите. Следователно атомът не може да се види. Ясно е, че така наречената атомистична представа за света е съставена от нещо невидимо, от нещо сетивно невъзприемаемо.

Но може и да се помисли и да се каже: светът се състои от атоми и те са в движение. Човек сега иска да изследва начина на това тяхно движение, заложено в основата на топлината, на светлината, на магнетизма, на електричеството и т.н., като следователно се стига до това, известни движения на атомите да се приемат като причини за сетивното възприятие. И така се стига до атомите. Следователно се дели, което е дадено и когато то отново и отново се дели, в крайна сметка трябва да

се стигне до неделимото и това е атомът. Делими атоми са безсмыслеца. Последните части, именно атомите, трябва да са неделими. Но днес желанието е и да се обясни движението с атомите – само мога да загатна, но вие бихте проследили по-нататък това във философско-научната литература от по-ново време, – следователно желанието е да се обясни движението с естеството на атомите. Ако се помисли обаче как един от тях трябва да блъсне другия, за да може да произлезе движението, което е при топлината, електричеството и т.н., тогава атомите не могат да се възприемат като неподвижни и тогава човек трябва да си ги представи като еластични. Необходимо е да си ги представяме точно такива, защото неподвижните атоми не биха придали при един удар движението, което следва да произтече, когато би трябвало да се получи топлина, електричество или магнетизъм.

Следователно тези атоми трябва да бъдат еластични. Но какво означава това? Това означава, че атомът може да бъде сплескан и след това бързо да се върне обратно в предишното си състояние. Значи трябва да е способен на сплескване и отново да бърза да се върне обратно в своето състояние, иначе човек не може по друг начин да си представя удрянето на атомите. И така се постигат две неща: първо, атомът трябва да бъде неделим, второ той трябва да бъде еластичен. Пред тези две неща стои модерното мислене, което се прекланя пред атомизма. Трябва да си представяме атома като неделим, в противен случай той вече не е атом и трябва да си мислим, че е еластичен, защото иначе би било една безсмыслена представа да обясняваме движението на атомите с неподвижни атоми. Много остро подчертават главно английските мислители тези две изречения: първо, атомът е неделим и второ, трябва да си го представяме като еластичен. Ако оставя едно тяло да бъде еластично, не може да си представяме другояче, освен че частите се бутат една друга и след това отново, прескачайки назад в първоначалното си положение, възстановяват еластичното си тяло. Същото не е мислимо, без да е делимо,

преместваемо. Атомът обаче трябва да бъде неделим, от една страна, от друга страна, той трябва да е делим, защото иначе не би могъл да бъде еластичен. Но какво означава това?

Това означава, че когато искаме да си представим атомите, стигаме до две противоречащи си основни положения. Няма как да ги заобиколим. Върху това има налице невероятно интересна литература, как да си представяме образа на света, сглобен от неподвижни атоми. Но тогава атомът не е повече атом, защото трябва да си го представяме като делим. Това означава, представата за атома да е невъзможна, докато се приема, че той е материален. В момента, когато си представим атома като нематериален, когато мислим, че той не е нещо материално, а нещо друго, може да си го представим като неделим – така, както си представяме човешкия Аз също като неделим. Приемете, че атомът е сила, тогава можете да си мислите за същия и като за сглобен. Ако не разсъждавате материалистично, няма нужда да си представяте, че там има междинни пространства. Следователно двете неща са напълно обединяеми, ако си мислим за атомите като за нематериални. Но ако внимателно разгледаме това, което ни предлагат оптиката, теорията за електричеството и т.н., и направим последните изводи, какъв трябва да бъде атомът, тогава следва да се каже: той не може да бъде материален. Така по необходимост вие ще влезете в духовното. Но тази стъпка трябва да бъде направена. Тогава е все едно дали атомът ще бъде еластичен или неподвижен; в такъв случай това вече няма да ни интересува и в него ние няма да участваме. С материализма не бива да се воюва, той трябва да бъде разбиран. Многото събрани труд и добри успехи не трябва да бъдат презирани от духовната наука.

Нека сега преминем към следващата глава от Врангелото съчинение:

Съмнение в материалистичния миросглед

Само дето в душевността на някои хора се появява следното съмнение: действително ли би трябвало във Всемира

да не е заложена разумна, нравствена мисъл и понятията на целесъобразното, на нравственото да възникват само в човешките гърди, извън които обаче те да нямат никаква валидност?

Ние чувстваме у нас стремежа към доброто и понятието за него е неразделно от понятието за свободата, защото там, където господства абсолютната необходимост, няма нищо зло и добро. Един камък трябва да пада в определена посока с определена скорост и би било безсмислено да наричаме това падане лошо или добро.

Ако това, което усещаме във вътрешната си същност като истинския мащаб на живота, би било само измама и заблуда, и тази идея за доброто, с други думи, избраното в свобода нравствено се окаже извън Всемира, от който човекът е само една изчезваща частица? Ако малката част, човекът, надарен с възвишени чувства и мисли, стои в това отношение по-високо от цялото, което без съзнание, без понятие за целта, поема хода си също като един мъртъв механизъм със зъбни колела, за да завърши с вечна смърт? Душевността на повечето хора се противопоставя на подобно решение и търси друго.

Добре е да се говори, че душевността се противопоставя на това, но много по-важно днес е да се каже още, че нашето мислене му се противопоставя. Ако човек желае да застане на основата на материализма, трябва да се отиде към атома и той да бъде схванат като материя. Атомът обаче може да бъде наречен и сила, като тогава се стига до схващането, че където се мисли, че е материята, всъщност е космическият мисловен свят. Там вътре нравственият световен ред има пълното си място.

И така, наистина някои намериха за по-удобно да кажат: да, ако така се премисли светът, действително за сетивното знание навсякъде се появяват скрупули и съмнения, и няма как същото това сетивно знание да бъде единствено призна-

то; но човек е така предразположен, да не може да проникне по-дълбоко. Тогава се получава приблизително следната ситуация: там стои някой, който може би е много добър изследовател в областта на външния сетивен свят и може да създаде нещо трайно, красиво, великолепно като материалистически изследовател, но той не е склонен да продължи да навлиза още по-навътре. И така същият този човек казва: там зад материята трябва да има всичко възможно; но ние с нашата човешка способност за познание не сме в състояние да проникнем в него. Сам себе си той нарича агностик. Не забелязва обаче, че тези приказки, че човек няма способността и така нататък, всъщност са внушени от Ариман и не чува това, което му внушават добрите духове – това не чува той. В действителност той е само един лентяй. Лентяй се нарича, когато се говори честно, а в науката се нарича агностицизъм.

Следващата глава при Врангел се казва сега:

Агностицизъм

Този отговор на въпроса за произхода и целта на Всемира и за предназначението на човека, който предлага на ума най-малките трудности, противно на което изискванията на душевността го оставят съвсем недоволен, е гледната точка на агностика («незнаещия»), когато казва: същите тези въпроси прехвърлят границите на човешкото познание. Следователно поради същността им трябва да останат без отговор и е по-разумно да посветим времето и силите си на задачи, с които има изгледи да се справим.

Човек не може да има нещо против да каже: аз искам да се посветя на задача, с която мога да се справя. Това се намира в свободата на личността. Но в свободата на човека не се съдържа да каже: което аз не знам, не бива да го знае никой друг. Цялото философстване относно какво човек не може да знае, е всъщност по принцип една научна подлост и освен това е безподобно болезнено научно тщеславие, защото човек се издига

като господар на това, кое бива и кое не бива да бъде изследвано. Защото това, което сам иска да приеме, поставя като меродавно за всички други хора. Каква импотентност се намира в изречението: «Има граници на познанието»! Но какво високомерие и какво самомнение се съдържа в това, би трябвало все пак човек веднъж да си обясни. Нещо, което не би трябвало да се шепне на ухо, а да бъде разтръбено с пълно гърло.

Без да отрича съществуването на духовни същности, агностикът твърди, че тази област във всеки случай не била достъпна за всекиго, докато всичко, което почива върху сетивния опит, се намирало в областта на познанието на нормалните хора и с това той трябвало да се задоволи. Тези, при които преобладава обученият на критика интелект, могат да упорстват по тази гледна точка, без да бъдат парализирани в действията си; за повечето хора обаче такъв отговор не е отговор. Ако се застане на гледната точка на човек без личен окултен опит и без познаване на изглеждащите му достоверни съобщения на други относно такива възприятия, той е свободен, логично отсъдено, да изкаже мнението си за или против съществуването на духовни светове.

Разбира се, в човешкото съжителство всеки е свободен да изкаже мнението си против съществуването на един духовен свят. Но човек трябва да е наясно, че подобно изказване не струва нищо. Някой може да изкаже мнението си и против това, че три по три е девет.

Само дето той няма право да отрича научността в противоположното схващане.

Степента на достоверност в съобщенията на други не може да се измери с обективна, т.е. общовалидна строгост и преценката за това по силата на обстоятелствата ще бъде повлияна във всеки отделен случай от субективни мотиви.

Да, това може да се покаже.

Ако става дума за факти, които могат да бъдат проверени от всеки нормален човек, в повечето случаи не е необходимо той да се подлага на усилията да ги проверява лично, тъй като при сегашната организация на научното изследване е положена грижа, погрешното наблюдение или погрешният отчет да бъдат скоро откривани. Нещо, което принуждава всеки наблюдател и докладчик дори само поради репутацията си към възможно най-големи предпазливост и истинност и във всеки случай една грешка на наблюдението не остава за дълго неоткрита.

По принцип това не казва много повече от вероятността, някой да каже следното: при днешния начин на организиране на научната работа може, когато се пътува за Базел и бъде закупена книга по химия, да се повярва на това, което е написано в нея само поради факта, че вътре се намират химически резултати и на един химик не би му хрумвало да лъже. Но с това се легитимира единствено вярата в авторитети. И ако хората биха си признали това, те биха били наясно колко много неща днес ги приемат просто на доверие и вяра. Че духовната наука наистина стои в началото си, но може да бъде проверена, съм го подчертавал често. Тя е още млада; когато остарее, тогава с духовния учен ще бъде така, както е днес при химика: човек вече ще бъде наясно, че в духовната наука не се лъже.

Противно на това при окултните възприятия е по-различно и тази съществена разлика е накарала свикналите на контролируеми факти мъже на точната наука толкова дълго да се отнасят към окултните съобщения не само критично, т.е. проверяващо, но и скептично, т.е. директно отбраняващо се.

Действителната причина е тази, че те са прекалено мързеливи.

Сега това обаче изглежда вече невъзможно, защото доказателственият материал за нематериалното съществуване на духовни същности е толкова влиятелен, че мъже с без съмнение научно образование смятат този въпрос за доказан. Достатъчно е да се припомнят имена, като Цолнер, Уолъс, Дю-Прел, Крукес, Бутлеров, Роша, Оливър Лод, Фламарион, Морсели, Скиапарели, Окороуик, Джеймс и др.

Там г-н фон Врангел разчита на тези, които се свързват с атавистичните способности, докато ние приемаме, че всеки може да усвои способностите, които правят възможно да се провежда духовното така, както се подлага на проверка научното.

Тези мъже не само не намират противоречие между окултните факти и установените резултати от точното сетивно изследване, а тъкмо тяхното привикване към свободна от предразсъдъци критика ги кара да отхвърлят скептицизма на материалиста и да се посветят на изучаването на окултните феномени.

Но те не го правят по правилния начин, а свалят всичко в същата лабораторна обстановка, в която стои химията, също и това, което може да бъде постигнато само в свободна активност на мисленето. Вместо да се конструира вътрешно, сякаш се обикаля със сгъваемия метър и се измерва.

Тези авторитети могат да се заблуждават в своята преценка, но тяхната гледна точка служи като доказателство за това, че имаме правото да приемем съществуването на духовни същности, без да се подлагаме на упрека на научното игнориране. При условие, че човек сам няма окултни способности, се разчита на сведенията от други лица и той трябва да ги провери за достоверност.

По-добре би било, ако човек би се опитал да се впусне в това,

което е казано в «Как се постигат познания за висшите светове?». Много по-лесно е, отколкото мнозина допускат. Повечето само дете не го признават; но всевъзможни сложности се признават. Действително би било относително много лесно за няколко години да се изживее поне толкова от духовния свят, колкото е необходимо, за да бъде той като цяло признат. Но хората казват: това не е нищо, защото се стремят към наричаното от мен ясновиждане по усет. И когато не се стигне до ясновиждане по усет, тогава всичко това не важи за тях.

Източниците на заблуда на окултните възприятия се намират както в субекта, така също и в обекта. Дори повърхностното приемане за сведение на натрупания от спиритистите и от други окултисти материал от възприятията ни показва, че тук, по общо признание, източниците на заблуждения тежат изобилно...

Това те наистина не правят. Не е по-различно от когато се казва: природата никога не лъже! Но тя мами във всички моменти. Вземете чаша с вода и поставете пръчка в нея и тя ще ви изглежда пречупена; обаче не е. Вземете хода на слънцето по небесния свод, сравнете размера сутринта с размера по обед: природата ви лъже през целия ден. Точно толкова много и толкова малко лъже духовният свят. Извънредно интересно е например да си представим процесите в етерното на човека, когато има неразположение в червата или да се наблюдава, какво прави етерното тяло, когато се осъществяват процесите на храносмилането. Това също е интересно, както когато обикновено се изучават анатомията или физиологията, даже още по-интересно. Но е неоправдано, когато нещо, което не се различава от един процес в етерното тяло при храносмилането, да се разглежда като великолепен процес на космическия свят. И така самият духовен свят не лъже; трябва само той да бъде разтълкуван по правилен начин. А и не е необходимо да бъде презирано случващото се в етерното тяло при нашето храно-

смилане. Само дето то не бива да бъде разбирано погрешно. А и сетивата в действителност също не мамят. Ако се бръкне във водата, с осезателното възприятие се намира... [пропуск в записките]. Изследването на природата е усвоило в хода на времето добри правила чрез проучване, докато се вярва, че уж за духовната наука било толкова по-добре, колкото по-малко проучвания се правели.

И така: «Дори повърхностното приемане за сведение на натрупания от спиритистите и от други окултисти материал от възприятията ни показва, че тук, по общо признание, източниците на заблуждения текат изобилно... »

защото те не се намират, както в сетивния свят, само в субекта, но освен това ги има още и в обекта, и като многобройни зли същности би трябвало да си поставят задачата, да въведат в заблуждение изследващия човек. Ако с право е могло да се каже за обикновените сетивни възприятия: природата никога не лъже, само човекът понякога я разбира погрешно – то, според твърденията на изследователите на тайната наука, в духовния свят е различно. И така, в случай, че бъде призната реалността на духовни, независими от вещественото явления, ще представлява голяма и трудна задача там да се отдели плявата от пшеницата, т.е. лошото от доброто. Това е всъщност задачата и на духовната наука, която, ако някой желае сериозно да се занимава с нея, изисква цялото време и сила на човека, какъвто впрочем е случаят и с всеки друг клон от знанието, макар и може би в по-малка степен.

За мнозинството хора едно подобно изучаване обаче нито е възможно, нито освен това необходимо. Както човек може да бъде християнин и в ученията на Исус да намира утеха и възвисяване, да вижда в неговата личност осъществен нравственият идеал, без да бъде теолог, така в основните учения на теософията може да бъде разпознато тълкуването на същинските сетива и целта на собствения живот, без да

сме запознати с цялостната сграда на тайната наука.

Това е едно твърдение, което не може просто ей-така да бъде прието, защото ако хората не са специалисти химици, или не са специалисти биолози, все пак могат днес да живеят. Но това, което принадлежи на света, на когото принадлежи самата човешка душа, човек постепенно ще трябва да узнае. Това е едно своего рода неоправдано отхвърляне, когато се говори, че за да бъде някой теософ, не е необходимо той да бъде запознат с тайната наука, както и че не е необходимо да бъде теолог, за да бъде християнин.

Най-стимулиращ ще бъде този мироглед за действащото и усещането на човека, който задоволява максимално както неговия разум, така и неговото чувство.

Следващата глава е озаглавена:

По-нататъшно съществуване на душата след смъртта

Ако се приеме, че духовният принцип в човека, т.е. това, което се обозначава с думата душа, е една същност, която и след смъртта на тялото ни продължава да съществува, за неговата по-нататъшна съдба са възможни различни представи, от които ние тук, като намиращи се в момента за нас на преден план, ще искаме да разгледаме само християнското схващане и теорията за превъплъщаването. Учението на Христос е било за милиони източник на утеха и нравствена сила, а навярно ще продължи да бъде същото и в бъдеще. Не може обаче да се отрече, че за научно образования европейец са се натрупали трудности от интелектуален вид и борбата между вярата и знанието въз основа на християнското учение не намира уравнивяване. Съществуващото противоречие изисква жертва – или на разума, или на душевността. Към тези интелектуални затруднения се присъединяват при някои хора тежки нравствени съмнения

срещу общоприетото схващане на християнството. Всички християнски вероизповедания учат, че душата на човека изтърпява след неговата смърт една съдба, която продължава вечно: вечно блаженство или вечно проклятие. Че тази вяра противоречи на изискването за справедливост, усеща наистина всеки човек. Основата на която и да е нравственост е справедливостта.

Ако само се знаеше малко повече! Разбира се, Врангел има право, когато казва, че човек не може да говори за вечно блаженство и за вечно проклятие, тъй като те противоречат на справедливостта. Защото «вечно» е абсурдно, ако се вярва, че това е нещо безкрайно. «Вечно» е само епоха, възраст на вселената и всъщност и в християнството не би трябвало да се говори за «вечното» по-различно, отколкото за една епоха, като това съответства приблизително на времето между смъртта и едно ново раждане.

В гърдите на всеки човек лежи дълбоко и непоклатимо копнежът, всекиму всичко да се случва по заслуги. Схващането за последните естествено е променливо; уважението към изживяното и усетеното – също. Но не може да има никакво съмнение, че човек би бил по-щастлив, по-добър и по-удовлетворен, ако е убеден, че случващото се във Всемира съответства на изискването за справедливост дори в подробностите. В това, което изпитваме в хода на телесния живот по нас самите и по други, ние не виждаме да властва някаква справедливост, независимо дали го определяме по душевните, духовните или телесни страдания и радости като мащаб на изживяното. Според учението на християнските църкви тази мнима несправедливост на земния живот би трябвало да бъде компенсирана в отвъдното; но по принцип тя се изостря безкрайно благодарение на вечните последици от времеви провинения, респективно заслуги.

Естествено е, че Врангел говори само за това, което казват християнските църкви, които са възникнали, след като Юстиниан затваря гръцките философски школи. Той обаче не забелязва, че ние имаме задачата отново да направим достъпна заключената мъдрост на човечеството. Все пак трябва да се търсят правилните причини. Би могло също така да се покаже, че тези, които днес проповядват християнството, не акцентират върху истинското християнство, а върху едно такова, което е нагласено.

Следващата глава се казва:

Превъплъщаване и карма

Учението за превъплъщаването и кармата ни предлага противно на това възможността да се реши видимата несправедливост на съдбата на един живот, а именно че в предишни отминали свои съществувания той самият е имал дългове и че е налице възможността да се подобри за следващите си превъплъщения. Една подобна вяра, когато тя се е превърнала във вътрешна увереност, дава силата без вътрешно възмущение да се понесе собствената съдба, дори и най-тежката, както и подтиква към това тя да бъде подобрена за бъдещето, щом се следва гласът, наречен от нас «съвест».

Наличното в нашето съзнание чувство на отговорност се усилва. Така и опасността, че човечеството ще търси да използва в сетивно опиянение и себелюбие краткия промеждутък на временния живот, би било отстранено. Учението за прераждането и кармата освобождава човека, тъй като последната го предоставя на самия него.

Със сигурност голямата загадка на «За какво» на цялото остава нерешена, но целта и задачата на отделния живот са ясни и определени.

Като следваща глава се привежда краят на Лесинговото «Възпитанието на човешкия род»:

Възгледът на Лесинг относно учението за прераждането
«Дали тази хипотеза (за превъплъщаването) е толкова смешна затова, защото е най-старата? Защото човешкият разум, преди да бъде разпилян и отслабен от софистиката и училището, попада веднага в негова власт? Защо да не идвам отново толкова често, колкото нови познания, нови умения съм изпратен да придобия? Дали не отнасям наведнъж толкова много, че може би не си заслужават усилията да дойда отново?

Според учението за прераждането нашата участ е да живеем на тази земя, докато сме достигнали нашето предназначение: познанието за Бог, което е себепознание. Смъртта не е унищожение; Азовото съзнание, нашата същинска същност, само влиза в едно друго тяло. И самоубиецът не може да се отърве, той само прекъсва нишката на живота, която според неумолимите закони ще трябва отново да бъде завързана.»

Така е според Лесинг. Това бяха силни думи. Това бяха обаче и думите на мъж, получил образованието на своето време у себе си и чрез това, което то и християнството са могли да му дадат, е бил доведен по необходимост до учението за превъплъщаването. На това място се вижда изключителното образование, вижда се историческият критик. Но сега се казва, разбира се, Лесинг е бил велик човек; той е написал «Натан» и така натаък, това е добре, но когато остарява, той се отдава на такива фантастични мечтания, като на учението за прераждането; там човек не може да го съпровожда. Но ето, дори авторът е много по-умен от Лесинг в старостта му. Така някои наистина вярват, че той е много по-интелигентен от Лесинг, който иначе минава за велик човек. В такова едно признание би трябвало да бъде разбрано поне шеговитото. Всъщност да се проумее, че човек трябва да се стреми към това, до което Лесинг накрая успява да си пробие път. Би трябвало да бъде схванато шеговитото, ако човек не желае да върви до този най-зрял плод на

Лесинговото мислене, камо ли да не се почита това, което идва по-късно в по-новия духовен живот. Тези хора говорят, без да стигат до същинското основно ядро, което е било заложено още в основата на новия духовен живот. Но той обаче за мнозина, които го интерпретират, е запечатана със седем печата книга. Сега Врангел казва по-нататък:

Че и Гьоте е бил привързан към вярата в прераждането, ние знаем от съобщенията на Екерман и Боасере. Кант твърди в неговите «Лекции за психологията»: «Началото на живота е раждането; то обаче не е началото на живота на душата, а на човека. Следователно раждане, живот и смърт са само състояния на душата... Значи субстанцията остава, въпреки че тялото изчезва и така трябва – също и субстанцията да е била тук, когато е възниквало тялото.»

Сега следва последната глава:

Кратко обобщение на хода на мислите

Нека се опитаме да обобщим накратко записания по-горе ход на мислите.

Понятието на закономерното, т.е. необходимото свързване на причина и въздействие в случващото се, не е първоначално познание. Напротив, непосредственото съзнание ни дава представата за условната свобода.

Понятието на закономерното, върху което почива всяка наука, първо пристъпва към човека наистина от наблюдението на редовното протичане във времето на небесните явления. После това понятие бива приложено с все по-нарастващи успехи върху явленията на неживото (физиката, химията), по-нататък – върху живота, накрая – и върху духовното.

Проверено и окончателно доказано може да бъде понятието на закономерността само за такива явления, които могат да се определят количествено и които е възможно да бъдат измерени.

Разширяването на представата за необходимостта от вещественото и в сферата на духовното е едно допускане, на което, по аналогия със случващото се във вещественото, може наистина да му се присъди известна вероятност. Но тя обаче не може да бъде доказана, защото тук липсва пробният камък на измеримостта.

Многобройни, проверени от способни да преценяват мъже на науката факти не позволяват на никой търсещ истината човек да отрече съществуването на духовни същности, без да приведе доказателство, поради което той отхвърля съответните факти и тяхната доказателствена сила.

Основните учения на теософията – прераждането и кармата – не противоречат на никакъв научен факт, удовлетворяват разума и задоволяват по-добре от други учения основата на всяка нравственост – изискването за справедливост.

Вярата в тези основни положения трябва да подсили човека за понасянето на нежеланите съдби на живота и да стимулира стремежа към доброто у него.

Сега, мои мили приятели, така стои тази брошура пред нас като един документ на нашето време, като израза на един човек, който е навлязъл здраво в разработването на научните методи и желае да свидетелства, че може да бъде добър, напълно съзнателен учен и тъкмо, не въпреки това, а именно затова трябва да стигне до един признаващ духа мироглед.

Тъкмо от последните глави на брошурата на г-н фон Врангел вие ще сте разбрали, че той още не се е занимавал много задълбочено с духовната наука. А и че не е пристъпил към разликата между това, което иска духовната наука и дилетантската теософия. И затова е толкова по-важно да видим, как някой, който е обучен научно, изисква нещо, което може да бъде действително дадено само чрез духовната наука, така че да се каже: чрез една такава кратка брошура човек се запознава с това, как някой непредубеден учен може да застане спрямо един признаващ духа възглед.

Възможно е да бъдат изтеглени и други конци и при удобен случай ще го направим. По този начин ще пристъпим още по-нататък в тази тема, за да не поддържаме само по егоистичен начин духовната наука, а да я разглеждаме действително като културен фермент и чрез нея да сътрудничим за развитието на човечеството. Това е извънредно важно – да привикнем действително да съпровождаме във всичко.

Понякога в нашите редици може да се изпита определен опит. Не се сърдете, когато говоря за него, но това действително може да се случи. Именно в нашите редици има известни членове, които казват: публичните лекции, те не са важни за нас – и го изричат по начин, от който се вижда как те не съпровождат истински. Те казват: публичните лекции ли, та това не е най-важното; лекциите за групите, да, те са за нас, но ние сме по-напред от това, което дават публичните лекции. А при това тъкмо публичните лекции са подготвени за тези, които имат връзка с външния свят. И публичните лекции много повече в сравнение с частните лекции се позовават на съвременната наука, като показват как доста често трябва да се обърне деликатно внимание на това, че човек не обича да залага в основата строго научни въпроси. И това нежно обръщане на внимание често се интерпретира така, че се казва: публичните лекции не са толкова важни.

В действителност е налице нещо друго. В основата и на тези неща лежи само един определен вид егоизъм. Аз не желая да се застъпвам за публичните лекции, искам само да оспоря неоснователното, което много хора имат като мнение. В лекциите за групите може би тук или там по-лесно ще може да липсва това или онова междинно звено; но публичните лекции трябва да са оформени член по член. Много хора, които със своята работа не се намират в цялостните културни процеси на нашето време, не обичат това. Но тъкмо за това „да-се-поставиш“ в културния процес на времето, за това „да-не-се-затваряш“ става дума.

Естествено и по-лесно е да се говори за ангелите, Лу-

цифер и Ариман, отколкото за електрони, йони и така нататък. Но нали ние трябва вече да стигнем до съзнанието, че се налага напълно да теглим конците към съвременната култура. И ви моля да не взимате отново едностранчиво нещата, все едно бих искал да ви подканя още утре да си закупите цялата научна сбирка на Гъошен и да седнете, за да назубрите всичко това постепенно, както биха казали студентите. Въобще нямам това предвид. Само твърдя, че там, където човек иска да говори меродавно за положението на духовната наука спрямо нашата култура, той трябва да има и съзнанието за това, а именно да не се налага да изпада в грешката да каже: тази външна наука е сбъркана представа. Отделен човек може да сподели, че няма време да се занимава с това; но за цялата институция, за цялото начинание би трябвало чрез вече изреченото от мене по въпроса да бъде дадена известна посока. И не бива да възбужда никакво учудване, че духовно-научното висше училище иска да упражнява отделни клонове на науката така, че те постепенно да водят към духовната наука. Но ние все пак се нуждаем навън от материалистичната култура. И не постъпват правилно тези от антропософите, които казват: какво ме засяга материалистическата култура, тя не се отнася за мен, тя е за тромавите материалисти; аз се грижа за това, което се изживява, когато се сънува, когато човек не е съвсем в пълно съзнание; а другото не се отнася за мен, имам ученията за реинкарацията и кармата и така нататък. От друга страна, светът е там навън и казва: ние имаме реалната наука, сериозните и достойни методи и сега се появяват антропософите с тяхната духовна наука; та те са най-чистите глупаци.

Не бива да се остава при това противоречие и не може да се очаква, че отвън ще дойде намеса. Тя трябва да дойде отвътре. Ние трябва да разбираме, а не да лягаме на канапето и да казваме: ако трябва тепърва да се изкатерим в духовния свят чрез науката, това е прекалено мъчително за нас.

Исках да говоря за значението на материалистическата култура и да ви обърна внимание на същото, защото често съм

подчертавал: материализмът идва от Ариман, но трябва да се познава Ариман, тъкмо както се познава Луцифер, и трябва да се разчита на него. И троичността, която можахме вчера да видим в модела, е тази, с която човечеството ще трябва да се запознае.

Бих искал още веднъж да повторя: не се опитвайте да ядосвате външния свят, като говорите за нова религия. Ако ние бихме споменавали за фигуралната група като за «статуята на Христос», това би било голяма грешка. Достатъчно е да се каже: там стои представителят на човечеството. Всеки може да види какво се има предвид в случая. Важно е ние винаги да намираме правилните думи, което означава да премисляме как би трябвало да се поставим в целия културен свят и да искаме да стигнем до там, че да наричаме делото с правилните думи. Това е нещото, което отново и отново трябва да се казва. Не искаме да твърдим пред другите: едва там ние представихме правилния Христос. Това бихме желали да знаем и да запазим за себе си. За нас е важно да разберем цялата благодат на материалистическата култура, иначе ще допуснем същата грешка, която правят другите, които не проверяват.

Да се запитаме дали ние не правим същото като тях. Наистина не е необходимо да се въздържае от истинската преценка, но трябва да разберем какво се случва навън. Тогава и ще можем да пристъпим срещу това, което е навън, с правилните думи. Но, мои мили приятели, ние ще получим много, много за вършене в тази посока, защото леността, за която говорих днес, е много, много разпространена и ние трябва да намерим смелост да кажем на хората: вие сте прекалено лениви, за да се отправите към активността на мисленето.

Ако разберем какво има навън, тогава можем да използваме и силни думи, да започнем енергична борба. Но ние трябва да се запознаем с това и да теглим конците към външната култура. Ето защо аз исках да дам пример с много заслужаващата похвала Врангелова брошура, която показва как някой е силен като учен, ала не се е занимавал достатъчно с духов-

но-научния мироглед, но все пак чрез цялата насоченост на своята душа клони към духовната наука.

Ние често показвахме тегленето на конците, най-често на конкретни личности и ви съветвам там, където са групите, да го правите това и в съвместната работа. Разбира се, то не може да бъде деяние на един-единствен човек; тогава той не би се справил. Но там трябва да бъде някой, който заради мен да поеме една брошура върху Ойкеновия мироглед, а и още един, за да се ангажира с брошурата, която има като предмет кръвната, мускулната и нервната системи и така нататък, а и да ги разработи заедно с другите. Това е възможно да бъде работа в групите. Тогава то може да бъде подготвено така, че една вечер в групата да се работи чисто духовно-научно, а на следващата да се вземе някаква друга тема. Ако единия ден е работил един човек, другия път това е възможно да свърши и някой друг. Всеки може да се свърже с нещо, което му е по някакъв начин близко. И защо някой, който няма никакво научно образование, да не се свърже с това или онова? Има въпроси на живота, които също могат да бъдат свързани с такива неща. Много по-полезно е времето да се използва за такива изследвания, отколкото да се извличат всякакви окултни сложности, а и материал от сънищата, и те да се разказват на хората. Но и това не бива да се има предвид едностранчиво. Не би трябвало да се казва, че никога не би могло да се говори за окултните преживявания; но става дума да се прокара правилната свързваща линия. Не става дума да се презира науката за сетивата, а тя да бъде овладяна. Тя, науката за сетивата, не бива да бъде стъпкана до смърт или унищожена, а да бъде овладяна.

ШЕСТА ЛЕКЦИЯ

Дорнах, 9 октомври 1915 г.

С помощта на Врангеловата брошура «Наука и теософия» ние се опитахме да разгледаме различни мисли, които показват как този, който желае да стъпи изцяло на почвата на модерната наука, въпреки това бива притиснат към признаване на познанието за духовния живот. И както видяхте, всъщност ние нямаше кой знае какво да възразим срещу Врангеловата брошура, по-скоро само да направим допълнения в смисъла на духовната наука. И така, в същата тази брошура има едно, както първоначално изглежда, субективно съждение относно това, какъв е пътят на модерния учен към духовната наука, как, с други думи, човек може да бъде много добър модерен учен и въпреки това да намери пътя към духовната наука.

Важно е тъкмо този ход на мисли да се разгледа веднъж, защото ми се струва напълно необходимо стъпилите на почвата на духовната наука да разпознаят ясно, че именно възраженията от страна на така наречените учени не са непременно действително научни, а идват оттам, че днес човек може да бъде отличен учен, който много добре разбира как да си служи с материалистичните научни методи в някоя от областите на науката и редом с това по всички други въпроси на миросгледа да бъде напълно дилетант.

Сега бих искал днес – така да се каже в продължение на разгледаните с помощта на брошурата мисли – да развия още няколко други важни за нас съждения. Бих искал да покажа как понастоящем развитието на човечеството е достигнало една точка, която тъкмо на проявяващия разбиране учен – на този, който действително взема науката сериозно и знае как да я цени – би трябвало да му се препоръча да се занимава с духовно-научното изучаване, и то не така, както предимно се е правело досега: т.е. да се разглежда като нещо, което от самото начало подлежи на отхвърляне.

Та нали аз, както някои от вас ще си спомнят, бях запял направо една до известна степен похвална песен за материалистическия научен метод на позоваващите се на Врангеловата брошура разглеждания. Аз казах, че тя показва големи и значими резултати в по-ново време, че човек просто трябва да придобие правилната гледна точка спрямо този материалистичен научен метод и ще я оцени, а не подцени. С нейните резултати той ще се запознае тъкмо тогава, когато по необходимост се заеме да изтегли нишките между нея и духовната наука.

Сега бих искал първо да изходя от един, така да се каже, природонаучен ход на мислите, който може да ни покаже как мислещият учен естественик – и то когато разбира себе си по правилен начин – би трябвало да почука на вратата на духовната наука. Бих искал да обърна внимание на една глава от модерната естествена наука, която е от голямо значение и в социално-етично отношение, но която не може да бъде придобита по човешки удовлетворителен начин именно докато естествената наука не намери пътя към духовната наука. Бих искал накратко да разгледам някои ходове на мисълта на така наречената криминална антропология.

Един от големите изследователи на криминалната антропология е посочваният вече често от мен професор д-р Мориц Бенедикт. Той е един от първите в изследването по съвсем модерен систематичен начин на мозъци на престъпници, като им извършва аутопсия, и то по-специално на убийци, осъдени на смърт. Резултатите са действително изключително изненадващи, и то спрямо толкова разнообразни възгледи, съществували преди това, че в началото, след първите изследвания, той е могъл да си помисли, че се впуска в своего рода научна авантюра, при това съвсем не по дирята на истината. Та когато изследва мозъците на престъпниците, винаги се откриват – за запознатия с конфигурацията, с пластиката на нормалния човешки мозък – съвсем определени вътрешни структури, със съвсем определени, отклоняващи се от структурата на мозъка на човек не престъпник, признаци. И за да не се разпростира-

ме прекалено много, искам да се спра на най-важния от тях.

Открива се, че определена част на човешкия мозък, която се нарича тилен дял на главния мозък и покрива малкия мозък, е прекалено малък при престъпниците, така че покрива само оскъдно или никак малкия мозък, който този тилен дял иначе изцяло покрива.

И сега само помислете, прави се аутопсия на мозък на престъпник и се открива, че този мозък на престъпник се различава толкова от нормалния такъв, че тилният дял на главния мозък не покрива изцяло малкия мозък. И тогава се стига до заключението: когато човек е роден така, че му е невъзможно да развие толкова тилния дял на главния си мозък, че да покрие малкия мозък, тогава каквото и да прави в живота си, той просто ще си стане престъпник и следователно не би бил виновен за това. И ако сега се изследват мозъци на маймуни, се показва същото своеобразие: тилният дял на главния мозък не покрива изцяло малкия мозък. Така че трябва да се каже: при различните моменти на по-нататъшно развитие по пътя от маймуната към човека следва да се има предвид и това, че човекът излиза извън развитието на маймуната и става едно съвършено същество поради това, че неговият тилен дял на главния мозък пораста и покрива изцяло малкия мозък. Следователно това означава, че когато човек стане престъпник, той изпада обратно към организацията на маймуната. И така значи при престъпниците ние имаме работа с един ясно изразен атавизъм. Това не означава нищо друго, освен че сред хората обикалят такива индивиди, които са пропаднали в мозъчната си структура атавистично до образа на маймуната. Тези атавистични индивиди стават именно престъпници.

Сега помислете за етичните и социалните последици на един подобен възглед и след това ще знаете какво означава, под покровителството на съвременния материалистичен мироглед – нямам предвид действащата естествена наука – да трябва да се подчиниш на тези факти. Защото те са налице и само един глупак би могъл да ги оспори. И така този, който се

ръководи от материалистичния мироглед, се вижда призван: само виж мозъците на престъпниците, там ще можеш да забележиш, че мозъчната структура изостава към маймунското. Значи ясно виждаш, как това, което се разкрива в човека нравствено, просто е последица от материалната организация на телесното. Та ти го виждаш съвсем очевидно. Човекът с този мозък е станал престъпник тъкмо защото е имал този мозък. Със същата необходимост, с която часовниковият механизъм, ако върви правилно, ни служи да хванем влака в десет часа, докато един погрешно движещ се часовников механизъм, който може би показва едва седем часа, ще ни остави да закъснеем за влака, със същата необходимост неотменно мозък, който не е успял да изгради напълно тилния дял на главния мозък, показва престъпен човек, който е изостанал. Тъй като ти със сигурност няма да се решиш да изфантазираш демон в часовника, който кара стрелката да се „скита“, няма и да можеш да решиш да си помечтаеш за демона «душа» в мозъка.

Ако човек би пожелал да се противопостави без колебание на сигурните резултати от криминално-антропологичните изследвания на мозъците на престъпници, това ще рече да се води в науката шраусова политика или означава просто човек да няма желание да разчита на абсолютно изследваните неща.

А както знаете, освен материалистичната наука има още и философия. Но ако разглеждате тази философия, може би тъкмо при онези, които днес често се числят към най-значимите ѝ представители, ще откриете, че тя е напълно безсилна спрямо материалистичните методи. Понятията, които придобиват философите, или се свеждат до това да кажат, както ви демонстрирах по Ото Либман, който е много проникателен и който твърди, че човек не би могъл да излезе извън известни точки, че човек не би могъл да прекрачи известни граници. Приведох ви примера с кокошето яйце. Или вземете философията на Рудолф Ойкен в Йена. Ще можете да видите как се говори не по същество и думите красиво се фризират, а и как понятията, които там се развиват, не могат да достигнат до ма-

териалистичните методи. Те са като действията на един човек, който стои тук на единия бряг на реката и влага всевъзможни усилия, за да премине на другия бряг, но не може да се озове оттатък.⁵ Отсреща е материалистическият природонаучен метод, но той не стига отвъд; затова философването остава само едно говорене не по същество.

Какво всъщност е налице тук? И така, нека се върнем към нещо отдавна известно нам; да се върнем обратно към делението на човека на физическо тяло, етерно тяло, астрално тяло и Аз. Да вземем като начало това най-грубо разделяне, както ни се разкрива в хода на нашите духовно-научни изследвания и да се запитаме: какво се случва тогава, когато наблюдаваме нещо външно сетивно – а мозъкът на престъпник е нещо напълно външно сетивно, – какво се случва тогава? Тогава външното сетивно действа върху нашите сетивни органи. Те са във физическото тяло. Там се осъществява сетивното възприятие. Него никой не го отрича. Бихме били глупаци, ако ние като духовни учени не бихме го признали. Би било и тъпоумие, ако не бихме се занимавали с такива резултати, каквито приведох от криминалната антропология. Ние не бива да отричаме и тяхната носеща сила, защото те напълно доказват, че престъпникът се движи наоколо с маймунски мозък и че нормалният човек няма вече този маймунски мозък. Ако следователно ние философваме така, както го правят днешните философи, какво правим тогава? В кои региони на човешката същност ще се движим ние тогава? Тогава ще се движим в сферата на Аза. Там днес са всички философски понятия. И тъкмо при тези, които днес философстват най-проницателно, ще можете навсякъде да видите, че в региона на Аза те сякаш само си плуват във водата. Едно научно доказателство за това можете да намерите в уводната глава на книгата ми «Загадките на философията», където показах как в наше време философията клони към постановката, че същественото е плуването в

⁵ Тук очевидно е било чертано на дъската; но чертежите не са достигнали до нас.

Аза. Но между естествената наука и философията има голямо разстояние, всъщност това е реката, през която философията не може да премине отвъд. Ще рече, философските понятия са от едната страна, вътрешно в човека, а всички сетивни възприятия са навън, от другата страна.

Веднъж вече видях пред себе си доста нагледно тази пропаст между философстването и природонаучното възприемане. Това беше симптоматично, мои мили приятели, като ви моля да обърнете внимание, че се има предвид наистина само симптоматично, когато беше отпразнуван шестдесетият рожден ден на Ернст Хекел. Тогава взех участие в празника в Йена. Там говориха най-различни хора, привърженици на Хекел и така нататък. И ми беше интересно да науча какво би се получило, ако и колегите философи на Хекел, сред които беше и д-р Рудолф Ойкен, по време на обема, както е обичайно, биха вдигнали така наречения тост. Защото тогава би могло по някакъв начин да се види как представителите на философията от един университет застават спрямо представителите на естествената наука и на сетивното възприятие. Тостът – той беше вдигнат от Ойкен – имаше приблизително следното съдържание; давам само основната мисъл. Ойкен каза горе-долу: при честването на един рожден ден като днешния е обичайно да трябва да се каже кое е особено характерно за рожденика. Опитах се сега да помисля, кое би могло да характеризира особено нашия рожденик, но не открих в собственото си мислене нищо особено. Тогава попитах дъщерята на нашия юбиляр и тя ми каза, че към неговите характерни особености спада, че например не може да се оправя с вратовръзката си, когато иска да си я върже. – В този тон продължи по-нататък тостът.

Сега, аз вече казах, симптоматично срещу мен там пристъпи това, което представителите на философията от един университет имат да кажат за представителите на сетивните, природонаучни възприятия. Това е действително симптоматично, защото между днешната философия и естествената на-

ука няма действителен мост, защото понятията на философите са съвсем тънки, а сетивните факти, които естествената наука изкарва наяве, са отвъд техния бряг. А с философските понятия човек не може да премине от другата страна.

Сега вече обърнах внимание на това, че има една възможност да се приведат в движение природонаучните факти, и то правилно да се приведат в движение. Тази възможност се състои в това, човек действително да се впусне в духа на Гьотевото природонаучно наблюдение. Само си спомнете, че с вас разгледахме как Гьоте стига до положението да гледа на черепната кост – макар че по външна форма тя съвсем се отклонява от прешлените – въпреки това като на преобразен гръбен прешлен. Аз ви обърнах внимание на тази теория на метаморфозата, когато ви говорих за това, че нашата «котелна сграда» е само преобразуваната ни основна сграда, като в едната си част тя е уголемена, а в другата – закърняла. И при една друга лекция аз ви обърнах внимание, че когато от обикновените понятия се изкачваме към духовно-научните, те следва да бъдат вкарани в движение. Затова препоръчах да се четат стихотворенията на Гьоте за метаморфозата на растенията и на животните. Там вие ще видите колко подвижни са понятията и как той е формирал всичко това.

Ако съберете казаното от мен по различни поводи с това, към което днес трябва да бъдем заведени, тогава ще си помислите: разглеждам ли непосредствено сетивните възприятия, те са силно ограничени, ако обаче премина към Гьотевия мироглед, тогава един такъв гръбен прешлен ми изглежда, като че ли е по-еластичен, по-мек, така че постепенно се превръща в част от черепа. Така аз гледам вътре в творящата природа. Виждам как например още при рибите отделни черепни кости са много подобни на гръбния прешлен, как след това се случва оформянето нагоре в човек, като гръбните прешлени се оформят нагоре в черепна кост...⁶

⁶ Тук в оригиналната стенограма следват още няколко съдържащи пропуски редове, от които не може да се разбере смисълът.

Във всеки случай това вие бихте проследили само духовно; това не можете да го разгледате сетивно. Ако желаете да го разгледате сетивно, би трябвало да наблюдавате в продължение на хиляди, милиони години как едното преминава в другото. Следователно човек трябва да одухотвори възгледа, сетивното възприятие.

Вижте, това одухотворяване на сетивното възприятие Гьоте е направил инстинктивно правилно. Аз често съм обръщал внимание на онзи разговор от голямо значение между него и Шилер, когато те излизат заедно след лекция на ботаника Бач от обществото на естествоизпитателите в Йена. Шилер казва там, че намира всичко при Бач само объркано. На това Гьоте му начертава своето прарастение, което се получава, когато се преминава от едната форма на растението към другата. Тогава Шилер казва: това обаче не е възприятието, това е една идея и Гьоте отговаря: тогава аз имам моите идеи пред погледа си. – Той осъзнава, че не само вижда отделните метаморфози, а и че във всички части на растението вижда едно растение. А това е, защото инстинктивно Гьоте наблюдава всичко така, както може да се наблюдава не само с физическите сетива, а когато физическото възприятие веднага се улавя в наблюдението на етерното тяло. Това означава, че Гьоте взема метаморфозиращото възприятие – и то е едно непрекъснато подвижно възприятие – вътре в своето съзерцание на природата. По такъв начин за него целият сетивен свят се привежда в движение. Тогава отделното е само един специален израз на нещо съвсем общо – но не на нещо толкова общо, както го правят абстрактните философи, а на нещо общо, което се промъква през отделните сетивни възприятия. Там вие виждате едно издигане на сетивното възприятие в имажинативното, което възниква у човека, ако той не отхвърли да прибави етерното си тяло до сетивното възприятие.

Човек не разбира какво е писал Гьоте за животните и растенията, ако не обърне внимание, че той е взел и етерното тяло. Сега вие изместихте това вече по-нависоко. И сега ще

сме направили нещо, ако бяхме преместили насам и философските понятия, така че да могат да се доближат [до възприятия] (...⁷).

И така, вземете нещата, които в хода на годините често сме разглеждали – те принадлежат към първата степен на намиращото се в «Как се постигат познания за висшите светове?», а именно че човек може да издигне физическия, предметния възглед на една по-висша степен, т.е. в имагинативен възглед. Но си спомнете за характеристиката, която аз отново и отново съм давал и която е записана на безбройно много места в нашите цикли, а именно в какво се състои този имагинативен възглед. Той се състои в това, че чрез Аза се работи обратно отново в етерното тяло. Докато се формират само предметни понятия, както го прави и философът – тъй като обстоятелството, че той работи в духа, е само неговата мания за величие, – човек не може да продължи по-нататък. Трябва да се премине към това, той да се изкачи от предметното към имагинативното познание, което означава, че щом като животът влезе вътре в понятията, човек се връща от голия Аз обратно в етерното тяло. Астралното тяло се обработва в Духа-Себе, което означава да може да се каже, че философските понятия се превръщат в имагинативни понятия или представи, ако думата «понятие» там още може да се използва.

Но сега нещата са се помирили: имагинативните понятия вече не са разделени с пропаст от метаморфозиращите се възприятия, а следват непосредствено след тях.

Сега ще видим, че докато философията и сетивното възприемане са разделени от пропаст и не могат да се съберат, защото физическото възприятие има своя процес във физическото тяло, а философът – своя процес в Аза, тук обаче [очевидно отново се чертае на дъската] имагинативните понятия и възприятия се събират, защото предметното понятие е във

⁷ Тук в оригиналната стенограма следват още няколко съдържащи пропуски редове, от които не може да се разбере смисълът.

физическото тяло, а метаморфозираниите понятия са в етерното. Следователно това е едно задълбочаване в двете посоки. От една страна, трябва да се приближим с целия човек към света, от друга – понятията трябва да се задълбочат, като станат живи, като се превърнат в имагинации.

Философите искат да избегнат това. Те не могат да се занимават с понятието на имагинацията, а ученият естественик не може да се занимава с улавянето на метаморфозиращото се възприятие. Духовната наука обаче довежда до това. Цялата наша духовна наука е именно отговор на въпроса: как разумният, живеещ в своето астрално тяло човек възприема живеещите в етерното му тяло и метаморфозиращи се възприятия? Как той ги мисли? Това е, което е толкова важно, че ние действително знаем, че приближаваме външния свят до вътрешния свят, че те се доближават един към друг, че ние ги събираме.

Едва сега можем да получим светъл лъч по отношение на това, какво всъщност е от значение при нещо като реалността на криминалната антропология. Естествено някой, роден така, че в растежа му е налице тъкмо това, че тилният лоб на главния мозък не покрива както трябва малкия мозък, ще обикаля цял живот с подобен маймунски тилен лоб на главния мозък. Но пък откъде ли идва такъв маймунски тилен лоб на главния мозък? Духовно-научно той се появява като последица от предходния живот, защото върху създаването на неговото тяло твори отвътре това, което човекът е бил по-рано. Така той си изгражда своя структура на тялото и на мозъка, а така също и свой тилен лоб на главния мозък. Следователно ние можем да кажем: ако един човек обикаля със закърнял тилен лоб на главния мозък, в предишния живот той не е придобил достатъчно сили, за да образува нормално тилния лоб на главния мозък. Това наистина не е никаква утеха, защото винаги остава възможността, един такъв човек да се превърне в престъпник, а и защото тилният лоб на главния мозък няма как да бъде уголемен. И сега би могло да се каже: тогава хората са разделени на две части – на такива, които имат прекалено малък тилен

лоб на главния мозък и са родени за престъпници, и на такива, които имат напълно оформен тилен лоб на главния мозък, т.е. няма да станат престъпници. За материалистическия ми-роглед там едва ли има заблуда. Той ще дойде до това заключение. За духовната наука теоретично също няма друг отговор, но тя знае, че физическото тяло не е единственото тяло на човека, а той носи в себе си и едно етерно тяло, като така за нея ситуацията се променя. Защото ако човек със закърнял тилен лоб на главния мозък, следователно с неблагоприятно предразположение, дойде на света, тогава ние винаги можем порядъчно да възпитаваме този човек. Ние сме в състояние така да изградим възпитанието му, че да го обучим на съответните морално-етични понятия. Благодарение на това действително в настоящата инкарнация физическото тяло не може да се промени, но пък има възможността да го направи етерната част на тилния лоб на главния мозък. Чрез това, което се преподава, тя може да се увеличи вследствие на правилното възпитание на човека. Наистина донякъде е възможно да се помогне някому, който поради преходна инкарнация има прекалено къс тилен лоб на главния мозък, и то чрез подходящо възпитание. Благодарение на това, че възпитаваме правилно такъв човек, ние уголемяваме етерната част на тилния лоб на главния му мозък и така той ще бъде запазен от престъпността.

Сега обаче към факта, че при тези, които са станали престъпници, се намира един прекалено къс тилен лоб на главния мозък, трябва да се направи и обратният експеримент. Би трябвало да се направи аутопсия на нормални хора и да се докаже, че всички те са имали нормално развит тилен лоб на главния мозък. И така би могло също да бъде открито, че дори при нормално развитите хора се случва, те да имат прекалено малък тилен лоб на главния мозък, но въпреки това не са станали престъпници, защото именно чрез съответно възпитание етерният тилен лоб на главния мозък се е уголемил.

Следователно етичното възпитание вкарва нещо в етерната, не във физическата конституция. То обаче трябва да

бъде така устроено, че да съответства на духовните закони. Вземете това, което е развито като принцип на възпитанието в краткото съчинение «Възпитанието на детето от гледна точка на духовната наука» и там ще намерите, че са били разучени принципите на развитието в периодите от по седем години. Когато тези закони започнат да бъдат долавяни и реализирани в съответни мерки, тогава се получава по-дълбока намеса, отколкото с чисто рационалистичните методи на възпитание, както те са общоприети от много дълго време. Не може да се постигне кой знае какъв напредък и с издигналото се нагоре като фръобелизъм. С всичко, което днес се прилага като методи на възпитанието, се стига само до Аза. Докато обаче се стига единствено до Аза, не може нищо да се направи – там тилният лоб на главния мозък си остава прекалено малък. Ако обаче подслушате тайните от духовното съществуване и направите от тях възпитателни мерки, вие ще влезете в етерното тяло. Там действително ще направите етерното тяло нормално, което означава, че с духовната наука вие ще се сдобие с мощни понятия, понятия, които действително имат власт над човека и които могат да го променят. Ако вие вземете понятията, които днес могат да бъдат придобити – било то, от една страна, от наблюдението на света на сетивните възприятия, било то, от друга страна, от абстрактното приказване, което произлиза само от Аза, – няма да получите никакви принципи на възпитанието, а също така и никакви принципи за социалния живот, които действително да се намесват в човека. Понятията остават безсилни. Можете да претърсите и проучите цели библиотеки – писано е достатъчно за възпитателното дело, – но всичко това е едно желание за регламентиране, идващо от Аза, независимо дали вярвате, че възпитавате повече теоретично или по какъвто и да било друг начин. Докато не бъдат подслушани тайната на човешката природа и принципите на духовното възпитание и благодарение на това възпитанието да стане действащо чак до етерното тяло, дотогава понятията ще останат безсилни спрямо подрастващото у човека. Така те

придобиват мощ, а ние се доближаваме и до това, което става и расте в света, така че практически ние не приобщаваме нищо теоретично. Ако преминем от философските към имажинативните понятия, както прави това духовната наука, и ако се пренесем от сетивното възприемане към метаморфозиращото се, така ние доближаваме нашите принципи към духовното и след това ще се сдобием от духовната наука със съответните мерки и принципи.

От това, което казах, ще направите извода колко правилно, колко е необходимо в наше време – след като тъкмо чрез развитието в продължение на векове на света е било показвано единствено сетивното възприемане и благодарение на това той е бил изтласкан обратно само към разбирането в Аза, – колко е необходимо отново да бъдат приближени един към друг външното възприятие и вътрешният душевен живот, както за наблюдението, така също и за практическия живот. С духовната наука ние добиваме мощни, намесващи се в живота понятия, понятия, които действително имат нещо общо именно с живота. Такива понятия, като тези на философията на Ойкен, никога не се намесват в действителния живот. С духовната наука ние докосваме реалното, като го докосваме там, където то е по-действително от сетивното възприятие.

Ако ние с нашите обикновени понятия, с обикновеното си сетивно възприятие, се приближим до реалното, тогава поглеждаме това, което е на повърхността и вече гледаме с нашите сетивни инструменти. Там например ние разглеждаме планината с нейния растителен свят. И сега ги има тези два типа хора: едните гледат към планината с нейния растителен свят и забравят самите себе си (Хекел), докато другите не виждат нищо от външния свят, не говорят по същество за нищо, като само употребяват понятия и се вторачват в празнотата; благодарение на това философията се изпразва (Ойкенова философия). Духовната наука се приближава към действителното с метаморфозиращото се възприемане и благодарение на това вижда нещо, което не се произнася на повърхността, а нещо,

което лежи под нея. Но и когато погледне човека, тя се връща от чистото сетивно възприемане на физическите сетивни органи обратно към метаморфозиращото се възприемане (етерното тяло) и от чистото философско понятие – към имагинативното представяне и благодарение на това има нещо като своего рода подземен канал между чистото сетивно възприемане (физическите сетивни органи) и чистото философско понятие (Аз). Сега и вие ще разберете, че ако духовната наука не се разпространи, неминуемо ще трябва да настъпи един безутешен мироглед, защото философията с нейните понятия естествено ще изпадне съвсем в безсилие спрямо човека, няма да ѝ се вярва, това развитие вече се наблюдава. Сетивното възприемане наистина не може да бъде отречено; и все по-малко то ще може да бъде отричано. Разбира се, материалистическият мироглед ще каже: кой е виновен за това, че човек ще стане престъпник? Кой е виновен за това, че човек има прекалено къс тилен лоб на главния мозък? Помислете си, благодарение на това какво трябва да се случи с понятието за отговорност и с юридическите понятия! Тази перспектива трябва да се покаже нагледно. Малодушно е тя да не се покаже нагледно.

Има обаче една възможност за извеждане отвъд, ако етерното тяло бъде обработено отвътре чрез съответното добро възпитание, така че благодарение на това да бъде развит етерният тилен лоб на главния мозък. Това възпитание обаче трябва да бъде сърдечно възпитание, възпитание с любов, както това е показано в съчинението «Възпитанието на детето от гледна точка на духовната наука». Ако се прозре това, тогава всеки ще си каже: сигурно такъв един човек с прекалено къс тилен лоб на главния мозък ще обикаля през целия си живот със скъсен тилен лоб на главния мозък и ще влиза в изкушение. Но чрез развитието на етерния тилен лоб на главния мозък той винаги ще може да намери необходимото равновесие. Така духовната наука ще се превърне в голям фактор, ако тези, които познават само достиженията на материалистичния мироглед, почукат на вратата на духовната наука.

Като второ бих искал да ви представя една друга тема, която може да бъде взета от душевния живот. Точно в днешното ни време ние всъщност имаме възможността да видим, че над цели народностни общности се разпростират чувства, например чувства на омраза. И така този, който все още застъпва гледната точка на един наивен мироглед, ако го попитат: защо мразиш? – естествено той няма да знае точно защо нещо заслужава омраза, защото все още има наивен мироглед, – може би ще каже: мразя, защото го намирам за заслужаващо омраза.

Днес има един психологически мироглед, който излиза извън тази наивност и който знае повече от това, че човек мрази нещо, защото то заслужава омраза. Също както криминалният антрополог знае повече от този, който вярва, че един човек е станал престъпник, защото е бил лошо момче и не се е поправил; тъй като криминалният антрополог знае, че съответният човек има един прекалено малък тилен лоб на главния мозък. И така съждението е наивно, когато се каже: аз мразя това или това, защото то заслужава омраза.

Да, и там вече има хора, които се подемат към едно правилно съждение. Който разглежда по-отблизо човешката природа, вижда как чувствата, които се развиват в душата, принадлежат към познанията и способностите, към условията за живот на самата душа. И без да сме наивни, а разглеждаме днес душевния свят, като действително наблюдаваме фактите, ще стигнем до това, че у човека е записано латентно, без да се вижда, известно количество необходимост от омраза. Той трябва да мрази. И ако се е насъбрала толкова много ненавист, че, така да се каже, съдът прелива, той си търси обект на своята сила за мразене.

Разгледайте начина, по който човек стига до мироглед. Ще се постарая да покажем как би трябвало да се доближим до духовно-научния мироглед по обективен начин. Но така се стига не винаги до духовно-научен мироглед, също не и до материалистичен мироглед, и е така, защото има емоционална предопределеност към това. Онова, което говори логично

за един ми­ро­глед, ид­ва ед­ва на вто­ро или до­ри на тре­то мяс­то. Пре­ми­не­те на­при­мер през съб­ра­ния­та на ко­му­ни­сти или ма­те­ри­а­ли­сти и про­ве­ре­те как те се из­каз­ват, за да об­ос­но­ват ло­гич­но ми­ро­гле­да си, и след то­ва ще мо­же­те да за­бе­ле­жи­те, че не ло­гика­та им, а чув­ст­во­то им е пре­до­пре­де­ле­но за то­ва. И съ­що та­ка е и с ду­хов­но-на­уч­ния ми­ро­глед. Мо­же би ми­сти­ч­ния­т ви ми­ро­глед ид­ва от чув­ст­во­то ви, за­що­то за вас той е по-бла­го­творен от ма­те­ри­а­ли­сти­че­ския. Не­ве­ро­ят­на ро­ля иг­ра­е там чув­ст­ве­ния­т, а­фек­тив­ния­т фак­тор. Съ­що­то е и с ом­ра­за­та спря­мо вън­ш­ния­т свят. Ко­га­то чо­век не­на­ви­жда не­що, пси­хо­ло­гът няма да пи­та: как­ъв е об­ектът? А ще по­пи­та: как­ъв е чо­векът? По­треб­но­ста от ом­ра­за в не­го и об­ектът след­ват то­га­ва от са­мо се­бе си. Той тряб­ва да м­ра­зи, как­то в оп­ре­де­ле­ни вре­ме­на тряб­ва да се яде. То­ва е ед­но поз­на­ние, до ко­ето вече е сти­гну­ла съв­ре­мен­на­та пси­хо­ло­гия.

Дър­жа в ръ­ка ед­на кни­жка на спи­са­ни­ето «Бъ­де­ще­то» от 25 сеп­тем­ври 1915 г. Въ­тре се на­ми­ра ста­тия­та «Ис­ти­ни» от Франц Блай. Там се раз­гле­жда не­що по­доб­но на то­ва, ко­ето на­правих се­га. Из­ла­га се не­що, ко­ето А­ве­на­ри­ус – Франц Блай е ученик на А­ве­на­ри­ус – е об­ос­но­вал в не­го­вия ем­пи­ри­чен кри­ти­ци­зъм. То­ва се об­об­ща­ва в от­дел­ни из­ре­че­ния и в тях ще на­ме­ри­те там мно­го кра­сиво из­ра­зе­но то­ва, ко­ето днес вече мо­же да бъде раз­бра­но като ре­зул­тати от пси­хо­ло­гически из­сле­д­ва­ния: «Чис­тите чув­ства след­ва да се при­емат те­о­ре­ти­чно пре­ек­зис­тен­тно като на­то­ва­ре­ните с иде­ал­ни ко­мпонен­ти чув­ства и не мо­гат да бъдат поз­на­ва­еми. Прак­ти­чески ние не поз­на­ваме чув­ство без иде­ал­ни ко­мпонен­ти.» Тази мисъл не се от­на­ся точно за то­ва, от ко­ето има­ме нуж­да и няма да се за­дър­жа­ме по­вече при не­я. Не е не­об­хо­ди­мо да я раз­ни­щ­ва­ме, за­що­то в про­тивен слу­чай би тряб­ва­ло да се спрем на по­ня­тия­та, ко­ито са из­пол­з­ва­ни там. Но ед­но дру­го из­ре­че­ние мо­же да се ока­же за нас важ­но, а имен­но то­ва: «Чис­тите идеи след­ва да се при­емат те­о­ре­ти­чно пре­ек­зис­тен­тно като из­ми­слени от чо­ве­ка идеи и не са чисто поз­на­ва­еми. Прак­ти­чески ние не поз­на­ваме идея, ко­ято вече да не е по­слу­жи­ла като ко­мпонент

на някое чувство.»

И така, ако у нас изплува идея, трябва да се попитаме: какво чувство ни е тласнало към нея? В един изплува идеята: светът е разтворим в атоми. Какво чувство го е тласнало към това? У друг изплува идеята: светът има йерархия, стълба. Какво чувство го е тласнало към това? Следователно компонентът на чувството е навсякъде. И ако някой мрази, какво чувство го подтиква към това? Блай казва: «Не идеите предизвикват чувствата, а чистите чувства завладяват идеите, които могат да задоволят тези чувства.» Например: социалдемократът мрази буржоата. Той го мрази затова, защото му е необходимо количество омраза и го насочва към буржоата. Или антисемитът има необходимост от омраза и за тази цел му се предлага евреинът. Франц Блай казва в точка 8: «Не истината на дадена идея по себе си решава нейното приемане от хората, а афективното ѝ съдържание.»

Нали виждате, той знае вече и това! Човек не става материалистически монист, защото разбира истината, а защото чрез своето чувство е предопределен за това. Както и човек не става спиритуалист, защото е истинно, а защото е предопределен за това чрез чувството.

По-нататък в тази статия се казва: «Приемат се идеи, чиято вероятност е нула, а и други – отново заедно и едновременно с такива, които са противоположност на първата. Да се помисли за многократността на <Не убивай!>. Тук само на вярващия се позволява едно възражение, изразено някога от Хегел като <хитростта на идеята>, възползваща се от нашите страсти за своята реализация, хората да си мислят, че работят за себе си, докато в действителност те го правят за <мировия дух>. Вярващият в Христос говори, че са неведоми Божиите пътища.»

Въобще в цялата статия става дума за това, че не идеите са така наречените истини, които трогват човека, а съдържанието на чувството.

Който наблюдава днес света, как той постепенно се е

развил, ще намери това за съвсем правилно и е много значимо, че една философска школа, като тази на Авенариус е стигнала до това, че социалдемократът не мрази буржоата, защото го намира заслужаващ омраза, а защото той самият има нужда от определено количество омраза. Следователно това е разбрала вече днес философската школа на Авенариус.

Но да си помислим, до каква социална последица води от своя страна това. Представете си само, че имате следната гледна точка – и на човек му се иска, ако въобще има истинско чувство, да каже, че тази гледна точка трябва да се превърне в най-горчивото душевно хапче, – а именно приемате всички тези неща сериозно като истини. Така ще трябва да си кажете: тук вече истината не може нищо да реши, а решават афектите. Аз действително съм вкаран в един мироглед, но само затова, защото не познавам истината. Тогава се стига до абсолютната безутешност. Там няма никакво спасение. Така, както и криминалната антропология не дава спасение срещу признанието на това, че един прекалено къс тилен лоб на главния мозък прави престъпник, то и спрямо външната психология няма спасение по отношение на факта, че хората биват доведени чрез афектите си до това, което те наричат истина.

Най-ясно, максимално значимо и убедително се опитва да представи това Фридрих Ницше в най-различните варианти на своя мироглед. Това е залегнало в основите на целия ницшеанизъм. Мястото го посочих самият аз в моята книга «Фридрих Ницше, борец срещу своето време». Там става дума за въпроса: какво е истина? И защото Ницше не приема правилността на това изречение поради истината, а го отхвърля поради цялата подготовка на човешката субективност, затова Ницше иска да постави край на фантазията [за волята към истината], което означава и на християнството. Оттам той пише «Антихрист», следващата книга би трябвало да бъде «Неморалните», а цялото това би трябвало да стане тогава «Воля за власт».

Безутешност, абсолютен nihilизъм е това, към което

водят тъкмо такива философски школи с тяхното познание, че който е предразположен да вярва във възможността да влезе най-добре във връзка със света благодарение на това, че се придържа към материята, става материалист. А който вярва, че живее благодарение на зависимостта си от духовния свят, става спиритуалист поради афекта си.

Сега, мои приятели, срещу това е необходимо да се вземе само едно – достатъчно е да се разгърне последната глава на «Теософия», където се описва пътят към познанието и да се вземе фактът, откъде се тръгва. Там именно въобще не се изхожда от това, че трябва логично да се философства, за да се стигне до тези истини, а се изхожда от това, че е необходимо да се образува и оформи по определен начин целият афективен свят на човека, посоката на чувствата. Там се разглежда заложеното в търсенето на истината. И пак там се започва това, което предвещава психологията, но с което обаче тя не знае какво да прави. Защо ние не оборваме материализма с логически причини, защо спиритуализмът не се обосновава с логически причини? Защото всичко това не означава нищо. По-скоро трябва да се изтъкне нещо друго. Трябва да се покаже: това и това трябва да направиш с твоите афекти, така че да не бъдеш повече воден от субективното, а... [липса].

Вземете тази глава от «Теософия» и ще видите, че всичко се свежда до нещо обективно от афективния живот и тогава ще можете да установите как чрез това се посяга към задънената улица на модерния мироглед... [Последните изречения не могат да се разчетат в стенограмата.]

III
ЕПИЗОДИЧНО РАЗГЛЕЖДАНЕ
НА ПРОСТРАНСТВО,
ВРЕМЕ, ДВИЖЕНИЕ

ЕПИЗОДИЧНО РАЗГЛЕЖДАНЕ НА ПРОСТРАНСТВО, ВРЕМЕ, ДВИЖЕНИЕ

Дорнах, 20 август 1915 г.

Аз мислех, че днес тук ще бъдат не повече от дузина души и исках, както и би трябвало да стане, да кажа нещо съвсем епизодично, съвсем неспадащо към другите ни разглеждания, с вероятността да бъде важно за някои, които могат да се вживеят донякъде в темата, както и за оценката на някои неща, които в момента играят роля по отношение на известни схващания за пространство, време и движение.

Защото днес има теоретични физици, които са на мнение, че във връзка с най-простите представи за света се осъществява дълбок прелом. Сред тези прости представи за света, залегнали в основата на теоретичната физика, сега ние искаме да разгледаме нещо малко, отнасящо се за време, пространство и движение. То ще постави основата за едно по-нататъшно разглеждане в скоро време и може да ни въведе по-дълбоко в това, към което тъкмо в настоящето са насочени стремленията при фундаменталните физически разглеждания.

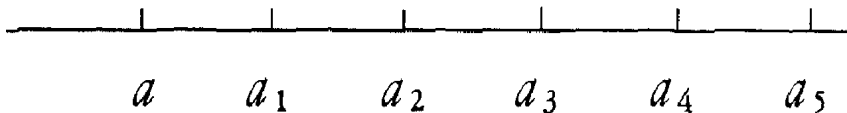
Със сигурност вие всички вече сте чули, че в днешно време се проявява това, което се нарича теория на относителността на по-новата физика. В нея също има известни нюанси и се защитава днес от безброй много теоретични физици. От нея се очаква един пълен обрат във всички понятия, признавани досега като правилни от физиците, когато са провеждали елементарни теоретични разглеждания и които по същество всъщност произхождат от Нютон. И сега по-новите теоретични физици от днес вярват, че всички тези Нютонови понятия, които са били приети още по времето на нашето следване като съвсем неопровержими, трябва да претърпят радикална промяна, да, че, така да се каже, съвсем теоретичната основа на физиката, както се е вярвало и все още се вярва в нея, всъщност е била погрешна. А защо разглеждането, което искам да

представя, трябва да свържа с тази новопоявяваща се теория на относителността, ще се види по-късно.

За да може това, което имам да кажа, да не остане съвсем неразбрано, бих искал да тръгна от съвсем прости, елементарни понятия, за да мога чрез същите тях веднага да ви покажа що за представа може да бъде свързана с понятието за време. Да започнем, както казах, от съвсем елементарни неща. Да приемем, че един обект, който искам да нарека примерно a , а именно една търкаляща се сфера или нещо такова, се движи в посока, която желая да скицирам чрез тази линия; следователно a се движи по дължината на правата в посоката към b :

Вие всички знаете, че пътят, дължината на изминатия от нещо подвижно за една секунда път се нарича скорост. И така да приемем, че a пристига за една секунда дотук, до a_1 , тогава тази отсечка от пътя от a до a_1 би била наречена във физиката скорост и би била означена с c . И ако по-нататък приемем, че движещото се нещо ще продължи да се движи през следващите секунди и ако то извършва равномерно движение – а ние искаме да говорим само за такова, – в края на втората секунда то ще бъде при a_2 , при което $aa_1 = a_1a_2$, ще рече със същата скорост с движещото се нещо ще премине през втората секунда от a_1 до a_2 , през третата секунда – от a_2 до a_3 , в четвъртата секунда – от a_3 до a_4 и така нататък. Да кажем, че наблюдаваме това движение в продължение на известно време и нашето движещо се нещо изминава определена отсечка,

примерно до a_5 и тогава, когато това движещо се нещо се е изтъркаляло от a до a_5 , парчето от пространството – което тук ние разглеждаме в едното му измерение – наричаме път; така

че a до a_5 , е пътят, който то е изминало; c е скоростта; пътят се обозначава със s и се казва: движещото се нещо a е изминало пътя s със скорост c за определено време – тук пет секунди. Това изминало време се обозначава с t .

И така, има определена връзка между пътя, времето и скоростта. Простата връзка, която е била намерена, е, че тук би могло да се каже: s – пътят – е пет пъти от a до a_5 , което означава, веднъж пътят a до a_5 по 5, като това са 5 секунди, а именно времето; значи това, което сме нарекли скорост – парчето a_1 , ние трябва да умножим по 5, после ще получим пътя $s = c \cdot t$ (пътят = скоростта \cdot времето). Следователно в тази формула се намират три понятия: s , c , t .

А вие знаете, че за времето е писано от множество философи, математици, а също и от теоретични механици безкрайно много. Наистина хората вярват, че имат представа, понятие за времето, но всеки, който би трябвало да обясни и би помислил за това, какво разбира под време, много скоро ще разбере, че все пак няма правилна представа за това понятие за време, което спада към най-често използваните в механиката понятия. За да можем сега да изследваме нещо за понятието за време, ще се спрем на тази формула, която най-напред поставя това същото понятие в равномерно движение по права линия. Но макар тази формула да се намира във всеки учебник по физика, около нея във физиката има известно количество, не искам да кажа, неясноти, но може би по-скоро недостатъчна яснота и малко воля за навлизане по-дълбоко в темата. И това се случва именно защото в нашите училища преподаването по отношение на нещо, което ние всички изучаваме, не ни учи на известни разграничавания, които обаче са важни, когато искаме да стигнем до по-точни понятия в една определена посока. В нашите училища се учим да говорим за четирите аритметични действия: за смятането, изваждането, умножението и делението. Но при делението, вярвам аз, не се посочва често, че в обикновеното аритметично действие всъщност се крият две напълно различни неща. Бих искал да ви покажа това по един

съвсем лесен начин.

Да приемем, че имаме една обикновена ябълка и я разделим. Можем да я разделим на пет, на десет части и така нататък. След като сме я разделили, ще получим една еди-каква си част от ябълката. Ако искаме да разпределим частите, това, което разпределяме, е част от ябълката. Тук ние извършваме действително едно деление. Ще го изпиша като дроб, защото това е същото като делението. Аз мога да твърдя: една ябълка ще бъде разделена, да кажем, на десет части и тогава като резултат ще получим една десета ябълка. Погледнете сега, както съм написал на дъската:

$$1 \text{ ябълка (веществено)} / 10 \text{ (число)} = 1/10 \text{ ябълка (веществено)}$$

В числителя или делимото ние имаме едно качество, нещо веществено; в делителя или знаменателя нямаме нещо веществено, а само едно число – 10 тук е само едно число; а в частното ние имаме отново нещо веществено: една десета ябълка.

Това нещо не се променя, когато вместо една ябълка разделим двадесет ябълки. Да приемем, че разделяме 20 ябълки на 10, така вместо една десета ябълка ще получим 2 ябълки:

$$20 \text{ ябълки} / 10 = 2 \text{ ябълки}$$

20-те ябълки са отново нещо веществено; отдолу е само числото и като частно ние отново получаваме нещо веществено. Това е едно деление.

Но делението може да има съвсем различен смисъл. Горе в делимото примерно имам 20 ябълки, но долу като знаменател или делител, да кажем, 2 ябълки, тогава и горе и долу имам нещо веществено. Какво ще получи там като резултат? Тогава като резултат няма да получи нещо веществено, а това ще бъде всъщност колко пъти 2 ябълки се съдържат в 20 ябълки и ще

получа 10, което означава, че ще получа едно число:

$$\frac{20 \text{ ябълки (веществено)}}{2 \text{ ябълки (веществено)}} = 10 \text{ (число)}$$

Отново имам нещо свързано с делението, но сега то е със съвсем друг смисъл, различен от делението в първия случай. Тогава аз делия нещо веществено и получавам отново нещо веществено. Във втория случай въобще не делия, а само си поставям задачата да изследвам колко често едно веществено нещо се съдържа в друго веществено нещо и тогава получавам число.

И така, можем да кажем: делението не е винаги деление, а има два вида деления, които строго се различават едно от друго. Следователно при преподаването винаги би трябвало да се обръща внимание на това, че има два вида деления. При първото пред мен се поставя задачата да изследвам какво се получава, когато се дели нещо веществено; при втората се задава задачата да се изследва колко често едно веществено нещо се съдържа в нещо веществено от същия вид – те трябва да са от един и същи вид, защото наистина не може да се пита колко често 2 ябълки се съдържат в 20 круши – и тогава ние ще получим число.

Това трябва да се има предвид, когато човек иска да изследва формулата $s = c * t$.

Сега тази формула може да бъде записана и по друг начин. Не е необходимо да търся винаги s , а мога да подиря също c или t , тогава формулата се променя. Ако търся c , ще го получа тъкмо като разделя s на t . А когато разделя цялото пространство на t , тогава ще намеря пространството, прекосено за 5 секунди, делено на 5, значи скоростта c :

$$c = s / t$$

Също така вие обаче можете да получите и t : времето.

Да приемем, че делите s на c . Ако попитате: колко често в целия път се съдържа пътят за една секунда, той се съдържа пет пъти. Така вие ще получите времето:

$$t = s / c$$

Нека да разгледаме по-точно тези формули. Най-напред да вземем втората и да сравним: s , това тук е пътят, дължината a до a_3 , това го имаме в числителя; тук в знаменателя имаме c . Какво е c ? Да, това е пътят за една секунда. Те са пътища: s е път, c е път. На коя форма на деление прилича това? Да, на тази форма (20 ябълки : 2 ябълки = 10). Тук (в числителя) вие имате ябълки и тук (в знаменателя) – ябълки; тук (в числителя на s / c) вие имате път и тук (в знаменателя) – път. Какво би трябвало да стои там отпред? Само едно число. Т.е. при нашите физически разглеждания t идва като нещо, което може да бъде само число. Защото ако разглеждам s и c като път, а именно като нещо веществено – двете са път или част от път – тогава поради естеството на делението времето t може да фигурира само като число. Точно както числото 10 (20 ябълки : 2 ябълки = 10) е число и нищо по-малко или повече, така в това делене t , времето, също не може да бъде нещо по-различно от число.

Вие можете да вземете и формата на деленето (1 ябълка : 10 = 1/10 ябълка), тогава тя прилича на формулата $c = s/t$. Ако противно на това нещо веществено се дели на веществено, какво трябва да излезе? Едно число като тук ($t = s/c$), където при t имаме работа само с едно число. Което означава, и двете формули го указват, че – доколкото оставаме при физиката – за времето според естеството на делението няма да получим нещо по-различно от число. И действително тук (20 ябълки : 2 ябълки = 10) става дума за едно число, което се отнася за ябълки и показва колко често 2 ябълки се съдържат в 20 ябълки, а и тук при времето ($s/c = t$) става дума за едно число, което показва колко често скоростта се съдържа в пространството.

Сега никой от вас няма да види в числото като такова

нещо вещественно. Ако дадете на някое момче или момиче не 3 ябълки, а само 3 като число, те няма да се заситят от това. Следователно в числото не може да се види нещо вещественно, а само една абстракция, нещо, което, така да се каже, само посочва отношения във външния свят.

От това разглеждане можем да разберем, че чрез самото физическо разглеждане времето ни се изплъзва от ръцете; то ни се свива само до едно число. И колкото малко можем да философстваме върху числото, толкова малко можем да философстваме и върху времето, което означава, че то е сведено до представата за едно число. Затова и не можем да открием времето в нещата, колкото и дълго да търсим навсякъде, защото то фигурира само като число. С какво е свързано всичко това? И така, вярвам, че едно момче или едно момиче не е необходимо да бъдат прекалено големи, за да могат, когато ги попитат: какво те интересува, ябълките или числото, да дадат отговор, идващ от здравото им чувство. Със сигурност някой би могъл да отговори софистично и да каже: мен ме интересува числото, защото предпочитам 8 ябълки пред 6; но това е само защото 8 ябълки са повече от 6. Т.е. не е числото, което е важно за него, а ябълките, вещественото е, което го интересува.

От това обаче следва, че въобще не трябва да се спираме на вещественото и не бива да се съсредоточаваме върху числото, когато говорим за време, пространство и скорост. И ако сега имаме предвид вещественото, времето отпада още от самото начало, което означава, че то е число, а не нещо вещественно. Значи вие ще можете да си кажете: ние имаме *s*, пространството, частта от пространството, която прекосява нашето движещо се нещо. И сега, когато тя продължи да се търкаля, може да прекоси още много, много пространство. А пространството навън е всъщност нещо вещественно. Но не това е нещото, за което най-напред става дума, защото човек може да си представя пространството като нещо продължаващо винаги. Но нещо друго е много свързано с това, за което става дума, а именно *c*. Защото как *a* преминава през пространството, за-

виси напълно от това, дали в една секунда ще бъдат изминати, да кажем, 20 или 25, или 50 см и така нататък, от друга страна, колко е изминато, което пък зависи от бързината на неговото движение. Но колко бързо се движи нещото, това то носи във вътрешността си и му е своеобразно във вътрешността. И от това, което е своеобразно във вътрешността на подвижното нещо зависи въобще целият процес. Следователно е важна скоростта на подвижното нещо, тя спада към подвижното нещо като такова, тя е едно вътрешно негово качество. И когато погледнем към света, доколкото го наблюдаваме за механични процеси, тогава, ако говорим за реалността, ние трябва да имаме предвид вътрешната скорост на тялото или на атомите, или на молекулите. И целият процес ни принуждава да говорим за вътрешната скорост като за нещо присъщо на нещата, както червеният цвят е присъщ на розата.

Следователно фундаменталното понятие е скоростта; тя е това, за което става дума. Оттук следва, че не бива да се спираме при формулата, която съдържа тук $c = s/t$ и не бива да вярваме, че имаме нещо особено реално с пространството и времето, но това, което е реално в нещата, това е скоростта, а не времето. Времето, от своя страна, първо е абстрахирано от понятието за скоростта, защото нещата имат различни скорости. Ако погледнем към тях и поискаме да ги сведем до нещо общо, ще получим понятието за време. То е абстракция, също както родовото понятие «ябълка» е абстракция, реална е само специалната, конкретната ябълка. Следователно, ако се занимаем с механичното реално на нещата, трябва да се спрем на скоростта и не бива да вярваме, че можем да поставим понятието за време на преден план. Това е голямата грешка, която се прави навсякъде във физиката, а именно че не се забелязва, че трябва да се тръгне от скоростта, която е вътре в нещата и им е присъща така, както животът е присъщ на живите тела.

Следователно, мои мили приятели, запомнете: не времето, а скоростта е това, което трябва да бъде заложено в основата на механиката. Сега вие можете да кажете, че да се правят

тези разлики – това са фантасмагории. Но това не са фантасмагории, а фундаментално значими неща за разбирането на известни съотношения на действителното и бих искал веднага да ви обърна внимание на нещо, което показва, колко основополагащо значими са те.

В различните дискусии за теорията на относителността при хората става дума тъкмо за това, да се справят с понятията за време и за скорост. Сега искам да ви покажа на основата на две спекулации, по какъв начин известни хора се опитват да формулират мисленето си, когато говорят за времето и скоростта. Тук трябва да ви представя една забележителна личност, г-н Лумен, който играе известна роля при теорията на относителността. Що за забележителен господин е той? Да, виждате ли, това е едно, бих искал да кажа, «въображаемо познание», което е направил Фламарион. Този г-н Лумен е имал една забележителна способност, която можем да си изясним горе-долу по следния начин.

Всъщност вие всички знаете от обучението ви по физика, че светлината има известна скорост; в секундата тя прекосява 300 000 км, следователно всичко това, което според нашето разбиране е вътрешно механично присъщо на светлина, това е една скорост от 300 000 км в секунда. Нека приемем например, че тук е земята и от предметите и събитията, които се случват на нея, излиза в мировото пространство светлинният лъч (отбелязва се схематично на дъската), а и нали се казва, че нещата се виждат, защото светлината излиза. Нека да приемем сега следното. Тук днес ние имаме този малко объркан и неясен математическо-физически час и да кажем – от три до четири часа е имало един евритмичен час. От всичко това в мировото пространство излиза светлината и отвън може да се наблюдава какво се случва тук. И тъй като светлината излиза със скорост от 300 000 км в секунда, и това, което днес тук се е случило следобед между три и четири часа, излиза в пространството навън със скорост от 300 000 км в секунда, така че ако си представите наблюдател, който се намира на разстояние

от 300 000 км, той вижда това, което се случва тук, на земята, едва след една секунда.

Сега Фламарион приема за онзи г-н Лумен, че той е още по-бърз от светлината, а именно със скорост от 400 000 км в секундата излита, профучавайки извън мировото пространство. Каква ще бъде последицата от това? Той непрекъснато ще изпреварва светлината, щом след като светлината е извървяла една секунда, той вече ще е със 100 000 км по-напред и ще трябва, когато така излита навън, профучавайки и поглеждайки назад, да стигне до изявяването на светлината, където вижда това, което се е случило сега тук и между три и четири часа. Тъй като обаче той не само настига светлината, но я и изпреварва, от това трябва да последва, че той не възприема първо часа по евритмия, а после нашия час, а всичко в обратен ред, първо края, а после по-ранното. Странна игра е нещото, което този г-н Лумен изживява. Всичко той вижда така, че първо съзира края, а след това – началото, защото нали изпреварва светлината?

Такива представи са изиграли, както казах, известна роля тъкмо в дискусиите върху теорията на относителността. Но бих желал да ви покажа още една друга представа, която също е изиграла известна роля и която си е изградил природоизследователят Баер. Той си е казал: човек би могъл да си представи, че изживява живота си не за около 70 или 80 години, а за 70 или 80 секунди. Неговият пулс би трябвало просто да бие толкова по-бързо, че в една секунда да се съдържа една година. Благодарение на това човек би бил дори не една муха едnodневка, а едно 70-секундно животно, и то само ако пулсът му би биел съответно по-ускорено. Каква би била последицата? Един подобен човек би изживял за 70 секунди нещо огромно. Ако той например съзерцава растение, останало вярно на своя вид, той никога не би стигнал до възгледа, че едно растение израства от земята, а би стигнал до възгледа, че растенията са вечни образувания. Следователно съвсем другояче би стоял един подобен човек спрямо света, просто благодарение на това, че

би било представимо, скоростта на неговия живот да се е увеличила в същия размер, като скоростта на биенето на пулса му в сравнение с нас, другите хора. Или, казва Баер, да си представим, че човекът би живял не 80 секунди или 80 години, а 80 000 години и биенето на пулса става с толкова по-бавно, та тогава целият свят от своя страна би бил различен. Например, докато за нас слънцето върви с известна скорост, тогава то би препускало през небето като огнен вятър; то не би могло да бъде различено отделно, а би обикаляло наоколо като червеникаво колело. Растенията биха израствали мигновено и с бясна скорост отново биха отмирали и така нататък.

Това Баер представя като възможна мисъл, за да покаже как представата за света зависи от субективната конституция на организма. Вие виждате как всичко, да, всичко започва да се клати.

Ако се разгледа начинът на мислене, който лежи в основата на една подобна представа, като на Фламарион от г-н Лумен или на Баер, важно е да се обърне внимание на нещо значимо. Нека вземем още веднъж г-н Лумен. Предполага се, че г-н Лумен би бил в състояние да лети 400 000 км в секунда, следователно да изпревари светлината и да настигне по-късните светлинни образи. Но сега погледнете към това, което можете да вземете като действително, ако се занимаете по-задълбочено с нашите духовно-научни понятия. Ние дори можем съвсем да се откажем от по-грубото физическо тяло и същевременно да се занимаем с етерното тяло. Да, ако ние се спрем на етерното тяло, какво всъщност представлява то? То е етер, светлинен етер и всъщност е самотъчаща светлина. Запомнете това, защото какво следва в такъв случай? От това произтича, че когато се движим в пространството, ние ще можем да се придвижваме максимално със свойствената на светлината скорост. Следователно ако някой каже, че един човек като г-н Лумен се движи със скорост от 400 000 км в секунда, тогава трябва да попитаме – бих искал дори да пропусна физическото тяло и единствено да приема, че едно етерно тяло би

могло да излезе от него и да се движи само – колко бързо то би могло да се движи? Ами най-многого със скорост от 300 000 км в секунда, със скоростта на светлината. За етерното тяло не може да се каже, че то ще догони светлината, защото самото то е подвижна светлина. Следователно г-н Лумен не бива да бъде изтъкан от нещо, което го има в пространството; с други думи, той е една недействителна представа и е чисто творение на фантазията. Защото скоростта е иманентна или присъща на вещественото, на същностното в света. Тя е вътре в него. Тя е негово качество. Ние не можем да я изтръгнем. Ние въобще не можем да кажем: ще отделим от вещта нейната скорост, тя е качество на вещта. Ние не можем да говорим за качество, намиращо се отделено извън вещественото. Така трябва да кажем и спрямо представите на Баер: в момента, когато се проумее, че скоростта на пулсиране е присъща на вещественото на всеки човек, се проумява също, че не можем да имаме друга скорост, различна от тази на нашето пулсиране. Ние сме човеци благодарение на това, че имаме известна скорост на пулсиране и не можем да си представяме тази скорост произволна, защото бихме престанали да бъдем човеци, ако например пулсирането би било хиляди пъти по-бързо, отколкото то е в действителност. Скоростта е присъща на вещественото.

Важно е да се види как духовната наука ни насочва към същностното на нещата, а и към какво води това мислене, което се е развило чак до нашето време, без да се занимава с духовна наука. То води до това, че се образуват представи, като тези на г-н Лумен или като тази за хилядократно ускореното пулсиране, които чисто и просто са невъзможни или нереални. Могат да се очакват фантастични понятия, ако не се разбере, че времето е просто число. Така наречената рационална механика също довежда до съвсем нереални понятия. Духовната наука ни води до това, да кажем в тази връзка: да, какво всъщност е един подобен г-н Лумен, който лети с 400 000 км, докато е възможно максимално 300 000... [пропуск в записките] ...Той не е нищо по-различно от известния господин, който

дърпа собствената си глава нагоре.

От тази гледна точка духовната наука съществува, за да върне отново към действителността мисленето на човека, по-паднало във фантазията и така да не го отдалечава от действителността. Вие виждате, докато духовната наука е упреквана, че е фантастична, тя наистина е тук, за да връща към действителността фантастичните представи и понятия на физиката. И за едно здравословно мислене ще е изключително важно, че в бъдеще душевността на децата ще бъде действително научавана на нещо като двата вида на деленето, така че да не разчитат на всякакви неясноти, а само на определени понятия. До представи и понятия, които са от значение за действителността, не може да се стигне по друг начин, освен ако истински не се подходи тъкмо към действителността – ще рече, да се мисли с духовната наука, тъй като там пред човека излизат реални, а не фантастични понятия.

Преди теорията на относителността физиката имаше представата на Нютон, че пространството е една празнота, сякаш един съд – а дали безкраен или не, това сега не искаме да изследваме, – и времето тече към него като един равномерен поток; нещата са вътре в пространството и процесите протичат във времето, а след като едно нещо се нуждае от това или онова време, за да прекоси определено пространство, му се признава известна скорост. Тази представа е невярна, защото тя въобще не отчита същностното на пространство и време, и благодарение на това скоростта, която всъщност е вътрешно качество, е разделена на две нереални представи: пространство и време. Тя действително е първоначалното, докато физиката винаги разглежда скоростта като функция на пространство и време. Но това, което е присъщо на нещата, е същностното и духовната наука показва, че трябва да се тръгне по определени пътища, за да не се стига до фантазии относно пространство и време – както тези за безкрайното пространство или за времето като продължаващ поток, – а да се доближим до действително реалното на скоростта. Цялата механика, която сме

приели в младостта си като нещо невероятно сигурно, като най-сигурното, което съществува в науката след математиката, всъщност оперира със съвсем мъгляви понятия, защото не знае каква е природата на скоростта и също не знае как да гледа на нея като на нещо фундаментално.

И така, импулсът към теорията на относителността на Минковски, Айнщайн, Планк, Поанкаре, починалия математик и физик и така нататък, дойде тъкмо оттам, защото те не можеха повече да се справят с тази детинска Нютонова представа за празното пространство и за равномерно течащото време, както и за нещата, които се движат с определена скорост. От известни експерименти се получиха понятия, които не се съгласуват с това, което досега е било разглеждано като най-сигурното.

Тук аз в последно време ви развих едно понятие чисто във връзка с духовната наука, което може би на някои хора им е дошло малко изненадващо. Аз развих понятието, че съвсем не е вярно, когато се смята, че най-важното в главата е субстанцията, материята, защото тъкмо там, където предполагаме, че е материята, е празно и всички ние от духовно-научна гледна точка сме празноглавци. Използвах сравнението с въздушните перли в бутилка газирана вода. И при него става така, че точно там, където вярваме че възприемаме нещо реално, действително всъщност няма нищо. Действителното духовно е наоколо и вътре в него навсякъде има дупки, които се виждат, както и при газираната вода се забелязват мехурчетата, които са въздух, а водата не се вижда. И ако хората вярват, че там, където чукам по масата, би трябвало да има нещо, то и това не е вярно, тъй като там всъщност няма нищо. Аз чукам в празното пространство и тъй като там няма нищо, затова и не мога да продължа.

До това стигнахме съвсем систематично от духовно-научните предпоставки. По друг път сега известни благоразумни и умни физици бяха принудени да подкрепят подобен възглед, защото известни процеси в природата просто не се понасяха

с приеманите като толкова сигурни понятия на Нютоновата механика. И към тези неща спадат например процесите по така добре известните ви катодни лъчи, които, както знаете, могат да бъдат наблюдавани в определени евакуирани стъклени тръби. Там имаме работа с нещо, което като подвижно има скорост, а именно с електрони – казано образно, с течащо електричество. И чрез наблюдението, чрез експеримента, до който стигат физиците, наблюдавали в тръбите катодните лъчи, които са течащото електричество, те придобиват много своеобразни представи. И една такава представа бих искал да ви прочета. Тя се намира в лекция на Поанкаре върху «Новата механика». Този учен тръгва от представите, които се получават вследствие на експеримента с катодните лъчи, защото именно той не съвпада с Нютоновото понятие за скорост. И там Поанкаре се вижда принуден след доста объркан ход на мисли да направи следното признание: ...[пропуск в записките] ...и там физикът се чувства подтикнат да каже следното:

«Сега материята е станала съвсем пасивна. Качеството да се оказва съпротива на силите, търсеци да променят нейното движение, вече не ѝ се полага в същинския смисъл на думата. Когато едно гюле се движи с голяма скорост и благодарение на това се превръща в носител на жива сила, на огромна енергия, която разпръсква смърт и разруха, то не железните молекули вече образуват седалището на тази енергия, а то следва да се търси в етера, обграждащ молекулите. Почти би могло да се каже, че вече няма материя, а има само дупки в етера.» Ето, какво повече искате, мои скъпи приятели? «И доколкото тези дупки изглежда, че играят активна роля, тя се състои в това, че те не могат да променят своето място, без да оказват влияние върху обграждащия ги етер, който упражнява реакция срещу същите изменения.»

Материята представлява дупки в етера! Следователно физиката е принудена според съвременните си опитности да си признае това. И тръгвайки от такива опитности, един друг физик, Планк, произнася едно изречение, което е изключител-

но странно, а то гласи именно следното: през четиридесетте години на 19. век ние станахме свидетели как Хелмхолц подходи към един известен проблем така – това не беше Хелмхолц, а Юлиус Роберт Майер, но в момента ние не желаем да се спираме на важния въпрос за приоритета, – както го прави този, който сега впряга коня не откъм опашката, а откъм главата. Хората по-рано винаги са казвали, че трябва по определен начин да се проучи разпределението на силите в пространството.

Хелмхолц обръща нещата, той казва: вселената трябва да се изследва така, че винаги само тя цялата да може да бъде едно перпетуум мобиле, докато отделният процес в нея никога да не може да бъде едно перпетуум мобиле. Хората по-рано са се опитвали да обясняват представата за света именно изцяло без перпетуум мобиле. Но ето Планк казва, че би трябвало да дойде един точно такъв процес по отношение на етера. За етера има многобройни теории: и като се започне от представата от по-рано, когато са си го въобразявали като разредена материя, до представата на Лорд Келвин или Дж. Дж. Томпсън, които го разглеждат като неподвижна течност – разбира се, не трябва да се мисли за течност като водата, – виждаме, че са представени всички междинни степени. И ето сега Планк казва като физик: физиката ще оздравее, едва когато се тръгне от основната предпоставка: никоя представа за етера не дава трайна физика, която да приписва на етера материални качества. Това е мисълта, която изрича един от най-значимите физици на настоящето. Следователно означава, че на етера, ако той трябва да представлява една трайна основа на физиката, могат да бъдат приписани само духовни качества. И от това следва, че съвременните физици ще бъдат принудени да възприемат материята като дупки и наоколо е етерът, за който обаче трябва да се мисли така, като че ли той няма материални, а само духовни качества. Следователно: дупки, обградени от духовен етер – това е, което трябва да бъде поставено в основата, за да се стигне до трайна физика. И това се подготвя днес, има го.

Сега може да се повдигне въпросът: да, къде тогава остава възможността да бъде обосновано едно материалистическо разбиране за света, ако физикът говори за това, че материята се състои от дупки и етерът би могъл да има само духовни качества? Тогава едва ли не трябва да се каже: няма вече материя, има само дупки в духовния етер и материята не може да променя своето място, без да упражнява влияние върху обкръжаващия етер, реакция в духовния етер. Това е, до което стига физиката.

Във всеки случай ще бъде необходима ясна логика и не трябва да се изпитва страх от занимаване с такива въпроси, като как действително да се разбира понятието за скорост, ако то не бива да противоречи на това, което експериментът изразява.

Вземете тези неща като нещо, което трябваше да бъде казано в доказателство, че оклеветената като ненаучна духовна наука е безкрайно много по-научна в основите си, отколкото това, което днес се приема за наука, защото тя се занимава в най-ясна логика с нещата, като бих искал да подчертая, че се занимава задълбочено и сериозно. И това е, което ние трябва да търсим преди всичко: ясно разбиране за понятията, т.е. едно определено разбиране за това, което иначе пристъпва като нещо мъгляво към нас в света.

БЕЛЕЖКИ

Обобщените в този том лекции бяха изнесени по време на Първата световна война пред един силно намален поради военните условия кръг от сътрудници и членове в Гьотеанума в Дорнах, като тогава от една нездрава личност беше предизвикано известно объркване. Това произшествие стои зад направените на моменти намеци в тези лекции, чийто строг почерк наистина би трябвало да послужи за изясняване на това объркване. А по тази причина още тогава се мислеше за отпечатване, тъй като в преписаните на машина записки на лекции от 1 до 5 относно брошурата на Ф. фон Врангел се намират някои текстови корекции, написани от ръката на Рудолф Щайнер и три добавени от него рисунки.

Към текстовите документи: четирите лекции от *част I* бяха стенографирани официално от Франц Зайлер, неофициално – от Хелене Финк и Елизабет Вреде. Първото издание (Базел 1958 г.) се осъществи въз основа на транскрипцията на стенографските записки в явен текст от Финк и Вреде. За настоящото издание този текст беше сравнен с оригиналните стенограми на Зайлер и Финк, поради което можах да бъдат поправени многобройни включени в първото издание грешки от транскрипцията. Смесловите допълнения от издателите бяха поставени в правоъгълни скоби.

За шестте лекции от *част II* са налице само едни-единствени записки: от Франц Зайлер. Неговата транскрипция в явен текст беше сравнена също с оригиналната стенограма. Бяха обозначени недостатъци или празноти, по-специално в 6-та лекция, доколкото такива бяха разпознати от стенограмата. Въмъкванията в кръгли скоби се намират по този начин и в записките; за разлика от тях въмъкванията в правоъгълни скоби идват на издателите.

За включените като *част III* епизодични разглеждания относно пространство, време и движение са налице два записа: на Елизабет Вреде и на Йохана Арнолд. Транскрипцията в явен текст от Елизабет Вреде (липсва оригиналната стенограма) беше сравнена с оригиналната стенограма на Йохана Арнолд. Двата записа показват известни недостатъци, затова се наложи за отпечатването текстът да бъде леко преработен.

Към рисунките: всички налични в текста рисунки бяха изпълнени от Леоноре Улиг по скици в записките на слушатели. Не всички рисунки, които са били чертани на дъската, са стигнали до нас от записващите. Трите рисунки в лекцията от 2 октомври 1915 г. бяха възпроизведени според рисунките, включени от самия Рудолф Щайнер в записките. Към фигурата на страница 164 срв. указанието към

тази страница.

Заглавието на тома и *информацията в съдържанието* са от издателите. *Трудовете на Рудолф Щайнер*, които са публикувани в събраните съчинения (Събр. съч.), са посочени в указанията с библиографските си номера. Вижте също и прегледа в края на тома.

ЧАСТ I

Към страница

15. *в хода на последните лекции:* виж «Случайност, необходимост и провидение. Имагинативно познание и процеси след смъртта», Събр. съч. 163.

16. *От Аристотел произлиза изразът:* «Няма нищо в интелигентността, което да не е в сетивата»... «Лайбниц казва: Няма нищо в интелигентността, което да не е в сетивата, освен самата интелигентност»: срв. в тази връзка и представянето на Рудолф Щайнер в неговото съчинение «Върху загадките на душата» (1917) Събр. съч. 21, 1976, страница 103 сл., както и указанието на страница 175. – Изразът на Аристотел се намира по смисъл в това съчинение «De anima», книга 3, гл. 8; този на Лайбниц – в «Нови опити върху човешкия разум», книга II, гл. I. Рудолф Щайнер обаче е взел дословния текст очевидно от труда на Винценц Кнауер «Основните проблеми на философията в нейното развитие и частично решение на Талес до Хамерлинг» (1892), където в 21-вата лекция се казва: «Началото си обаче всяко познание започва с даденото от сетивата, защото nihil est in intellectu, quod non prius fuerit in sensu.»

19. *Същия проблем разгледахме в последните лекции по друг начин:* В лекциите от 30 август и 4 септември 1915 г. в «Случайност, необходимост и провидение», Събр. съч. 163.

24. *в лекциите, които съм държал на различни места:* напр. лекциите от 26 ноември 1914 г. и 15 януари 1915 г. в «Из една съдбовна епоха», Събр. съч. 64.

30. *което ви нарисувах вчера:* в лекцията от 16 септември 1915 г. (още не е публикувана).

31. *Как се постигат познания за висшите светове?* (1904/05), Събр. съч. 10.

38. *през последните дни «практики»:* в предходните (досега още непубликувани) лекции от 12-16 септември 1915 г. неведнъж става дума за психоанализата.

40. *мястото в мистериите:* В «Пазачът на прага» (6-та картина), Събр. съч. 14.

41. «Духовното ръководство на човека и човечеството. Духовно-научни резултати относно развитието на човечеството» (1911), Събр. съч. 15.

43. *вече е казано от Хегел:* в неговата «Феноменология на духа» (1807).

43. *Наскоро обърнах внимание на същото, когато на рождения ден на Хегел:* в лекцията в Дорнах на 27 август 1915 г. в «Случайност, необходимост и провидение», Събр. съч. 163.

44. *писах моите коментари към «Въведение в естественаучните съчинения на Гьоте»:* Събр. съч. 1.

44. *Затова обърнах внимание върху едно изречение, което Гьоте:* Въведението на Рудолф Щайнер към 1-ви том от «Естественаучните съчинения на Гьоте» започва с цитирането на това изречение: «На 18 август 1787 година Гьоте пише от Италия на Кнебел: <След това, което при Неапол, в Силиция, видях от растенията и рибите, ако бях десет години по-млад, щях силно да се изкуша да направя пътешествие до Индия, не за да открия нещо ново, а за да погледна към откритото по моя начин. >»

45. *Хекел и други... се изказват много одобрително за Гьотевата метаморфоза на растенията и на животните:* виж Хекел «Миро-

вата загадка», Бон 1899 (5-та гл., раздел Трансформизъм).

59. *изречение... на Сен-Мартен*: Написаното от Рудолф Щайнер на дъската изречение е от съчинението на Сен-Мартен «Le Nouvel Homme», Париж, без данни за годината (28-ма гл.).

59. *това вече го представихме от една друга страна*: вж. напр. лекцията в Дорнах от 27.3.1915 г. в «Пътища на духовното познание и на обновяването на художествения мироглед», Събр. съч. 161.

60. *мястото, където се появява Теодора*: вж. «Пазачът на прага» (Действащи лица, образи и процеси) в Събр. съч. 14.

62. *На един от нашите приятели беше дадена идеята*: проф. д-р д.м.н. д-р хон. кауза Алфред Гизи, 1864-1957, професор и директор на Стоматологичния институт на университета в Цюрих, към чийто основатели той е принадлежал. Идеята му, да се напише ембриологичен труд обаче, с изключение на известни наченки, не се осъществява. Вж. също и съответното изказване на Рудолф Щайнер в лекцията от 23.2.1924 г. в «Духовно-научното разглеждане на природата и човека», Събр. съч. 352.

63. *при художника... инспирации... идват... от духовния свят на съществуването на Старото Слънце*: виж лекцията в Дорнах, 30.1.1915 г. в «Пътища на духовното познание и на обновяването на художествения мироглед», Събр. съч. 161.

67. *в сатирично стихотворение*: Кристиян Моргенщерн, «Естетическата невестулка» (срв. страница 80 в този том).

70. *в една от нашите четири мистерии*: «Пазачът на прага» (1-ва картина), Събр. съч. 14.

70. «Християнството като мистичен факт» (1902), Събр. съч. 8.

73. *цикъла лекции в Хага*: виж «Какво значение има окултното развитие на човека за неговите обвивки – физическото тяло, етерното тяло, астралното тяло и неговото Себе?», Събр. съч. 145.

75. *моята книга «Загадки на философията»* (1914), Събр. съч. 18.
77. *Когато ви представих психоанализата*: в няколко лекции от септември 1915 г. (досега непубликувани).
85. *развитието на езика*: срв. «Духовно-научни съзерцания върху говора», Събр. съч. 299, както и лекцията в Дорнах, 17 и 18.7.1915 г. в «Пътища на духовното познание и на обновяването на художествения мироглед», Събр. съч. 161.
86. *едноименната книга*: срв. «Духовно-научни разяснения към Гьотевия Фауст», Събр. съч. 272 и 273.

ЧАСТ II

89. *Брошурата «Наука и теософия» от Ф. фон Врангел*: барон Фердинанд фон Врангел (също и Врангел) от Прибалтика, руски държавен съветник в оставка, специалист по океанография и метеорология, между другото 5 години (1873-78) ръководител на физическото изследване на Черно море, 1901-06 г. редактор на руските летописи по хидрография. От 1907 г. той живее в Аскона в Швейцария. Също така той е известен пацифист и като такъв принадлежи към тези, които са подписали «Призив към германския народ и към културния свят!» (1919) на Рудолф Щайнер. Тъй като той е посветил един екземпляр от своята брошура «Наука и теософия» на Адолф Аренсон, водещ антропософ в Щутгарт «с благодарност за изнесения урок», се предполага, че е имал свободна връзка с членовете на Антропософското общество.
92. *в различни лекции, които съм изнасял*: напр. лекцията в Дорнах, 31.12.1918 г. в «По какъв начин човечеството може отново да намери Христос? Троичното съществуване на сянката в нашата епоха и новата Христова светлина», Събр. съч. 187.
96. и сл. *Дю Боа-Реймон... Изказване върху опознаването на природата*: «Относно границите на опознаването на природата», лекция, изнесена на 2-то заседание на 45-то събрание на немските естествоизпитатели и лекари, Лайпциг 14 август 1872 г. 1-во издание

Лайпциг 1872 г. Подчертаното от Рудолф Щайнер вътре място гласи дословно: «Представим ли си всички изменения в телесния свят, разложени в движения на атоми, предизвикани от техните постоянни централни сили, вселената би била опозната природонаучно. Състоянието на света по време на един времеви диференциал би се проявило като непосредствено следствие от неговото състояние по време на предишния и като непосредствена причина за неговото състояние по време на следващия времеви диференциал. Закон и случайност биха се оказали само другите имена на механичната необходимост. Да, може да се помисли за една степен на опознаване на природата, на която целият световен процес да се представи чрез една математическа формула, чрез една необятна система от едно-временни диференциални уравнения, от които да се получат мястото, посоката на движение и скоростта на всеки атом във вселената по всяко време. «Един дух», казва Лаплас, «познаващ към даден момент всички ефективни сили в природата и взаимното положение на същностите, от които тя се състои, ако освен това би бил достатъчно всеобхватен, за да подложи тези данни на анализ, би разгледал в същата формула движенията на най-големите мирови тела и на най-леките атоми: за него нищо не би било несигурно, а бъдещето, както и миналото биха били настояще за погледа му. Човешкият ум се проявява в завършването, което е умеел да придаде на астрономията, като слабо копие на един подобен дух.»

100. *една статия, написана от някой от учителите:* Хайнрих Шрам, директор на реалното училище във Виена-Нойщат. Статията е била публикувана през 1873 г. в 8-ия годишен отчет на училището под заглавието «Притегателната сила, разглеждана като въздействие на движението». Срв. Рудолф Щайнер «Моят жизнен път» (2-ра глава), Събр. съч. 28.

101. *Спомнете си, че и аз говорих вече веднъж какво:* не можа да бъде установено за коя лекция се отнася тази забележка; ев. би могло да става дума за лекцията в Дорнах, от 20.8.1915 г. (в този том).

101. *израза на швабата Фишер, «търсачите на съдържанието:* «търсачи на съдържанието» и «търсачи на смисъла» бяха наричани от Фишер двете основни групи на «тълкувателите до крайност

на Фауст». Стремящите се към съдържанието на знанията са тези, «които сега проучват франкфуртските църковни книжа за това, дали г-жа Марте Швертлайн е записана в тях; а търсачите на смисъла са тези, които навсякъде подуват една алегория, за които всичко е алегория». Срв. Фридрих Теодор Фишер, *Избрани съчинения в осем части*, издадени и с предговор от Теодор Капщайн. Четвърта част: *Фауст. Третата част на трагедията*. – При Домо, Хесе & Бекер издателство, Лайпциг без посочена година.

101. *Оствалд*: Основател на енергетичния мироглед; поема около 1912 г. по нареждане на Хекел ръководството на съюза на немските монисти. Посочената негова лекция «Преодоляването на научния материализъм» е била изнесена на 3-тото общо заседание на събранията на обществото на немските естествоизпитатели и лекари в Любек на 20 септември 1895 г. и през същата година отпечатана. Свободно възпроизведеното от Рудолф Щайнер място гласи дословно: «...представете си, че ви биха ударили с бастун! Какво ще почувствате тогава, бастуна или неговата енергия? Отговорът може да бъде само един: енергията. Защото бастунът е най-безобидното нещо на света, докато не бъде размахан. Но ние можем да се ударим и в неподвижен бастун! Съвсем правилно: това, което ние усещаме, са, както вече беше подчертано, разликите в енергийните състояния спрямо нашите сетивни апарати и затова няма значение дали бастунът се движи срещу нас или ние се движим срещу бастуна.»

103. *лекцията «Наследството на 19. век»*: Берлин, 10 април 1913 г. в «Резултатите от духовното изследване», Събр. съч. 62.

107. *деле Грацие... «Един мръсен водовъртеж е съществуването»*: Свободно възпроизведени редове от 4-та част на стихотворението «В полунощ».

109. *По-рано бях разказал един анекдот*: например в лекцията в Щутгарт, 13 ноември 1909 г. в «Дълбоките тайни на човечеството и неговата еволюция в светлината на Евангелията», Събр. съч. 117; срв. също и «Моят жизнен път», Събр. съч. 28.

112. *малък цикъл от лекции*: четири лекции върху антропософия-

та в Берлин, 23-27 октомври 1909 г. в «Антропософия, психософия, пневматософия», Събр. съч. 115.

113. *Прочетете в «Луцифер гнозис»: Така се нарича списанието, което Рудолф Щайнер издава от 1903 до 1908 г. Публикуваните в това списание негови статии са събрани в тома «Луцифер гнозис», Събр. съч. 34.*

122. *неин възпитател става един католически свещеник: Мария Евгения деле Грацие бива възпитана от професор Лауренц Мюлнер. Срв. «Моят жизнен път», Събр. съч. 28.*

122. *Гениалността на деле Грацие се проявява чрез това, че тя още на 16, 17 години вече е написала: «Стихотворения», Лайпциг 1882; «Херман», едно немско героично стихотворение в дванадесет песни, Виена 1883; «Саул», трагедия в 5 действия, 1885; «Циганката», разказ, Виена 1885. Срв. също и «Моят жизнен път», Събр. съч. 28.*

123. *епос «Робестриер»: От деле Грацие, Виена 1894.*

125. *че веднъж в един град изнасях лекция: в Колмар на 19 ноември 1905 г., от която обаче не съществуват записки.*

130. *да ви говоря за последните сцени на «Фауст»: срв. «Духовно-научни разяснения към Гьотевия Фауст», Събр. съч. 272 и 273.*

132 *и сл. Гьоте е написал в статията си «Опитът като посредник между субекта и обекта»..., което можях да публикувам като допълнение към тази статия, ..., какво съм казал в моите въведения към Гьотевите природонаучни произведения в поредицата на Кюришнер «Немската национална литература»... бях конструирал по модела статията: виж «Естественонаучните съчинения на Гьоте», издадени и обяснени от Рудолф Щайнер, 5 тома 1883-1897, допечатка в Дорнах 1975 г., Събр. съч. Ia-e.*

134. *След това отидох в архива на Гьоте: срв. «Моят жизнен път», Събр. съч. 28.*

134 и сл. *«Истина и наука»* (1892), Събр. съч. 3.

139. *лекцията за скоростта, която веднъж изнесох тук*: Дорнах, 20 август 1915 г. (в този том).

142. *Веднъж слушах един професор да говори*: името не е известно.

143. *се говори за «мистичната чудноватост»*: В провежданите наред с тези лекции разглеждания относно вътрешни за обществото процеси.

150. *моите лекции в Берлин*: «Човешката и космическата мисъл», Събр. съч. 151.

156. *че и земята се върти равномерно около своята ос*: по-новите измервания показаха, че въртенето на земята не се осъществява съвсем точно равномерно.

159. *През 1842 година Юлиус Роберт Майер... първи обръща внимание на това*: В научната статия «Коментари върху силите в неживената природа», в «Летописите» на Либиг, том 42, 1842. Майер намира стойността 1 ккал = 365 мкг вместо 427 мкг за топлинния еквивалент. Това се дължи не толкова на неправилна мисъл, а на не съвсем точни стойности от измерванията, които той взема от литературата. Дотогава никой не е подозирал зад тези стойности от измерванията подобна основоположна закономерност, например зад разликата в специфичните топлини C_p и C_v .

159. *Хелмхолц, който спори за първенството на откритието*: през 1847 г. пише «Върху запазването на силата» и върху «Първенството на Роберт Майер» във «Върху взаимодействието на природните сили» в «Лекции и изказвания на Херман фон Хелмхолц», 1-ви том (5-то издание Брауншвайг 1903).

161. *Предишната световна система е била геоцентрична*: срв. в тази връзка лекцията в Щутгарт, на 13 януари 1921 в «Връзките на отделните естественонаучни области с астрономията» (13-та лекция), Събр. съч. 323.

162. *че едва през 1822 година църквата е позволила:* основният шесттомен труд на Коперник «De revolutionibus orbium coelestium libri VI», («За въртенето на небесните сфери»), публикуван през 1543 г., влиза през 1615 г. в списъка на забранените от католическата църква книги, от който бива зачеркнат едва през 1822 г., когато Sanctum Officium (Конгрегацията за доктрината на вярата) декларира, че издаването на трудове, които се занимават с движението на земята и с неподвижността на слънцето, не са забранени.

164. *известният анекдот за ябълката на Нютон:* разказва се, че през 1666 г. Нютон е открил закона за гравитацията благодарение на падналата от едно дърво ябълка.

165. Към рисунката на Рудолф Щайнер за движението на луната около земята: Фигурата е нарисувана собственооръчно от Рудолф Щайнер в страничното поле на преписаните на машина записки от лекциите. Тя е необичайна. Общоизвестната фигура има АВ успоредна на радиуса на кривината при допирателната. Благодарение на това тя всъщност е валидна само за едно безкрайно малко движение и когато, както е неизбежно, бъде начертана една крайна фигура в кръга, се чертае всъщност нещо противоречиво. Настоящата фигура е валидна в крайността. Тя е едно обобщение на рисунката в хоризонтална проекция, където се търси и тоталното изместване АВ, задействано вследствие на силата на притегляне, ако тялото би достигнало само благодарение на началния импулс до А. Само дето при проекцията АВ остава успоредно на себе си, докато тук се върти, по-бавно във всеки случай от радиуса на точка В, а именно по формулата $\tan v = (\ddot{u} - \sin u) : (1 - \cos u)$, $u =$ ъгълът на въртене на В, $v =$ завъртането, което изпълнява АВ при това, $\ddot{u} =$ дъговата мярка на u . Във фигурата на Рудолф Щайнер $u = 37,8^\circ$, $v = 26,1^\circ$, докато математическата стойност за v би била само $12,6^\circ$. Изкривяването на АВ е ясно подчертано, без иначе да е било казано нещо за него.

166. *една научна статия в учебната програма:* срв. указанието към страница 100.

166. *а други казваха, че едно тяло е там, където действа:* Например Шелинг. Срв. в тази връзка в «Загадките на философията»,

Събр. съч. 18 и «Духовно-научни импулси за развитието на физиката – Първи природонаучен курс», Събр. съч. 320.

166. *Шрам твърди:* срв. указанието към страница 100.

167. *Пол Дю Боа-Реймон пише статия, в която се доказва математически:* би могло да става дума за статията «Върху жизнената сила». Срв. «Речи на Емил Дю Боа-Реймон в два тома», 1-ви том Лайпциг 1912.

168. *Аз вече съм посочил:* срв. указанието към страница 101.

169. *неразрушимостта на масата и енергията:* днес е валидна само неразрушимостта на енергията, докато масата може да изчезва и възниква.

171. *На събранието на природоизследователите в Берлин Фердинанд Кон подчертава:* срв. «Жизнено важни въпроси. Реч, изнесена на 22 септември 1886 г. на 2-то общо събрание на 59-та конференция на немските природоизследователи и лекари», Берлин 1887.

171. *Юлиус Визнер,* австрийски ботаник, съосновател на теорията за растителните суровини.

174. *Така например Рубнер се е опитал да установи колко топлинни енергии се съдържат в храната:* в съчиненията «Законите на разхода на енергия при храненето», Лайпциг и Виена 1902 г.; «Сила и вещество в домакинството на природата», Лайпциг 1909

175. *Дю Боа-Реймон... когато човек би искал да говори за мировата душа, би трябвало да докаже къде е мировият мозък:* във «Върху границите на опознаването на природата» (срв. указанието към страница 96) се казва дословно: «Където липсват материални условия за умствена дейност под формата на една нервна система, както в растенията, природоизследователят не може да признае наличието на душевен живот, и само рядко среща в това противоречие. Какво обаче би могло да му се отвърне, ако преди да се съгласи с приемането на мировата душа, би поискал да му бъдат показани някъде по

света, залегнали в неврологията и захранвани с топла артериална кръв под правилното налягане, съответстващи на обхвата на умствените способности на подобна душа преплетени като кълбо ганглийни клетки и нервни влакна?»

187. *цикъла лекции «Вътрешната същност на човека и животът между смъртта и новото раждане»*, Събр. съч. 153.

189. *за нашия строеж*: намиращият се от 1913 г. в процес на изграждане първи Гьотеанум, унищожен от пожар в новогодишната нощ 1922/23 г.

190. *Елмау е основан от д-р Мюлер*: замъкът Елмау в Горна Бавария е основан от Йоханес Мюлер като «Убежище за личен живот»

198. *католическата църква позволява едва през 1822 година*: срв. указанието към страница 162.

198. *Лутер казва*: в «Разговори на масата», 4-ти том № 4638 на критичното пълно издание Ваймар 1916.

199. *Мюлнер... относно Галилей*: в речта му при встъпване в длъжност във Виена на 8 ноември 1894 г. «Значението Галилей за философията», отпечатана в списанието «Тримата», 16-та годишнина 1933/34.

200. *възгледа на Лесинг за прераждането*: във «Възпитанието на човешкия род», публикувана през 1780 г.

204. *Често съм говорил как например*: св. «Моят жизнен път», Събр. съч. 28.

209. *«Хекел и неговите противници»*: публикувана през 1900 г. в рамките на пълното издание в «Методични принципи на антропософията», Събр. съч. 30.

211. *«Основни линии в теорията на познанието на Гьотевия мироглед»* (1886), Събр. съч. 6 (14-та глава).

220 и сл. *наричаното от мен ясновиждаше по усет*: срв. лекцията в Дорнах, 27 март и 1 май 1915 г. в «Пътищата към духовното познание и към обновление на художническия светоглед», Събр. съч. 161.

230. *И троичността, която можяхме вчера да видим в модела*: отнася се за първия по-голям общ модел за дървената пластика «Представителят на човечеството между Луцифер и Ариман», създаден тогава.

233. *Мориц Бенедикт. Той е един от първите в изследването... мозъци на престъпници*: виж «Анатомични изследвания на мозъците на престъпници. Обработено за антрополози, студенти по медицина, юристи и психолози», от Мориц Бенедикт, Виена, 1879.

235. *както ви демонстрирах по Ото Либман*: лекцията в Дорнах, от 1 май 1915 г. в «Пътищата към духовното познание и към обновление на художническия светоглед», Събр. съч. 161.

238. *когато ви говорих за това*: в лекцията, Дорнах, 4 януари 1915 г., «Искусството в светлината на мистериината мъдрост», Събр. съч. 275.

238. *при една друга лекция*: Дорнах, 18 септември 1915 г. (в този том).

239. *онзи разговор от голямо значение между него (Гьоте) и Шилер*: за разговора през юни 1794 г. Гьоте съобщава в неговите «Естественонаучни съчинения», виж 1-ви том (Образуване и преобразуване на органичната природа, статия «Щастливо събитие»), Събр. съч. 1а, стр. 8 и сл.

243 и сл. *в краткото съчинение «Възпитанието на детето...»*: отделна брошура. В рамките на пълното издание в том «Луцифер гнозис», Събр. съч. 34. Относно значението на възпитанието при един прекалено къс тилен лоб на главния мозък виж също и лекцията в Берлин, от 7 март 1916 г. в «Човешкият дух в миналото и настоящето», Събр. съч. 167.

243. *фрьобелизъм*: един основан от Фридрих Фрьобел (1782-1852),

ориентиран към Песталоци педагогически възглед, който подчертава всестранното насърчаване на всички човешки сили, напр. чрез «занимателни игри» за децата. Основен труд «Човешкото възпитание» 1826 г. През 1837 г. Фрьобел създава първата детска градина и един семинар за детски възпитателки.

247. *списанието «Бъдещето»:* издавано от Максимилиан Харден, XXIII годишнина № 52, Берлин 25 септември 1915 г.

249. *Мястото го посочих самият аз:* във «Фридрих Ницше, борец срещу своето време» (1897), 1-ва глава, Събр. съч. 5.

250. «*Теософия*» (1904), Събр. съч. 9.

ЧАСТ III

253. *Защото днес има теоретични физици:* на първо място Макс Планк, който през 1911 година на събранието на природоизследователите в Кьонигсберг «без да срещне противоречие (указа към това), че с формулирането на принципа на относителността и чрез резултатите от по-новите изследвания относно конституцията на материята, напр. в нашия физически мироглед се подготвя една промяна и е започнало едно движение от толкова радикален, революционен вид, каквото ние досега сме изживели само веднъж в историята на физиката, а именно когато преди вече 300 години бурните научни борби бяха доведени до край с бойния вик: тук е Коперниковата, тук е Птолемеевата световна система.» Цитирано според лекцията на Ф. Химщет върху «Новите възгледи относно време, пространство и материя» при първото тържествено заседание на Фрайбургското научно общество на 26 октомври 1912 г., Фрайбург в Брайсгау и Лайпциг 1913 г. (в библиотеката на Рудолф Щайнер).

253. *То ще постави основата за едно по-нататъшно разглеждане:* вероятно с това са имани предвид лекциите върху брошурата на Ф. фон Врангел «Наука и теософия» (в този том).

258. *така в това делене t, времето също не може да бъде нещо по-различно от число:* на това и на цялото предстоящо изложение

противостои пресмятането на размерите във физиката, в което е обучен всеки физик и инженер. Това обучение обаче не би трябвало да заблуждава относно истинността на уравнението за отношението скорост = път : време. Това, което стои от дясната страна, не е изпълнима операция и има само формата, но не и съдържанието на едно деление. Следователно дясната страна не се обяснява чрез самата себе си. Това също е казано в тези изложения. – Сега задачата не е да се изследва смисълът на пресмятането на размерите по-отблизо. Той саморазбираемо се е доказал посвоему, въпреки че надали има човек, който да е в състояние да изпълни действително операции, като път : време. Доколкото не е логически неизбежно това пресмятане, показва, от друга страна, практическият живот, например в пресмятането на лихви. Тук никой и не си помисля да приеме времето другояче, освен като чисто число, примерно във формулата лихва = капитал • 1/100 • t. P/100 е, както показва лихвеният фактор $q = 1 + P/100$, едно чисто число, а що се отнася до лихвата, никой няма принципни трудности да я капитализира, с което за t остава само времето без измерение.

261. *г-н Лумен... е едно ...«въображаемо познанство», което е на правил Фламарион:* при това описание Рудолф Щайнер не се опира непосредствено на съчинението на Фламарион «Лумен», въпреки че то се намира в неговата библиотека, а на описанието на Анри Пуанкаре в това малко съчинение «Новата механика», Лайпциг и Берлин 1913 г. (2-ро издание, стр. 8/9).

262. *представи... си е изградил природоизследователят Баер:* професор по анатомия в Кьонигсберг и Петербург. Смята се за основател на модерната история на развитието. Неговата представа, която Рудолф Щайнер привежда, се намира в речта от 1860 година «Кое схващане за живата природа е правилното?». Ново публикувана в Карл Баер, «Развитието и целеустремеността в природата. Произведения на ранния Гютеанизъм», Щутгарт 1983.

266. *От известни експерименти се получиха понятия:* има се предвид сигурно опитът на Михелсон, който доказва скоростта на светлината като независима от състоянието на движение на системата, в която се изпълнява опитът.

266. лекцията на Поанкаре върху «Новата механика»: срв. указаниято към страница 259 – посоченият цитат се намира на страница 18/19.

267. *Планк, произнася едно изречение:* то се намира в лекцията на Планк, изнесена на 23 септември 1910 г. на 82-то събрание на немските природоизследователи и лекари в Кьонигсберг: «В своята спомената от мен в началото Кьонигсбергска лекция Хелмхолц набляга по-специално на това, че първата крачка към откриването на принципа на енергията се е случила, когато за първи път се е появил въпросът: какви съотношения трябва да съществуват между природните сили, ако трябва да е невъзможно построяването на перпетуум мобиле? Също така с право може да се твърди, че първата крачка към откриването на принципа на относителността съвпада с въпроса: какви съотношения трябва да съществуват между природните сили, ако трябва да е невъзможно да бъдат доказани каквито и да било веществени качества на светлинния етер? Ако светлинните вълни се разпространяват през пространството така, без въобще да се задържат по какъвто и да е материален носител? Тогава естествено скоростта на едно подвижно тяло по отношение на светлинния етер не би била въобще дефинируема, та камо ли измерима. Не е необходимо да подчертавам, че механичният възглед за природата е напълно несъвместим с това схващане.» («Положението на по-новата физика спрямо механичния възглед за природата», Списание по физика 11, стр. 922-932, 1910; Макс Планк: Физически студии и лекции, Брауншвайг 1958, том 3. стр. 30-46).

ОТНОСНО ЗАПИСКИТЕ НА ЛЕКЦИИТЕ

И така, налице са два резултата от антропософската ми дейност; първо, моите публикувани за всички книги, второ, редица курсове, замислени най-напред като частно издание и които трябваше да са за продан само на членовете на Теософското (по-късно Антропософското) общество. Това бяха записки, направени по време на лекциите повече или по-малко добре и които не можах да бъдат коригирани от мен – поради недостатъчното ми време. Най-добре за мен би било те да си останат под формата на устно изговорено слово. Но членовете желяеха частното издание на курсовете. И така се стигна до него. Ако имах време да коригирам нещата, нямаше да има нужда да настоявам от самото начало за ограничението «Само за членове». То и без това сега от повече от година е отпаднало.

Тук в «Моят жизнен път» е необходимо преди всичко да се каже, как двете: публикуваните ми книги и това частно издание се включват в това, което съм разработил като антропософия.

Който желае да проследи моята собствена вътрешна борба и работа за поставянето на антропософията пред съзнанието на настоящата епоха, той трябва да направи това с помощта на общите публикувани произведения. В тях аз се занимавам с всичко, което е налично във времето като стремеж към познанието. Там е това, което все повече ми се оформя в «духовно съзряване», превръщайки се в сградата на антропософията - наистина в много отношения в несъвършен вид.

Наред с това изискване за изграждане на «антропософията», като при това се служи само на получаваното като съобщения от Духовния свят за предаване до общия свят на образованието от днес, пристъпи обаче и другото, да се удовлетвори напълно разкриващото се от членството като потребност на душата, като копнеж на Духа.

Преди всичко там беше налице едно силно влечение да се чуят представени евангелията и съдържанието на писанията на Библията въобще в светлината, известна вече като антропософска. Желанието беше в курсове да се чуе за тези дадени на човечеството откровения.

След като бяха държани вътрешни лекционни курсове в смисъла на това изискване, се добави и още нещо. При тези лекции бяха само членове. Те бяха запознати с началните съобщения от антропософията. На тях именно можеше да се говори така, както на напреднали в областта на антропософията. Изнасянето на тези вътрешни лекции беше такова, каквото не можеше да бъде в съчинения, предназначени изцяло за обществеността.

Във вътрешните кръгове аз можех да говоря за нещата по начин, който би трябвало да оформя другояче за публично представяне, ако от самото начало те биха били предназначени за такава представяне.

Така в двойствеността на публичните и на частните съчинения, действително е налице нещо, идващо от две различни основания. Изцяло публичните съчинения са резултатът от това, което се бореше и работеше в мен; в частните издания се бори и работи заедно с това и обществото. Аз се вслушвам в колебанията в душевния живот на членовете, а в това, което чувам в моя жив вътрешен живот, възниква изнасянето на лекциите.

Никъде, дори и в най-незначителна степен не е казано нещо, което да не е чистият резултат от изграждащата се антропософия. Въобще не може да става и дума за какъвто и да било компромис с предубеждения или предварителни усещания на членовете. Четящият тези частни издания може в най-пълния смисъл на думата да ги вземе за това, което има да каже антропософията. Затова, когато обвиненията в тази посока започнаха да стават прекалено напористи, можа без съмнение да се спре уреденото вече разпространяване на тези отпечатани издания само в кръга на членовете. Ще трябва само да се приеме, че в непрегледаните от мен записки се намират грешки.

Една оценка относно съдържанието на подобно частно издание ще бъде призната във всеки случай само на познаващия приетото като предпоставка за оценката. И за повечето от тези издания това е поне антропософското познание за човека, за космоса, доколкото същността му е представена в антропософията и в намиращото се като «антропософска история» в съобщенията от Духовния свят.

РУДОЛФ ЩАЙНЕР ЖИВОТ И ТВОРЧЕСТВО

- 1861 г. Роден на 27 февруари в Кралевец (тогавашна Австро-Унгария) като син на служител в австрийските железници. Родителите му произхождат от Южна Австрия.
- 1872 г. Гимназия до 1879 г. във Винар Нойшат.
- 1879 г. Обучение във Виенския технически университет: математика и естествознание, литература, философия, история. Основно запознаване с Гьоте.
- 1882 – 1897 г. Издава естественонаучните трудове на Гьоте (5 тома) в «Немска национална литература» на Кюршнер. Самостоятелно издание на уводите – през 1925 г. под заглавие «Въведение в естественонаучните съчинения на Гьоте» (Събр. съч. 1).
- 1884 – 1890 г. Частен учител във Виена.
- 1886 г. Привлечен като сътрудник при издаването на Гьотевите съчинения. «Основни насоки в теорията на познанието върху Гьотевия светоглед, съпоставен с Шилер» (Събр. съч. 2).
- 1888 г. Издава списанието «Немски седмичник». Лекции в Гьотевото общество, Виена: «Гьоте като баща на новата естетика» (Събр. съч. 30).
- 1890 – 1897 г. Ваймар. Сътрудник в Архива на Гьоте и Шилер.
- 1891 г. Докторат по философия в Университета Росток. През 1892 г. излиза разширената дисертация «Истина и наука». Увод към «Философия на свободата» (Събр. съч. 3).
- 1894 г. «Философия на свободата. Основни принципи на един модерен светоглед» (Събр. съч. 4).
- 1895 г. «Фридрих Ницше, борец срещу своето време» (Събр. съч. 5).
- «Гьотевият светоглед» (Събр. съч. 6). Преместване в Берлин.
- 1897 г. Издава «Списание за литература» и «Драматургични свитъци» с О. Хартлебен. (Избрани статии в Събр. съч. 29–32).
- 1899 – 1904 г. Преподавателска дейност в основаното от В. Либкнехт «Общобразователно училище за работници», Берлин.
- 1900 г. «Възгледите за света и живота през деветнадесети век», по-късно излиза с разширения като «Загадките на философията» (Събр. съч. 18). Начало на антропософските лекции по покана на Теософското Общество в Берлин. «Мистиката в зората на съвременния духовен живот» (Събр. съч. 7).
- 1902 – 1912 г. Изграждане на антропософията. Редовни публични лекции в Берлин и лекционни цикли в различни градове в Европа. Мария фон Сиверс (от 1914 г. Мария Щайнер) става негов близък сътрудник.
- 1902 г. «Християнството като мистичен факт и Мистериите на древността» (Събр. съч. 8).
- 1903 г. Основава и издава списание «Луцифер», по-късно «Луцифер-Гнозис» (Статии в Събр. съч. 34).
- 1904 г. «Теософия». Въведение в свръхсетивното познание на света и човека (Събр. съч. 9).
- 1904 – 1905 г. «Как се постигат познания за висшите светове?» (Събр. съч. 10),

- «Из хрониката Акаша» (Събр. съч. 11), «Степени на висшето познание» (Събр. съч. 12).
- 1910 г. «Въведение в тайната наука» (Събр. съч. 13).
- 1910 – 1913 г. Премиера на «Четири мистериини драми» (Събр. съч. 14).
- 1911 г. «Духовното ръководство на човека и човечеството» (Събр. съч. 15).
- 1912 г. «Антропософски календар на душата», «Максими» (Събр. съч. 40), «Път към себепознание на човека» (Събр. съч. 16).
- 1913 г. Отделяне от Теософското общество и основаване на Антропософското общество. «Прагът на духовния свят» (Събр. съч. 17).
- 1913 – 1923 г. В Дорнах, Швейцария, е изградена от дърво сградата на първия Гьотеанум.
- 1914 – 1923 г. Из цяла Европа, но най-вече в Дорнах и Берлин, Рудолф Щайнер дава основополагащи познания за обновление в областта на изкуството, педагогиката, естествените науки, социалния живот, медицината, теологията. Доразвива новото изкуство «евритмия», чиито първи стъпки датират от 1912 г.
- 1914 г. «Загадките на философията» (Събр. съч. 18).
- 1916 – 1918 г. «Върху загадките на човешкото същество» (Събр. съч. 20). «Върху загадките на душата» (Събр. съч. 21). «Духовният облик на Гьоте в откровенията на неговия «Фауст» и в «Приказка за зелената змия и красивата лилия» (Събр. съч. 22). Р. Щайнер формулира идеята за «троичното устройство на социалния организъм», «Основи на социалния въпрос» (Събр. съч. 23). Статии върху троичното устройство на социалния организъм (Събр. съч. 24). В Щутгарт се открива първото Валдорфско училище, което Рудолф Щайнер ръководи до своята смърт.
- 1920 г. Лекционни цикли и художествени представления в сградата на недовършения Гьотеанум.
- 1921 г. Започва да излиза списание «Гьотеанум».
- 1922 г. «Космология, религия и философия» (Събр. съч. 25). През Новогодишната нощ (31.XII.1922 г.) изгаря първият Гьотеанум. Р. Щайнер изработва модела на втория Гьотеанум, построен по-късно от бетон.
- 1923 г. По време на Коледата на 1923 г. «Антропософското общество» прераства в «Единно антропософско общество» под председателството на Р. Щайнер.
- 1923 – 1925 г. В седмични продължения излиза (останала незавършена) автобиографията му «Моят жизнен път» (Събр. съч. 28), както и «Ръководни антропософски принципи» (Събр. съч. 26). Съвместна работа с д-р Ита Вегман върху «Предпоставки за разширяване на лечебното изкуство според духовнонаучните познания» (Събр. съч. 27).
- 1924 г. Непрекъсната лекторска дейност и последни пътувания с тази цел из Европа. На 28 септември е изнесена последната лекция пред членовете на Антропософското общество. Начало на боледуването.
- 1925 г. На 30 март Рудолф Щайнер умира в Дорнах.

В *Поредица „Просветление“* досега:

1. Рудолф Щайнер, „Същност на музикалното“
2. Рудолф Щайнер, „Прераждане и карма“
3. Рудолф Щайнер, „За мистериите драми“
4. Рудолф Щайнер, „За инициацията“
5. Рудолф Щайнер, „Проблеми на модерната психоанализа“
6. Рудолф Щайнер, „Стихове и медитации“
7. Рудолф Щайнер, „Смъртта като преобразуване на живота“
8. Рудолф Щайнер, „Окултна история“
9. Рудолф Щайнер, „Индивидуални духовни същества“
10. Рудолф Щайнер, „Моят жизнен път“
11. Олаф Кооб, „Азът и неговият двойник“
12. Рудолф Щайнер, „История на човечеството“
13. Рудолф Щайнер, „Фридрих Ницше, борец срещу своето време“
14. Рудолф Щайнер, „Четири мистериини драми“
15. Рудолф Щайнер, „Мистериини центрове“
16. Рудолф Щайнер, „Първоначални импулси на духовната наука“
17. Рудолф Щайнер, „Тайните на прага“
18. Рудолф Щайнер, „Сътворението на света и човека“
19. Рудолф Щайнер, „Човекът и светът. Действието на духа в природата. За същността на пчелите“
20. Рудолф Щайнер, „Природата и човекът от гледна точка на духовната наука“
21. Рудолф Щайнер, „Природни и духовни същества“
22. Рудолф Щайнер, „Връзката между живите и мъртвите“
23. Рудолф Щайнер, „Животът на човека и животът на Земята“
24. Йохан Валентин Андре, „Химичната сватба на Християн Розенкройц“
25. Олаф Кооб, „Болната кожа“
26. Олаф Кооб, „Ако органите можеха да говорят“
27. Рудолф Щайнер, „Терапията от гледната точка на духовната наука“
28. Рудолф Щайнер, „Свърхсетивният човек от антропософска гледна точка“
29. Рудолф Щайнер, „Духовните скрити причини за Първата световна война“
30. Рудолф Щайнер, „Здраве и болест“

31. Рудолф Щайнер, „Формиране на съдбата и живот след смъртта“
32. Рудолф Щайнер, „Животът между смъртта и новото раждане“
33. Рудолф Щайнер, „Познание за съществуването на човека“
34. Рудолф Щайнер, „Духовни взаимовръзки
в изграждането на човешкия организъм“
35. Рудолф Щайнер, „Подготвителни етапи на Мистерията на Голгота“
36. Рудолф Щайнер, „Ритми в космоса и в човешкото същество“
37. Рудолф Щайнер, „Карма на неистината, Втора част“
38. Рудолф Щайнер, „Духовните същества в небесните тела
и природните царства“
39. Рудолф Щайнер, „Медитативни разглеждания и насоки
за задълбочаване на лечебното изкуство“
40. Рудолф Щайнер, „Стойността на мисленето
за едно удовлетворяващо човека познание“

"Всъщност ние винаги сме резултатът от нашите преживявания. Какъв е нашият лик, който носим, именно в по-интимния жест, ето това действително е подобие на онова, което сме изживели в тази наша инкарнация. Човек може да прочете по лицата на хората, че в детството си те са преживели много тъга. Следователно това, което се случва там, долу, с други думи, участва в жизнените процеси на човека. Това, което бива изтласкано в забрава надолу в несъзнаваното като задържащи, тъжни представи, ни изтощава, прекъсва жизнената ни сила. А това, което сме изживели като радост, извисяване, то вече ни вдъхва живот. И когато се изследва съдбата на живота на нашите представи в несъзнаваното, тогава се открива колко много настоящото настроение, цялото физическо и духовно-душевно състояние на един човек зависи от почиващото долу в неговото несъзнавано."

Рудолф Щайнер